

Lokalt utviklingsarbeid

En vurdering av resulater og effekter i Rindal og Rauma kommune

Espen Carlsson
Margrete Haugum
Jørund Aasetre

Rapport 2013:3

Trøndelag Forskning og Utvikling

Trøndelag R&D Institute

Kongensgt. 42. Postboks 2501, 7729 Steinkjer

Telefon: 74 13 46 60. Faks: 74 13 46 61

E-post: post@tfou.no

Tittel : Lokalt utviklingsarbeid.
En vurdering av resultater og effekter i Rindal og Rauma kommune

Forfatter(e) : Margrete Haugum, Jørund Aasetre, Espen Carlsson

Rapport : 2013: 3

ISBN : 978-82-7732-174-5

ISSN : 0809-9642

Prosjektnummer : 2343

Prosjektnavn : Rindal og Rauma

Oppdragsgiver : Distriktssenteret

Prosjektleder : Espen Carlsson

Prosjektrådgiver : Asbjørn Karlsen og Britt Dale

Medarbeider(e) : Margrete Haugum, Jørund Aasetre, Sven Haugberg

Layout/redigering : Gunnar Nossun

Referat : Rindal og Rauma kommune i Møre og Romsdal har i mange år jobbet utviklingsrettet og har i de siste syv årene prioritert å ha merkevarebygging og profilering som en sentral strategi for det lokale utviklingsarbeidet. Rapporten er strukturert etter en analysemodell der lokalt utviklingsarbeid er variabelen som antas å påvirke 1) bosetting, 2) sysselsetting og 3) bolyst. Modellen har fungert som et rammeverk for å identifisere effekter og antyde sammenhenger

Sammendrag : Norsk

Emneord : Lokalt utviklingsarbeid, resultater, effekter, Møre og Romsdal

Dato : Desember 2012

Antall sider : 119

Pris : 250,–

Utgiver : Trøndelag Forskning og Utvikling AS
Postboks 2501, 7729 STEINKJER
Telefon 74 13 46 60
Telefax 74 13 46 61

FORORD

Rauma og Rindal kommune i Møre og Romsdal har i flere år arbeidet med utviklingsarbeid. I nasjonal konkurranse fikk Trøndelag Forskning og Utvikling i samarbeid med Asplan Viak i oppdrag å bidra til kunnskapsutvikling om sammenhenger mellom hvordan Rauma og Rindal har jobbet med lokalt utviklingsarbeid og hvilke resultater og effekter dette har gitt. Oppdraget er gjennomført innen en økonomisk ramme tilsvarende 4 månedsverk.

Oppdragsgiver er Kompetansesenter for Distriktsutvikling, på vegne av Distriktssenteret og Møre og Romsdal Fylkeskommune.

Oppdragstaker har hatt flere møter med Marianne Solbakken fra Distriktssenteret og Eivind Vartdal Ryste fra Møre og Romsdal fylkeskommune i prosjektperioden. Vi takker for et interessant oppdrag og god og konstruktiv dialog underveis. Vi vil også takke de i Rindal og Rauma som har lagt forholdene til rette for besøk og alle de som velvillig har stilt opp til samtaler, intervju og deltatt i gruppeintervju.

Steinkjer, desember 2012

INNHold

	side
FORORD	i
INNHold	ii
FIGURLISTE	iv
TABELLER	v
SAMMENDRAG	1
1. Innledning	3
1.1 Bakgrunn	3
1.2 Formål og problemstillinger	4
1.3 Rapportens oppbygging	4
2. Lokalt utviklingsarbeid– noen perspektiver	5
2.1 Politiske føringer	5
2.2 Faglige og teoretiske perspektiv på lokalt utviklingsarbeid	5
2.2.1 Lokalt utviklingsarbeid	6
2.2.2 Oppfatningen av sted og lokalsamfunn	7
2.2.3 Merkevarerbygging og profilering	8
2.2.4 Ildsjeler og samfunnsentreprenører	9
2.3 Utviklingsarbeid og effekter	10
3. Metodiske betraktninger	11
3.1 Kort om måleutfordringer	11
3.2 Om datainnsamlingen	12
3.2.1 Sekundærlitteratur	12
3.2.2 Intervjudata	13
3.2.3 Statistisk materiale	15
3.3 Analytisk rammemodell	17
4. Rauma	21
4.1 Rauma i dag og litt av historien bak	21
4.2 Mål og strategier	24
4.3 Tiltak	25
4.4 Arbeidsmåter	28
4.5 Innsats	31
4.6 Resultater og effekter	32
4.6.1 Befolkningsutvikling	33
4.6.2 Sysselsetting og pendling	39
4.6.3 Bolyst	42
4.7 Sentrale funn og anbefalinger	45
4.7.1 Sentrale funn	45
4.7.2 Anbefalinger	47

	iii
5. Rindal	49
5.1 Rindal i dag og litt av historien	49
5.2 Mål og strategier	52
5.3 Tiltak	54
5.4 Arbeidsmåter	57
5.5 Innsats	60
5.6 Resultater og effekter	61
5.6.1 Befolkningsutvikling	61
5.6.2 Sysselsetting og pendling	67
5.6.3 Bolyst	71
5.7 Sentrale funn og anbefalinger	75
5.7.1 Sentrale funn	75
5.7.2 Anbefalinger	76
6. Diskusjon	77
6.1 Gode grep i lokalt utviklingsarbeid: Om prosesser	77
6.1.1 Kontekst	78
6.1.2 Mål og strategier	78
6.1.3 Tiltak synliggjør aktiviteter	79
6.1.4 Arbeidsmåter utgjør en forskjell	80
6.1.5 Innsats	85
6.2 Utviklingsarbeid og effekter	87
6.2.1 Hvordan har lokalt utviklingsarbeid påvirket bolyst og innbyggernes oppfatning av egen kommune?	88
6.2.2 Om effekter på kommunenes utvikling	90
6.3 Dilemmaer i lokalt utviklingsarbeid	94
6.4 Sammenhenger	95
7. Konklusjoner	97
7.1 Sammenstilling	97
7.2 Sammenhenger mellom prosesser og effekter	98
7.3 Anbefalinger	98
Noen avsluttende punkter til ettertanke og grunnlag for fornying og forsterking	101
LITTERATURLISTE	102
Vedlegg	106
1. Intervjuguide: Gruppeintervju Rauma og Rindal, august 2012	106
2. Prosjekter i regi av Nordveggen	108
3. Pendlingsoversikt	111

FIGURLISTE

Figur	side
<i>Figur 3-1: Strukturering av arbeidet (forenklet modell etter Vislie 1987).</i>	17
<i>Figur 3-2. Årsak-virkningsmodell</i>	19
Figur 4-1. Rauma kommune (Kilde: http://webhotel2.gisline.no/gislinewebinnsyn_Rauma/)	21
Figur 4-2: Tidslinje Rauma	23
Figur 4-3: Fra grindbygget i Åndalsnes	26
Figur 4-4. Sammenlikning av indeksert befolkningsutvikling	33
Figur 4-5. Alders- og kjønnsfordelingen i Rauma versus referansekommunene 2001 (øverst) og 2011 i prosent av totalbefolkning. De lyse grafene er referansekommunene.	34
Figur 4-6. Nettoflytting (SSB 2012)	35
Figur 4-7. Netto fødselsoverskudd (SSB 2012)	36
Figur 4-8. Utviklingen i innvandrerbefolkning i Rauma og referansekommunene (Kilde: ssb.no/statistikkbanken)	37
Figur 4-9. Nettoinnvandring til Rauma sammenlignet med referansekommunene	37
Figur 4-10. Indeksert presentasjon av sysselsettingsutviklingen	40
Figur 4-11. Utviklingen i nettoppendlingen for Rauma og referansekommunene (Kilde: Panda)	40
Figur 5-1 Kart over Rindal kommune og omegn (Kilde http://www.skeisnebb.no/kart.htm)	49
Figur 5-2: Tidslinje Rindal	52
Figur 5-3: Merkestein	55
<i>Figur 5-4. Sammenlikning av standardisert befolkningsutvikling</i>	62
<i>Figur 5-5. Alders- og kjønnsfordelingen i Rindal versus referansekommunene 2001 (øverst) og 2011, i prosent av totalbefolkningen</i>	63
<i>Figur 5-6. Netto fødselsoverskudd (SSB 2012)</i>	64
<i>Figur 5-7. Nettoflytting (SSB 2012)</i>	65
<i>Figur 5-8. Standardisert utvikling i antall sysselsatte i Rindal og referansekommunene (År 1986 = 1)</i>	68
<i>Figur 5-9. Indeksert beskrivelse an nettoppendlingen med 2011 satt lik -1.</i>	69
Figur 6-1: Analysemodell	77
Figur 6-2 Samfunnsentreprenørskap (SE) som en «kvadrupel heliks» av aktiviteter i skjæringspunktet mellom næringsliv, FoU/ekstern kunnskap, offentlig og frivillig sektor (Kilde: KK-Stiftelsen 2007: 9)	81
Figur 6-3Prosjekter, aktivitet/tiltak og tid – forløpet i en typisk mobiliseringsprosess (Kilde: Sletterød 1997:41)	83
Figur 6-4: Årsak - virkningsmodell	87
Figur 6-5: Sammenhenger i lokalt utviklingsarbeid	95

TABELLER

Tabell	side
Tabell 4-1. Ut- og innpendling Rauma 2001 & 2011 (Kilde: ssb.no/statistikkbanken)	41
Tabell 4-2: Oppsummering av funn Rauma	45
Tabell 5-1: Ut- og innpendling Rindal 2001 & 2011(Kilde: ssb.no/statistikkbanken)	70
Tabell 5-2: Oppsummering av funn Rindal	75
<i>Tabell 7-1. Funn presentert etter effektvariabel og dokumentasjonsform.</i>	97

SAMMENDRAG

Denne rapporten vurderer resultater og effekter av lokalt utviklingsarbeid i Rindal og Rauma kommune i Møre og Romsdal. I Rindal og Rauma er det i mange år jobbet utviklingsrettet og satt i verk flere tiltak. I Rauma er det formaliserte lokale utviklingsarbeidet knyttet til en merkevareprosess som startet i 2005 og som i 2006 ble vedtatt med visjonen «Rauma - Verdens beste kommune for naturglade mennesker». I Rindal er omdømmearbeid og merkeveragesatsing spesielt vektlagt med Blilyst (2005-10), men kan spores tilbake til arbeidet med Rindal i Vekst (2000-03) der profilering var et av de sentrale satsningsområdene. I omdømmesatsingen «Rindal – Tid til å leve» (lansert i 2006) inngår flere tiltak som er mer spesifikt rettet mot omdømmesatsingen.

Formål

- Drøft og analyser strategier, tiltak, arbeidsmåter og resultat i de to kommunene.
- Undersøk hvordan utviklingsarbeidet har påvirket innbyggernes oppfatning av egen kommune og bolyst, og vurder hvilken effekt det har hatt på kommunens utvikling.
- Gi en systematisk framstilling av hva som ser ut til å ha positiv effekt, og gi en framstilling av sammenhenger som påvirker den eventuelle effekten. Både tilsiktede og utilsiktede effekter bør belyses.
- Gi anbefalinger for framtidig arbeid. Hva bør forkastes, fornyes og forsterkes?

Metodisk tilnærming

Å måle effektene av lokalt utviklingsarbeid er forbundet med flere utfordringer; tidsgap og tidspunkt for måling, problemer med å isolere både utviklingsarbeidet og effektene og et uklart bilde av hvem som egentlig drar nytte av det som er gjort/gjøres. Dette kan håndteres ved hjelp av en kontrafaktisk tilnærming: Hvordan hadde situasjonen vært hvis det ikke hadde blitt gjennomført utviklingsarbeid? Spørsmålet kan belyses kvalitativt gjennom intervjuer med ulike involverte personer og kvantitativt gjennom sammenligning med utviklingen i referansekommuner. I denne undersøkelsen er begge metodene anvendt.

Utviklingsprosesser og effekter

Lokalt utviklingsarbeid skjer på historiske premisser og i samspill med ulike hendelser og påvirkningsfaktorer over tid og flettes inn i dagliglivet på et sted. Dette gjør at prosessene, eller måten det lokale utviklingsarbeidet skjer på har stor betydning for hvilke resultater det er mulig å oppnå. Gode utviklingsprosesser kjennetegnes av blant annet åpenhet, medvirkning og langsiktighet. Gode og velfungerende lokale utviklingsprosesser er en forutsetning for å oppnå effekter på *befolkningsutvikling, sysselsetting og bolyst*, men er ikke alene tilstrekkelig til å gi ønskede effekter.

Våre analyser tyder på at utviklingsarbeidet har hatt en positiv innvirkning på bolyst i begge kommunene. Bolyst er en individuell vurdering, som har betydning for at innbyggerne blir boende. Når flere opplever bolyst - kollektiv bolyst - skaper folk stedet og gir det en identitet. Det er denne identiteten som gir stedet et omdømme, som kan være grunnlag for at noen vurderer å flytte til stedet. Utviklingsarbeidet har en verdi i seg selv fordi det fører til at noe skjer og fungerer som en start på positive spiraler, i motsetning til å la pessimismen få ta overhånd.

Tyngre trender, som sentralisering av bosetting og sysselsetting er vanskelige forhold å konkurrere med for lokalt utviklingsarbeid. Målet om befolkningsutvikling kan derfor være for ambisiøst for

lokalt utviklingsarbeid. Det er vanskelig å identifisere store (målbare) effekter knyttet til utviklingsarbeidet. Sannsynligvis bør en dempe forventningene, og være tilfreds med de små seire.

Vi kan ikke konkludere med at de konkrete prosjektene ikke har effekt på bosetting og sysselsetting, men effektene kommer ikke fram ved sammenligning med referansekommunene. Vi finner at prosjektene har betydning for innbyggernes bolyst og identitet, som er med og gir stedet et omdømme. Et lokalt utviklingsarbeid med gode prosesser har verdi for utvikling av bolyst og dette bør gjenspeile målsettingene i det lokale utviklingsarbeidet.

Anbefalinger

Å lete etter en beste praksis som løser utviklingsproblemene til en kommune er med stor sannsynlighet en mislykket strategi. Utviklingsarbeidet må tilpasses de lokale forholdene og menneskene på stedet.

En god utviklingsprosess er en nødvendig, men ikke tilstrekkelig forutsetning for et vellykket utviklingsarbeid. I ethvert lokalsamfunn finnes det ildsjeler og mye frivillig arbeidsinnsats som det vil være fordelaktig å spille på lag med. Dette kan gjøres gjennom medvirkning fra ulike frivillige organisasjoner og næringsliv både i styring og gjennomføring av lokalt utviklingsarbeid.

Det er vanskelig å skille effekter av de pågående tiltakene og prosessene fra tidligere arbeid. En «strøm» av prosjekter og hendelser fungerer i lag over tid og drar lokalsamfunn i ulike retninger. Skal utviklingsarbeidet ha noen verdi er det viktig at man klarer å beholde et langsiktig fokus i det arbeidet som gjøres: Gode opplevelser fra barndommen er for eksempel viktig som grunnlag for å vurdere tilbakeflytting og etablering når den tid kommer.

De fleste kommuner vil være tjent med å ha en god utvikling i sysselsettingen, noe som krever et kontinuerlig fokus på næringsutvikling. Dette omfatter både en utvikling av det eksisterende næringsliv og ikke minst å arbeide aktivt med etablering av ny næringsvirksomhet. Det vil ellers være sentralt å legge til rette for bosetting gjennom å tilby attraktive boliger og tomter.

Det hjelper lite hva en kommune gjør for å bedre omdømmet hvis dette ikke har sammenheng med – og gjenklang blant - innbyggerne i kommunen. Steder blir like gjerne markedsført gjennom det som skjer og det som folk skaper sammen.

1. INNLEDNING

1.1 Bakgrunn

Mange norske kommuner som opplever svak eller synkende befolkningsutvikling setter i verk ulike tiltak for å snu denne trenden. Rauma og Rindal er to kommuner i Møre og Romsdal som i flere år har arbeidet aktivt for å bedre befolkningsutviklingen.

Kompetansesenter for Distriktsutvikling (Distriktssenteret) har gitt oppdraget om å bidra til kunnskapsutvikling om sammenhenger mellom hvordan Rauma og Rindal har jobbet med lokalt utviklingsarbeid og hvilke resultater og effekter dette har gitt. Distriktssenteret er oppdragsgiver, på vegne av Distriktssenteret og Møre og Romsdal fylkeskommune. Utgangspunktet for studien er mange år med utviklingsrettet arbeid i kommunene, og ikke nødvendigvis at kommunene framstår som spesielt suksessfulle på området. Oppdragsgiver mener at en undersøkelse av arbeidet i disse to eksempelkommunene og dokumentasjon av kunnskap, resultater og effekter av utviklingsarbeidet er av interesse for kommuner og andre utviklingsaktører nasjonalt.

En negativ utvikling, eller negativ framskriving av befolkningsutviklingen, er ofte et utløsende forhold for at kommuner og/eller lokalsamfunn ønsker å iverksette utviklingsarbeid for å snu denne trenden. Fra kommunens side vil en negativ utvikling innebære reduserte overføringer og behov for nedskalering eller endring av kommunal virksomhet og tjenestetilbud.

Befolkningsutviklingen og befolkningssammensetningen påvirkes av fødselsoverskudd og flytting. Flytting er ofte knyttet til innbyggernes ulike livsfaser, hvor mange flytter ut for å ta utdanning og enkelte flytter tilbake til oppvekststed i forbindelse med familieetablering eller senere, såkalt tilbakeflyttere. Flytting handler også om nyinnflyttere både fra andre norske kommuner og utlendinger som kommer flyttende. Arbeidsinnvandring er et nyere fenomen. Hvilke vilkår innflytterne har for å bli boende avhenger til en viss grad av hvordan de integreres i lokalsamfunnet.

En helt sentral faktor for å øke befolkningen i en kommune eller region er tilgangen og kvaliteten på bosteder. Hörnström et al. (2012) påpeker at begrensinger i boligtilgangen ikke bare gjelder de nordiske storbyene, men også mindre distriktskommuner.

Næringsliv og tilgangen på arbeidsplasser er ofte av stor betydning for befolkningsutviklingen. Derfor er utviklingen i næringslivet generelt og tilgangen på/tilbudet av arbeidsplasser av varierende karakter sentralt. Dette handler både om variasjon i arbeidsplasser og den kompetansen næringslivet har behov for. Pendling representerer en viss mobilitet mellom hvor folk bor og hvor de arbeider.

I stadig større grad har også bolyst, altså mer individuelle faktorer som handler om innbyggers oppfatning av bosted, gjennom prioritering og vektlegging av for eksempel kulturtilbud, møteplasser og forskjønning for å bedre innbyggers selvbylde, blitt ansett som viktig for å bidra til positiv befolkningsutvikling.

1.2 Formål og problemstillinger

Formålet med oppdraget er å utvikle god kunnskap om eventuelle sammenhenger mellom hvordan Rauma og Rindal har jobbet med lokalt utviklingsarbeid, og hvilke resultater og effekter dette har gitt. Dette formålet er nærmere presisert i følgende fire punkter:

1. Drøfte og analysere strategier, tiltak, arbeidsmåter og resultat i de to kommunene.
2. Undersøke hvordan utviklingsarbeidet har påvirket innbyggernes oppfatning av egen kommune og bolyst, og vurdere hvilken effekt det har hatt på kommunens utvikling.
3. Gi en systematisk framstilling av hva som ser ut til å ha positiv effekt, og gi en framstilling av sammenhenger som påvirker den eventuelle effekten. Både tilsiktede og utilsiktede effekter bør belyses.
4. Gi anbefalinger for framtidig arbeid. Hva bør forkastes, fornyes og forsterkes?

Rauma og Rindal kommune har altså over lengre tid drevet former for utviklingsarbeid. I beskrivelsen av oppdraget er det gitt en oversikt over aktuelle utviklingsprosjekter og man er spesielt interessert i utviklingsarbeidet som omfatter merkevarebygging og profil.

Utviklingsarbeid kan ha langsiktige effekter som i tillegg er sammensatte. Derfor er det viktig med et langt tidsperspektiv og en helhetlig tilnærming som grunnlag for å forstå dagens situasjon. I et langt tidsperspektiv er det slik at mye lokalt utviklingsarbeid har skjedd før kommunen valgte å rette fokuset på merkevarebygging og stedsprofilering som utviklingsstrategi.

Vårt hovedfokus er likevel på merkevarebyggingen og profil, og prosjekter som knyttes til dette.

Oppdraget omfatter måling og vurdering av resultater og effekter. Her tar vi utgangspunkt i Vislie (1987) sin modell for effektevaluering hvor forholdet mellom mål, innsats, aktiviteter og resultater ses i sammenheng med omgivelsene eller konteksten. Denne er utgangspunkt for analysemodellen som utvikles i kapittel 3.3.

1.3 Rapportens oppbygging

I kapittel to problematiseres utviklingsarbeid og andre sentrale begreper som anvendes i dette arbeidet.

Kapittel tre er et metodekapittel hvor vi redegjør for den metodiske løsningen, og metodiske utfordringer.

I kapittel fire og fem presenteres utviklingsarbeidet i henholdsvis Rauma og Rindal. Kapitlene tar for seg utviklingsarbeidets målsettinger, strategier, tiltak, arbeidsmåter og økonomisk innsatser. Videre presenteres funn fra datainnsamlingen, som igjen danner grunnlag for vår analyse om resultater og effekter og en vurdering av årsakssammenhenger.

Analysene fra kapittel fire og fem danner grunnlaget for en mer systematisk framstilling og vurdering av effekter av lokalt utviklingsarbeid i kapittel seks, samt konklusjon og oppsummering av de viktige funnene. Dette danner igjen grunnlag for våre anbefalinger om hva som bør fornyes, forkastes og forsterkes.

I kapittel sju oppsummeres konklusjoner fra undersøkelsen og anbefalinger for lokalt utviklingsarbeid.

2. LOKALT UTVIKLINGSARBEID– NOEN PERSPEKTIVER

Det finnes mange ulike tilnærminger til lokalt utviklingsarbeid. En tilnærming er den gjeldende politikken, en annen er den faglige teoretiske utviklingen og en tredje er hva som konkret skjer i et lokalsamfunn. En annen realitet er at det brukes ulike begreper som har mer eller mindre overlappende betydning. I temaet merkevarebygging og profil i lokalt utviklingsarbeid, møtes ulike teoretiske områder og vi gir her en kort presentasjon av vår tilnærming.

2.1 Politiske føringer

De siste tiårene har lokalt utviklingsarbeid og relaterte satsinger blitt satt i verk av regjeringen i form av ulike programmer som fylker og kommuner kan søke om å delta i. Dette arbeidet videreføres gjennom St.meld.nr. 25 (2008-2009): Lokal vekstkraft og framtidstru – Om distrikts- og regionalpolitikken, som sier at utvikling av attraktive lokalsamfunn krever innsats på mange områder slik som; arbeidsplasser, tjenestetilbud, sentrums- og bomiljø, kultur- og fritidstilbud og inkludering av tilflyttere. Spesielt trekkes styrking av bosettingen og næringsutvikling fram, som viktig for blant annet lokalsamfunn med stagnasjon i folketallet.

Målsettingene i St.meld. 25 kan i korthet sies å handle om:

- at alle skal ha reell frihet til å bosette seg der de vil
- å sikre likeverdige levekår og ta ressursene i hele landet i bruk
- å opprettholde hovedtrekkene i bosettingsmønsteret for å videreføre og videreutvikle det mangfoldet av historie, kultur og ressurser som ligger i dette
- at en aktiv og målrettet distrikts- og regionalpolitikk skal medvirke til verdiskaping, arbeidsplasser og velferd der folk bor

I kampen for å sikre disse målsettingene har omdømmebygging blitt en av flere strategier som er tatt i bruk av norske kommuner for å tekke spesielt yngre mennesker i etableringsfasen. Som Follo og Villa (2010: 122) skriver handler det om «kampen for og om eit image».

St.meld. 25 omtaler også helhetlig stedsutvikling og at stedsutvikling er overlappende med samfunnsplanlegging og andre typer lokalsamfunnsarbeid som innebærer brede samordningsprosesser og mobilisering av lokale ressurser.

2.2 Faglige og teoretiske perspektiv på lokalt utviklingsarbeid

I dette oppdraget er ikke utviklingsarbeid nærmere definert, men oppdragsbeskrivelsen relaterer utvikling i kommunen til ulike dimensjoner innen demografi, næringsutvikling, robusthet i eksisterende næringsliv, boligbygging, rekruttering av arbeidskraft, og inn- og utpendling.

Det er ofte uklare grenser mellom lokalt utviklingsarbeid og relaterte begreper som samfunnsutvikling, lokalsamfunnsutvikling, stedsutvikling, bolyst, sentrumsutvikling, næringsutviklingsarbeid og infrastrukturtiltak for å nevne noen.

Stedsutvikling og lokalt utviklingsarbeid brukes for eksempel om hverandre i kommunal sammenheng, men ofte handler stedsutvikling om prosesser på lavere geografiske nivå, for eksempel tettstedsutvikling innen en kommune. Således omfatter gjerne slike prosesser det vi kan kalle byplanelementer, herunder estetisk og fysisk utforming av det bygde miljø. I effektvurderingen av

stedsutvikling i Nord-Trøndelag (Carlsson og Haugum 2011) kom det fram at stedsutvikling i stor grad handler om utvikling av kommunens sentrum/sentralsted. Dette gjør også grensegangen mellom stedsutvikling og sentrumsutvikling diffus.

Ringholm et al (2009) påpeker at lokalsamfunnsutvikling ikke er et tema som er lett avgrensbart og at det har lange røtter med mange forgreninger. Ringholm et al (2009:5), definerer samfunnsutvikling som: «... innsats på en rekke ulike områder – fra areal- og samfunnsplanlegging, og over mot tematiske avgrensede innsatsområder, som innsats for næringsutvikling, stedsutvikling, demokratiutvikling, omdømmebygging og det vi har betegnet som nye og utradisjonelle grep i utvikling av tjenestetilbud.» Forfatterne har hatt ambisjon om å forankre forståelsen i størst mulig grad i den oppfatningen kommunene selv har av lokalsamfunnsutvikling, og resultatene viser at lokalsamfunnsutvikling oppfattes som et bredt innsatsområde. I veileder for lokal samfunnsutvikling brukes både begrepene lokal samfunnsutvikling og utvikling av småsamfunn (Bygdeforskning 2010).

Lokalsamfunnsutvikling framstår som en generell betegnelse. En like godt egnet og kanskje mer presis betegnelse for vårt vedkommende er begrepet lokalt utviklingsarbeid, som peker på det arbeidet som legges ned og som er relevant for dette oppdraget. Farner (1988) bruker begrepet lokalt utviklingsarbeid om erfaringer fra forsøk og utvikling i nærmiljø og lokalsamfunn allerede i perioden 1982-1986.

2.2.1 Lokalt utviklingsarbeid

Farner (1988:5) definerer lokalt utviklingsarbeid som «*kollektive handlinger som befolkningen i et lokalsamfunn utfører over tid*, ut fra mål de selv har formulert, for å forbedre lokale forhold og utvikle kollektive velferdsgoder». Målbevissthet og varighet er kjennetegn for lokalt utviklingsarbeid. Videre presiseres det at det er når lokalsamfunnet selv har ansvaret og styringen at vi kaller det lokale utviklingsarbeid.

Videre utdypes det at handlinger kan være av mange slag: dugnad, møtevirksomhet, aktiviteter som samvær og fellesskap, planlegging og aksjoner osv., og de kan gjelde mange ting: grendehus, arbeidsplasser, kulturbevaring, offentlige tjenester osv. Det at virksomheten gjennomføres av innbyggerne selv, betyr ikke at også andre kan delta i og bidra, ja, til og med å være initiativtakere. (Farner 1988)

En annen premiss er at målene må være formulert i fellesskap. De må være diskutert og forankret i lokalsamfunnet. Alle i lokalsamfunnet bør i prinsippet være gitt adgang til å påvirke målene, enten de har fremkommet gjennom en lang prosess, eller som en kortvarig aksjon (Farner 1988).

Vi velger en bred inngang for å fange opp det som særpreger den enkelte kommune, og da vil de overnevnte dimensjonene (demografi, næringsutvikling, robusthet i eksisterende næringsliv, boligbygging, rekruttering av arbeidskraft, inn- og utpendling) fungere som noen ledetråder for hva lokalt utviklingsarbeid kan tenkes å ha innvirkning på.

Her kan det trekkes en parallell til at det i hvert fall er to kategorier av effektvurderinger som kan identifiseres; en kategori som er knyttet til konkrete, observerbare endringer, og en kategori som har mer preg av å være følgeeffekter (Carlsson og Haugum 2011). Disse følgeeffektene er individualisert og handler om den enkeltes identitet, trivsel, bolyst, oppfatning av attraktivitet og omdømme. Denne individualiserte oppfatningen gjør at det på noen områder kan være vanskelig å være veldig tydelig på effektene for andre enn seg selv.

Med vårt utgangspunkt er det nyttig å kort presentere noen perspektiver på kommunen som lokalsamfunn og sted.

2.2.2 Oppfatningen av sted og lokalsamfunn

I mange tilfeller er det en uklar sammenheng mellom forståelsen av sted og lokalsamfunn. I Farner (1988) sitt arbeid forstås nettopp lokalsamfunn som et sosialt system der individer og grupper innenfor et geografisk avgrensbart område opplever en felles tilhørighet. Et viktig element i fagdebatten er å bevege seg bort fra en «tatt for gitt»- forståelse av steder, hvor stedet forstås som en objektiv målbar enhet, til noe som heller må oppfattes relasjonelt og subjektivt. Nyere stedsteori påpeker derfor at sted må ses som noe annet enn lokalsamfunn («community»/«gemeinschaft») i den tette tradisjonelle formen med tette følelsesmessige bånd og gitte relasjoner til noe mer dynamisk.

Agnew & Duncan (1989) formulerer forståelsen av sted via tre perspektiver, henholdsvis: lokalisering («location»), kontekst («locale») og stedsfølelse («sense of place»). Det er viktig å presisere at dette er analytiske begrep, og i praksis vil de ofte gli over i - og gjensidig påvirke - hverandre. Lokalisering handler kort sagt om hva som finnes hvor, fysisk/materielt og økonomisk sett. Sted som kontekst handler i denne sammenhengen om det kollektive nivået, for eksempel hvordan befolkning og sted påvirker hverandre gjensidig, blant annet gjennom hva som gjøres for å utvikle stedet. Stedsfølelse handler på sin side om forholdet mellom den enkelte og stedet, og er således et sentralt begrep når det kommer til drøfting av for eksempel, engasjement, bolyst og identitet (se for øvrig Berg & Dale 2004). Dette kan relateres til effekter som er individualisert (Carlsson og Haugum 2011).

Norberg-Schultz (1978) presenterer en parallell til termen stedsfølelse gjennom sin bruk av det latinske begrepet *genius loci* – som brukes for å beskrive betydningen av stedets ånd eller vesen, altså stedets distinkte atmosfære eller egenart, som er bestemt av de «ting» (i utvidet forstand) som stedet består av. «Ned gjennom historien har *genius loci* vært en av de viktigste faktorene som bestemmer levemåte, kunstformer og bosetningsstrukturer» (op cit: 30-31).

En viktig fornying av stedsbegrepet har kommet fra Massey (1991) som snakker om en global stedsfølelse. Her påpekes det at steder betyr forskjellige ting for ulike personer, og at folk forholder seg til nettverk av steder globalt. Et sted som Rindal vil for eksempel bety ulike ting for hytteiere, fastboende og besøkende bilturister fra Nederland. Relasjon til andre steder vil også kunne være forskjellig mellom ulike personer og grupper. En slik forståelse er også grunnleggende dynamisk og endrer seg med endrede opplevelser og relasjoner. Dette perspektivet kan derfor også handle om betydningen av eksterne rammebetingelser, multinasjonale foretak, internasjonale markeder og utenlandsk eierskap, men det er også en relevant inngang som ledd i å forstå kommuners involvering i – og påvirkning av – nasjonale rammebetingelser og programmer, som det finnes flere eksempler av i denne studien.

Sted kan også forstås på grunnlag av en kontinuerlig diskursiv forming og reforming gjennom metaforer, allegorier og representasjoner. Satsning på merkevarebygging, slagord og profilering kan være sentrale elementer for mange kommuner i så henseende.

2.2.3 Merkevarerbygging og profilering

I St.meld.nr. 25 (2008-2009) nevnes omdømmebygging som en mulig strategi for lokal samfunnsutvikling. I de siste tiårene har en rekke byer, kommuner, regioner og nasjoner adoptert markedsførings- og merkevarekonsepter og verktøy for å øke attraktiviteten ovenfor så vel investorer/næringsliv og beboere som besøkende og arrangører/events (eks Rainsto 2003; Nedomysl 2006; Gertner 2011; Pasquinelli 2011/2012). Godt over 100 av kommunene i Norge hadde for eksempel ulike slagord i 2007 (Daler og Stafnes 2007).

Denne utviklingen kan vi også kjenne igjen fra offentlig planlegging en rekke steder i Europa, eksempelvis i de mange kriserammede industrielle distrikter i England på 70- og 80-tallet der «Place marketing» fikk en betydelig plass i offentlige planer for omstilling. Fetter (1993 i Karlsen og Lysgård 2002) skriver at stedsmarkedsføring har utviklet seg fra å være noe mer enn å tiltrekke seg turister og næringsvirksomhet, til å bli en fundamental del av planlegging og utvikling av steder i ønsket retning. Karlsen og Lysgård (2002) kobler et økende fokus på stedsprofilering, imagebygging og markedsføring til endringen av styringsfokus i små, rurale kommuner, bort fra en rendyrket forvaltningsorganisasjon og over til innovative, entreprenøraktige utviklingsorganisasjoner. Gjennom deres evaluering av Utkantprogrammet finner de at fokus rettes både mot egne innbyggere og mot å tiltrekke seg nye innbyggere og næringsliv. I noen tilfeller er arbeidet et prosjekt i kommuneorganisasjonen og i andre tilfeller er det organisert på siden av kommuneorganisasjonen.

Det framheves at steder markedsføres som et livsstilsvalg hvor det er muligheter for å få oppfylt verdier relatert til en rural livsstil, og at målgruppene for markedsføringen er relativt vellykkede familier med høyt utdannede mennesker (ibid).

Denne typen markedsføring har møtt mye kritikk både internasjonalt og i Norge. Som Pasquinelli (2011: 17) påpeker har den raske og globale spredningen av stedsmerkevarebygging etter hvert blitt betydelig kritisert for å få geografier inn i en «skog av logoer, slagord og meldinger» og for at offentlig og private penger blir kastet på ideen om markedsføring av steder. Halvor Hegtun i Aftenposten (19.06.04) har under overskriften: *”Med slagord skal landet bygges”*, rettet et kritisk søkelys på letingen etter og bruken av slagord på steder. Han viser til en rekke slagord som er anvendelig for mange steder og som etter en tid går i glemmeboken. Han reiser også spørsmålet om man egentlig trenger et slagord, og at et dårlig slagord er verre enn intet slagord.

En konsekvens av overdreven vektlegging av stedsmarkedsføring, som kritiske røster slår fast, er at dette i praksis handler om en praktisk flukt fra betydelige politiske prosjekter, der ineffektive tiltak gjemmes under strålende logoer. «In fact, cities and regions often proclaim branding initiatives while engaging in a single part of the whole branding process, that is the launch of catching slogans and logos» (Ashworth & Kavaratzis 2009 i Pasquinelli 2011: 17). Gertner (2011) konstaterer på sin side at det ikke bare er grunn til å kritisere stedsmarkedsføring som praksis, men også som eget fagfelt.

Eller som Daler og Stafnes (2007: 7) skriver:

«Per Tøien¹ er (...) lei av kommuner som ukritisk bruker naturen som lokkemiddel. – *Det er mange kommuner som har fin natur. Det er viktigere å finne det unike med kommunen og spille på det.* Dinamo har mange kommuner på sin kundeliste, og Tøien trekker fram Narvik og Rauma som eksempler på vellykkede prosesser. – *Det er nesten ikke grenser for hva en kommune kan oppnå når*

¹ Per Tøien var tidligere ansatt i Dinamo PR og jobbet med utvikling av Rauma sitt merkevareprosjekt (jf. Dinamo 2005)

ting gjøres riktig. Et generelt råd er å bruke mye av ressursene tidlig i prosessen, og involvere befolkningen, slik at det som kommuniseres blir både sant og relevant for dem, sier Per Tøien. Urbanist Erling Fossen er inne på det samme. – All omdømmebygging er dømt til å mislykkes, hvis den ikke samtidig kobles på materielle prosesser som ruster opp og forsterker de offentlige rommene i byen, sier han til Kommunal Rapport. Det samme mener Yngve Carlsson, forsker ved Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR). – Du kan ikke reklamere deg ut av et dårlig rykte. Du må gjøre noe med forholdene(...)»

Follo og Villa (2010) har studert fire bygder og småsteder som fremstår som særegne. De skriver at disse stedene i stor grad blir markedsført gjennom de prosessene som utgjør samarbeidet mellom personer. Det påpekes at det er slike prosesser som bygger stedet stein på stein og som løfter bygda og skaper forventninger og bevissthet om at dette er ei bygd med særpreg. De har funnet at mange omtaler og ”markedsfører” bygda si med den særegne naturen. Viken (2009) omtaler dette som bygdekisjeer og konservative bygdebilder. Follo og Villa (2010) finner at det som gjør at ei bygd utmerker seg for utenforstående er at samfunnet gir inntrykk av det har mye positivt i seg og sterkt lokalt engasjement.

I evaluering av småsamfunnsprosjektet i Verran fant man at omdømme bygges nedenfra av lokalbefolkningen og tuftet på stedets identitet, innbyggernes tilhørighet til stedet og det selvbildet innbyggerne har. Innbyggerne selv bilde er kilden til å bygge identitet, og videre er identiteten en av kildene til omdømmet (Haugum & Sivertsen 2010). Merkevarer er opprinnelig knyttet til produkter og omdømmebygging startet med et fokus på en bedrift, altså en utvikling som har startet i næringslivet og som etter hvert anvendes på kommuner og steder. Kommunen som organisasjon er en mellomfase, for det er først når perspektivet legges på stedet at man fanger opp personer og prosesser som bygger stedets identitet, som i neste omgang gir stedet et omdømme. Identiteten til et sted er dynamisk og et resultat av kontinuerlig forhandling mellom individer og dem som individet har relasjoner til (Utne og Skjelvan Wikdahl 2010).

2.2.4 Ildsjeler og samfunnsentreprenører

Et fenomen som ofte gjør seg gjeldende i lokalt utviklingsarbeid er forekomsten av ildsjeler eller samfunnsentreprenører (Farner 1988, Lindeløv & Karlsen 2004:21). Ildsjeler er en av de grunnleggende forutsetningene for at lokalt utviklingsarbeid og lokal mobilisering skal lykkes (Farner 1988). Det er disse som i stor grad driver det meste av frivillig arbeid i lag og foreninger, eks idrettslag. Samfunnsentreprenører eller ildsjeler har fått denne betegnelsen på grunn av engasjementet sitt, det arbeidet de gjør selv og setter i gang hos andre, og fordi de får ting til å skje i lokalsamfunnet (Rønning 2010). Samfunnsentreprenøren kan også spille en viktig rolle som bindeledd mellom offentlig og privat sektor (Lindeløv & Karlsen 2004: 7). Det som kjennetegner samfunnsentreprenøren er at vedkommende hever seg over særinteresser og egeninteresser, vedkommende er med andre ord mer opptatt av det som er kollektivt nyttig.

Ofte er det et team av entreprenører som står bak initiativ og entreprenørielle aktiviteter. Dette kan betegnes som kollektivt entreprenørskap, eller entreprenørskap som et kollektivt fenomen (Johannisson 1990). Entreprenørskapet er et resultat av samspill mellom en rekke aktører med relaterte og utfyllende ressurser i et entreprenørielt miljø (Skoglund 2005). Selv om lokalutviklingsprosjekter kan knyttes til bestemte personer, handler samfunnsentreprenørskap oftest om kollektive prosesser der det blir skapt aktiviteter som et resultat av innsatsen fra mange personer (Borch & Vestrum 2010), og at nødvendige innsatsfaktorer genereres via så vel næringslivsarenaer (sponsoring/støtte), det

frivillige organisasjonsapparatet og den politiske arena (kommunal og fylkeskommunal forvaltning/støtteordninger).

2.3 Utviklingsarbeid og effekter

Ovenfor har vi drøftet innhold og forståelse av lokalt utviklingsarbeid. Bakgrunnen for denne rapporten er et ønske om faktisk å dokumentere i hvilken grad lokalt utviklingsarbeid gir målbare effekter. I litteraturen er det enkelte studier som nettopp har forsøkt å måle effekter av ulike former for lokalt utviklingsarbeid. Niedomysl (2006) er en av dem som har gjennomført effektmåling av tilflyttingsprosjekter eller det som omtales som stedsmarkedsføringskampanjer. Denne er basert på en større kvantitativ undersøkelse med utgangspunkt i 220 kommuner i Sverige som har kjørt slike kampanjer. I denne undersøkelsen fant han ingen signifikante forskjeller mellom kommuner som hadde gjennomført "place marketing campaign" og en kontrollgruppe. Niedomysl (2006) prøvde å kontrollere for kvalitet på kampanjene gjennom kun å sammenligne kommunene som selv oppga å ha lyktes og som andre kommuner mente hadde lyktes, med en kontrollgruppe. Heller ikke da greide han å finne noen forskjell. Skålholt & Batt-Rawden (2008: 48) henviser også til Niedomysls (2006) forskning, og som de skriver: «Dette er så langt vi kan se det eneste arbeidet som er blitt gjort på regioner som vi kan sammenligne oss med. Selv om dette arbeidet konkluderte med at det ikke var mulig å finne en effekt av tilflytterprosjekt, er det likevel klart at en ikke generelt kan konkludere at det vil være slik for alle tilflytterprosjekt. Niedomysls (2006) operasjonalisering av hva som var av god kvalitet og ikke, er også noe problematisk. Det er ikke gitt at en uformell vurdering av kvalitet er den beste måten å operasjonalisere forskjellen mellom gode og dårlige prosjekt. Det er likevel vanskelig å se andre mulige tilnærminger».

I utviklingsarbeid inspirert av Florida (2002) har det vært ansett som viktig å fokusere på den såkalte kreative klassen. Hansen & Niedomysl (2009) viser at den «kreative klassen» er som folk flest og flytter der de kan få jobb. De er også som andre; mer stabilt bosatte, når de har etablert familie.

Bygdeforskning har evaluert Blilyst-programmet i Sør-Trøndelag (Holm & Stråte 2006, Holm & Kroken 2009). Her konkluderes det med at det er vanskelig å se noen effekt på befolkningsutviklingen, men at det ser ut til å ha en positiv effekt på næringsetablering (se også Skålholt & Batt-Rawden 2008).

Eksisterende forskning på feltet peker derfor på at dette forskningsfeltet i sin kompleksitet er krevende, samtidig som manglende identifisering av effekter til en viss grad sår tvil om at lokalt utviklingsarbeid har effekt. Det er ut fra en slik erkjennelse vi har valgt den metodisk og analytisk tilnærming som presenteres i neste kapittel. En metodikk som kombinerer intervjudata med statistiske analyser baser på kontrollgruppemetodikk.

3. METODISKE BETRAKTNINGER

I dette kapitlet beskrives den metodiske tilnærmingen i oppdraget, først litt om utfordringene knyttet til måling av effekter og så hvordan ulike deler av datainnsamlingen og analyser er gjennomført. Avslutningsvis utledes en årsak-virkningsmodell for arbeidet.

3.1 Kort om måleutfordringer

Måling av effekter bringer med seg en rekke utfordringer. Flere har diskutert måleutfordringene knyttet til effektmålinger (Furre et al 2009, Sand et al 2010, Stame 2010, Carlsson & Haugum 2011) og her ønsker vi kort å presentere noen av de mest vesentlige måleutfordringene, og henviser til kildene foran for en grundigere drøfting.

En av utfordringene er *tidsgapet* mellom at målet formuleres og når man skal måle effekten. I utviklingsarbeid vil effektene ofte vises ganske lang tid etter at målet er satt. Her kan det være snakk om flere år. En måling av effekter vil være et øyeblikksbilde på det tidspunktet målingen foregår. Det betyr at resultatet av effektmålingen kan variere med hvilket tidspunkt den gjøres på.

En annen vesentlig utfordring er vanskeligheter med å *isolere effektene* relatert til spesifikke mål, innsatser og aktiviteter. Dette er fordi det lokale utviklingsarbeidet foregår innenfor en kontekst hvor mange andre faktorer påvirker den lokale utviklingen. Et eksempel på dette er at gode tider i oppdrettsnæringa kan overskygge effekten lokalt utviklingsarbeid har for sysselsettingen og næringslivet i en kommune. Dette gjør at det blir viktig å forstå den lokale konteksten som grunnlag for å gjøre effektivt vurderinger.

En tredje utfordring er knyttet til hvem som har nytte av utviklingsarbeidet. I Rauma og Rindal kan dette være kommunen som politisk og administrativ enhet, det kan være snakk om innbyggerne i kommunen eller innbyggerne i deler av kommunen, eller grupper av innbyggere sett i forhold til hverandre, eks unge-gamle, menn-kvinner, utpendlere-innenbygds arbeidende, offentlig ansatte-privat ansatte, ulike sektorer i næringslivet osv. Eksempelvis ligger Rindal langs hovedvegen mellom Surnadal og Orkanger, med muligheter til å pendle til større tettsteder. Slike pendlingsmuligheter kan bidra til å bremse befolkningsnedgang som en eventuell nedgang i arbeidsplasser kunne medført for andre kommuner med et annet pendlingsomland. At folk ønsker å bli boende i kommunen, men pendle til arbeid, kan samtidig være et resultat av innsats for å øke folks bolyst.

Et mangfold av kompliserte faktorer påvirker altså samfunnsutviklingen på samme tid. Dette innebærer at det metodisk er svært krevende å måle effekter av lokalt utviklingsarbeid. I så fall må man forsøke å sannsynliggjøre hvordan utviklingen ville vært uten de konkrete tiltakene man studere effekten av. I faglitteraturen kalles dette det **kontrafaktiske problemet**, og det er i hovedsak to metoder som kan benyttes (jf. Sand et al 2010, 2011, Carlsson & Haugum 2011):

- 1) Innhenting og analyser av data fra personer og bedrifter som er sterkt berørt av et tiltak med fokus på deres subjektive vurderinger av hvilke effekter tiltaket har utløst for dem.
- 2) Innhenting og analyse av data for sammenlignbare kontrollgrupper. Utvikling i gruppen av aktører som er sterkt berørt av tiltaket kan her sammenlignes med en relativt lik gruppe hvor den dominerende forskjellen er at disse ikke er berørt av et slikt tiltak.

Førstnevnte metode er brukt i flere sammenhenger, for eksempel i evalueringer av kort- og langsiktige effekter av virkemidler gjennom Innovasjon Norge, samt langsiktige effekter av tilskudd for bedrifter med utgangspunkt i regnskapsdata over tid og intervjuer med enkeltbedrifter om tilskuddenes betydning rett etter støttetidspunktet.

Det å etablere gode sammenlignbare kontrollgrupper, slik som metode to foreskriver, er også vanskelig. Ofte benyttes utviklingen i alle distriktskommuner eller alle landets kommuner som sammenligningsgrunnlag når man skal vurdere utviklingen i enkeltkommuner. Men, slike sammenligninger fanger uansett ikke opp forskjeller i næringsstruktur og hvordan tidligere negativ utvikling påvirker situasjonen i aktuelle kommuner i motsetning til andre.

Sand et al. (2010) påpeker at metode 1 gir troverdige resultat når det er ressurser til å vurdere hvordan andre forhold enn tiltaket har påvirket utviklingen. I et intervju rett etter gjennomføring av tiltaket vil dette ofte være tilfellet, slik at man kan få gode anslag på kortsiktige effekter av et tiltak. På lengre sikt vil dynamikken i næringslivet og en rekke andre forhold påvirke enkeltbedrifter og nærings- og samfunnsutviklingen i et geografisk område. Parallelle prosjekter og ulike tiltak og hendelser over tid vil sammen kunne skape effekter.

Furre et al (2009) oppsummerer måleutfordringene med at det finnes enkeltprosjekter og tiltak som er så spesielle at de aldri kan bli evaluert under et indikatorsystem, og det finnes sider ved rapporteringsstrukturen og rapporteringsrutinene som vanskeliggjør fortløpende indikatorproduksjon. Dette understreker den viktige rollen som konteksten spiller i resultat og effektvurderinger av utviklingsarbeid. Dette gjør at det er knyttet mange usikkerheter til konkrete målinger av effekter, slik at det blir mer riktig å snakke om effektvurderinger. Dette vil også gi rom til å fange opp effekter som ikke var tilsiktet eller målsatt i starten.

Vi har valgt en kombinasjon av metode en og to i vår undersøkelse.

3.2 Om datainnsamlingen

Problemstillingene har vært førende for arbeidet, og datainnsamlingen har i tillegg til statistikk og en rekke skriftlige kilder bestått av innledende intervju, telefonintervju og til slutt gruppeintervju. De tre formene for intervju er gjennomført på tre ulike tidspunkt og bygger på hverandre. På denne måten har vi etter hvert fått en dypere innsikt i det lokale utviklingsarbeidet. I tillegg har vi benyttet oss av supplerende informantintervju per telefon for å følge opp spesifikke forhold som har fremkommet underveis.

3.2.1 Sekundærlitteratur

Det finnes en god del eksisterende litteratur som beskriver hva som har skjedd av lokalt utviklingsarbeid i de to kommunene. Dette omfatter kommunenes planer- og strategidokumenter, vedtak, prosjektbeskrivelser, årsrapporter, egenevalueringer, nettsider (Rindal og Rauma kommune, Næringsutviklingsselskapene Nordveggen AS og Trollheimen NæringsSørvis AS, Trollheimsporten.no og andalsnes-avis.no) og annet relevant tilgjengelig materiale fra kommunene. I tillegg finnes det eksterne evalueringer av ulike tiltak som dokumenterer og analyserer spesielle tiltak. Her kan nevnes evalueringen av Blilyst (Holm & Stråte 2006, Holm og Krokan 2009), evalueringen av tettstedsprogrammet (Lysø et al. 2003; 2005, Miljøverndepartementet 2005) og evaluering av småsamfunnsatsinga (Holm & Stråte 2008).

Oppdragsgiver har også gitt oss tilgang til interne dokumenter utarbeidet etter besøk i de to kommunene. Disse inngår i dokumentstudiene som er gjennomført.

Det skriftlige materialet ga oss et viktig første innblikk i arbeidet som er gjort, men har også vært av sentral betydning underveis som del av kartleggings- og analysearbeidet.

3.2.2 Intervjudata

I arbeidet med å undersøke effektene av utviklingsarbeidet i Rindal og Rauma har vi lagt stor vekt på å samle inn kvalitative data fra ulike kilder. De innledende intervjuene, telefonintervjuene og gruppeintervjuene representerer ulike faser som har bygd på hverandre.

Innledende intervjuer

Med ballast fra de skriftlige kildene, herunder beskrivelser av det lokale utviklingsarbeidet i de to kommunene, ble det gjennomført to innledende gruppeintervjuer i hver kommune, ett med næringslivet/næringssekskap og ett med politisk og administrativ ledelse, i perioden 15-17. april. Hvert møte varte fra tre til fire timer.

Denne tilnærmingen ble valgt for å få en nærmere innsikt i lokalt utviklingsarbeid fra de to gruppene som i utgangspunktet framsto som sentrale i det lokale utviklingsarbeidet.

Gjennom de første relativt eksplorerende intervjuene fikk vi noen erfaringer som påvirket det videre arbeidet. Dette handler om at vi i de innledende intervjuene snakket med de som hadde vært/var tett involvert i arbeidet og at disse personene i stor grad inngikk i hverandre sine nettverk, slik at vi ikke fikk frem særlige nyanser.

En annen erfaring vi gjorde oss var at de foreløpige resultatene pekte i retning av folketallsøkning og bedret omdømme. Dette utløste et behov for å ha et tydeligere fokus på å verifisere disse funnene og ikke minst å sette søkelyset på årsakssammenhenger mellom utviklingsarbeidet og faktiske endringer.

De innledende intervjuene viste oss at utviklingsarbeidet i de to kommunene hadde noen likhetstrekk. Utviklingsarbeidet har bestått av prosjekter med prosesser og aktiviteter som har blitt gjennomført på ulike tidspunkt, og at ulike andre hendelser også ser ut til å ha betydning. Det vil da være en utfordring å isolere effektene av enkelttiltak og aktiviteter i forhold til tiltaksporteføljen som sådan over tid. En måte å tilnærme seg dette problemet på er å studere utviklingen som offisiell statistikk viser, for å se om det sammenfaller med tiltakene som avdekkes (jfr 3.2.3). Denne sammenligningen vil ha utfordringer i forhold til tidsgapet mellom målsettinger, tiltak og måletidspunkt.

Som et resultat av det innledende arbeidet ble det blant annet besluttet at det var nødvendig å innlemme et bredere lag av informanter – utenfor det vi kan kalle kjernen – i kommunene.

Telefonintervju

Telefonintervjuene ble gjennomført for å få et innblikk i hvilke synspunkter innbyggere, som ikke var direkte involvert i prosjektene hadde på lokalt utviklingsarbeid. Funn fra telefonintervjuene ble også benyttet til å målrette gruppeintervjuene.

Det ble gjennomført ni telefonintervju i hver kommune i juni/juli (totalt 18 kvalitative intervju). Hvert intervju varte fra 20 minutter til halvannen time. Informantene ble rekruttert fra gruppene næringsliv,

lag/foreninger og ungdom/unge voksne, men i praksis kunne de tilhøre flere av gruppene. Utvalget ble satt sammen etter søk på bedriftsdata-basen proff.no etter etableringsår, der vi krysset med eksisterende lister over næringslivsrepresentanter/ bedrifter og lag/foreninger og navn for øvrig som vi fra før hadde kjennskap til. Dette arbeidet var viktig både for å få spredning med hensyn til alder, kjønn, bygdetilhørighet og næringssegment. Metodisk benyttet vi også snøballmetoden, eller såkalt kjede-sampling (Miles & Huberman 1994) som virkemiddel hvor vi underveis fikk tilgang til nye intervjuobjekter. Noen av dem vi kontaktet avsto fra å svare.

Telefonintervjuene ga oss et bredere datatilfang og vi fikk et mer nyansert innblikk i lokalt utviklingsarbeid, som vi tok med oss til gruppeintervjuene.

Gruppeintervju

Den 27. og 28. august ble det gjennomført 4 gruppeintervju i hver kommune hvor målsettingen var å fange opp innbyggernes oppfatning av det lokale utviklingsarbeidet og hvordan dette hadde påvirket deres oppfatning av egen kommune og bolyst. I utformingen av gruppeintervjuene var vi inspirert av fokusgruppeteknikk (Krueger 1994), men måtte justere metodikken i forhold til hva som var praktisk gjennomførbart.

En av gruppene besto av ungdommer, mens de andre tre gruppene var mer randomisert sammensatt av innbyggere rekruttert ut fra målgruppene næringsliv, lag og foreninger og unge voksne. Kandidater fra lag og foreninger og næringsliv fikk vi tak i gjennom spesifiserte databasesøk, på denne måten fikk vi også identifisert enkelte yngre voksne. I tillegg etterspurte vi lister over deltakere i Innerveggen i Rauma, brukte snøballmetoden og spurte «tilfeldige» personer etter kandidater. For øvrig støttet vi oss til omtale i lokale nettmedia og andre lokale nettsider.

De potensielle deltakerne ble kontaktet på telefon og spurt om de kunne tenke seg å delta. Mange takket nei av ulike årsaker, og i noen tilfeller ble de spurt om de hadde tips til andre personer som vi kunne spørre.

I de fire gruppeintervjuene i Rindal deltok til sammen 16 personer og i Rauma deltok 14 personer. Gruppeintervjuene ble gjennomført etter en semistrukturert guide (vedlegg 1). Gruppeintervjuene varte i 1,5 time. Tre personer fra prosjektteamet deltok, hvorav en hadde hovedansvar for å stille spørsmål og ha framdrift i dialogen, mens de to andre hadde ansvar for å ta notater og stille oppfølgende spørsmål. Intervjuene ble i tillegg tatt opp som lydfiler og dette ble klarert med informantene.

Erfaringene fra gruppeintervjuene var gode og de ga et nærmere innblikk i utviklingsarbeidet. Vi erfarte at flere av gruppene uttrykte stor enighet og kan ikke utelukke at det oppsto gruppetenking, men vi forsøkte å stille spørsmål for å få fram flere nyanser. Det er også slik at vi må være litt kritisk til noen av utsagnene fordi de framstår som veldig unyansert. Nå er det nok slik at vi hadde klart å rekruttere innbyggere som var over gjennomsnittet engasjert, men vi hadde forsøkt å spre representasjonen både geografisk, aldersmessig og med hensyn til ulike roller i lokalsamfunnet. Vi kan anta at flere av de som takket nei til å delta er av de mindre engasjerte personene.

Gjennom intervjudata har vi altså fått bredere og mer nyanserte beskrivelser, men disse vil samtidig være subjektive og preget av informantenes virkelighetsforståelse og budskap. Mer kvantitativ

sammenligning av statistikk mellom undersøkelseskommunene og kontrollgruppene vil kunne kontrollere for mer subjektive fortolkninger på noen områder.

3.2.3 Statistisk materiale

Intervjuene som er gjort omfatter den første metoden i den kontrafaktiske framgangsmåten slik det er presentert i 3.1. Den andre metoden er sammenligning med kontrollgrupper basert på statistisk materiale. Målet med å trekke inn statistisk materiale er å se på sammenhengene mellom utviklingen i Rindal og Rauma og respektive kontrollkommuner, dvs. utvalgte kommuner som er relativt sammenlignbare med Rindal og Rauma. I forlengelsen av sammenligningen med kontrollkommunene er det også aktuelt å sammenstille resultater fra de to metodene, nemlig intervjuene og det statistiske materialet.

Kontrollgruppemetodikk

Denne metodikken betegnes i metodelitteraturen som kvasi-eksperimentelt design, (dvs. det Graziano & Raulin (1989:271) betegner som «*nonequivalent control-group design*»). Designet er ment å isolere effektene av påvirkningsfaktoren (i dette tilfellet utviklingsarbeidet). Forklaringskraften er imidlertid svakere enn for det en kaller sanne eksperiment, hvor det er mulig å isolere effektene.

En effektstudie som dette ønsker i den grad det er mulig å etablere kausal sammenheng mellom påvirkningsvariabel og effektvariabler (som sysselsetting og bosetting). Dette er forbundet med flere måleutfordringer slik vi så i kapittel 3.1, og strengt fortolket kan dette bare oppnås gjennom et eksperimentelt opplegg. I en «naturalistisk» sammenheng hvor vi må nøye oss med et mer kvasi-eksperimentelt opplegg vil usikkerheten rundt årsakssammenhenger være mye større. Eventuelle kontrollkommuner må være eksakt lik de to kommunene med unntak av selve utviklingsarbeidet. Slike kommuner er svært vanskelig å finne.

For å identifisere sammenlignbare kommuner gikk vi til gikk vi til Statistisk sentralbyrå, som har klassifisert norske kommuner ut fra variablene: 1) befolkning, 2) bundne kostnader og 3) frie disponible inntekter. De to siste variablene går på kommunenes økonomiske rammebetingelser. Denne klassifiseringen er gjort henholdsvis i 1998 (Langørgen et al 2001), 2003 (Langørgen et al 2006) og 2008 (Langørgen et al 2011). Langørgen og kollegaer sine klassifiseringer danner utgangspunktet for KOSTRA² – grupperingen av norske kommuner (basert på samme variabler), men utgjør en mer finmasket inndeling enn KOSTRA-gruppene.³

Når vi valgte referansekommuner tok vi utgangspunkt i inndelingen fra 2003 hvor Rindal klassifiseres som en «*små kommune*», med «*middels bundne kostnader*» og «*middels frie disponible inntekter*» (dvs gruppe 4b i tabellen i vedlegg B (Langørgen et al 2006: 26)), og hvor Rauma klassifiseres som en «*mellomstor kommune*», med «*middels bundne kostnader*» og «*middels frie disponible inntekter*» (dvs gruppe 4b i tabell i vedlegg B (ibid: 26)). Interessant er at Rindal fra 2003 til 2008 har ble flyttet fra gruppen med «*middels frie disponible inntekter*» til en gruppe med «*høye frie disponible inntekter*»

² KOSTRA (KOMmune-STat-RApportering) er et nasjonalt informasjonssystem som gir styringsinformasjon om kommunal virksomhet. Informasjon om kommunale tjenester og bruk av ressurser på ulike tjenestoområder registreres og sammenstilles for å gi relevant informasjon til beslutningstakere og andre, både nasjonalt og lokalt. Informasjonen skal tjene som grunnlag for analyse, planlegging og styring, og herunder gi grunnlag for å vurdere om nasjonale mål oppnås <http://www.ssb.no/kostra/index.html>

³ Personlig meddelelse: Audun Langørgen 2012.10.22. Telefonsamtale.

(Langørgeren & Aaberge 2011:26). 2003 virker som et fornuftig referansepunkt da vi ved det tidspunktet identifiserer kommuner som var like ved starten av utviklingsarbeidet.

Basert på inndelingen fra Langørgeren et al (2006) valgte vi ut kommuner i samme gruppe fra fylkene Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal og Sør-Trøndelag. Dette gir et utvalg på 17 kommuner i referansegruppen for Rindal og 8 kommuner i referansegruppen for Rauma. I forhold til Rauma ble Klæbu ekskludert fra referansegruppen fordi nærheten til Trondheim og preget av å være en ren forstadskommune gjør Klæbu lite egnet til å fungere som referansekommune for Rauma. Ved å ta utgangspunkt i de tre angitte fylkene oppfatter vi at vi får en fornuftig avgrensning av kommunene som inkluderes i sammenligningen.

En potensiell svakhet er at referansegruppen for Rindal i snitt utgjør noe mer folkerike kommuner enn Rindal. Vi har forsøkt å kompensere for dette ved også å trekke inn enkelttall fra Halså som er en mindre kommune enn Rindal i samme distrikt for å se om generelle utviklingstrekk også fremtrer der. Når vi sammenligner en enkelt kommune med gjennomsnittet av flere kommuner, vil utslagene for enkeltkommunen være større fordi det sammenlignes med et gjennomsnitt.⁴

Analysene er i all hovedsak tidsseriedata hentet fra ssb.no/statistikkbanken (lastet ned august/september 2012) og i noe mindre grad fra Panda. Tidsseriedata omfatter:

- Befolkningsstatistikk: Dette handler om antall bosatte, nettoutflytting, aldersstrukturen i befolkningen, nettoinnvandring og antall boliger.
- Næringsstatistikk fra SSB: Dette vil dreie seg om antall sysselsatte og nettoppendling i kommunene.

Tidsseriene benyttes til å identifisere eventuelle trendbrudd hvor utviklingen i de to kommunene skiller seg markant fra referansekommunene. Slike trendbrudd vil da være knekkpunkt som skjer i etterkant av utviklingsarbeidet i Rindal eller Rauma, men ikke i referansekommunene. Gjennom slike analyser vil vi så kunne si noe om mulige effekter.

Metodiske begrensninger

Et kvasi-eksperiment vil naturligvis ikke ha så streng kontroll over påvirkningene som et sant eksperiment. Usikkerhet ved kvasi-eksperiment kan være knyttet til følgende forhold:

- Systematiske forskjeller mellom kontrollkommunene og henholdsvis Rindal og Rauma kan gi resultater som fortolkes som effekter av utviklingsarbeidet som det ikke er grunnlag for. En slik systematisk forskjell kan være at Rindal har noe mindre befolkning enn snittet for sine referansekommuner.
- Vi har ikke nok kontroll over påvirkningsvariabelen (utviklingsarbeidet) til å isolere effekten av denne. Dette er et problem med både en geografisk og tidsmessig avgrensning.
 - Geografisk kan det være et problem at også kontrollkommunene kan ha utviklingsprosjekter på lik linje med Rauma og Rindal.

⁴ Referansekommunene til Rindal er: Leikanger, Jølster, Bremanger, Hareid, Stranda, Nesset, Eide, Gjemnes, Hemne, Hitra, Frøya, Bjugn, Åfjord, Rennebu, Meldal, Holtålen, Selbu.

Referansekommunene til Rauma er: Flora, Gloppen, Vestnes, Surnadal, Rissa, Oppdal, Røros, Midtre Gauldal.

- Tidsmessig kan en også tenke at de tiltakene rapporten fokuserer på egentlig inngår i en sammenhengende portefølje av tiltak som således ikke kan skilles fra hverandre. Effekten som vises er da vanskelig å relatere til et bestemt tiltak.

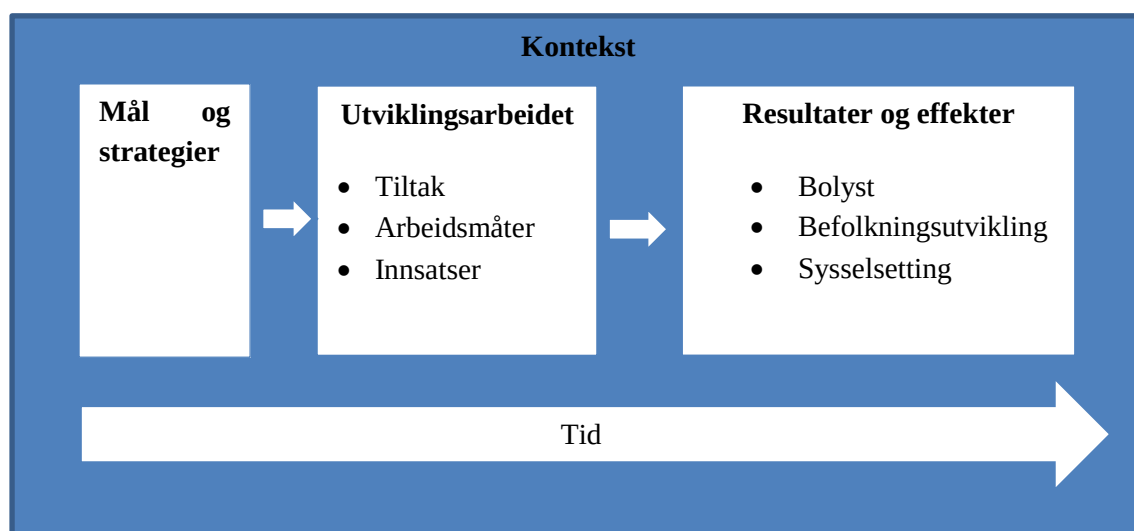
Slike usikkerhetsfaktorer gjør det nødvendig å kombinere ulike data og kilder for best mulig å vurdere sammenhenger. Eksempelvis vil en kunne se at endringer i sysselsetting på et tidspunkt kan medføre endringer i bosetting noe senere. Videre kan intervjudata være et viktig bidrag for å beskrive hva som faktisk var bakgrunnen for slike endringer. Et annet eksempel er pendling. Et mål på utviklingen er endringer i inn- og utpendlingen av kommunen. Endringer i pendlingsmønstret må tolkes i sammenheng med annen statistikk. Eksempelvis kan økt utpendling tolkes positivt hvis det skjer i kombinasjon med folketallsvekst. Dette kan da tolkes som folk ønsker å bo i kommunen selv om de må pendle ut for arbeid.

3.3 Analytisk rammemodell

I våre analyser av det lokale utviklingsarbeidet i Rauma og Rindal har vi valgt et prosessperspektiv som beskriver utviklingsarbeidet som en iverksettingskjede (implementeringkjede). Vislie (1987) har utviklet en analysemodell av iverksettingskjeder som kan utvikles og tilpasses videre for dette oppdraget. Hun skriver at en modell som beskriver mål, innsats, aktiviteter og resultat i en prosess samt prosessens kontekst ikke er en ren årsak-virkning modell, blant annet på grunn av ulike måleutfordringer knyttet til måling av resultater og effekter. Disse måleutfordringene har vi diskutert over. Modellen har bidratt til å strukturere arbeidet og som utgangspunkt for å lage en årsak-virkningsmodell.

Strukturering av arbeidet

En bearbeidet versjon av Vislie (1987) sin modell er utviklet underveis og med utgangspunkt i problemstillingene og begrepsbruken i dette oppdraget.

Figur 3-1: Strukturering av arbeidet (forenklet modell etter Vislie 1987).

Kontekst handler om sammenhengen utviklingsarbeidet skjer innenfor, og omfatter omgivelsene og det faktum at utviklingsarbeidet skjer samtidig med mange andre aktiviteter og prosesser både lokalt og utenfor den kommunale sfære. I tillegg vil en kommune alltid ha med seg en historie som vil prege både den strukturelle delen av konteksten og aktørene i konteksten. Konteksten vil handle både om historien og dagens betingelser for lokalt utviklingsarbeid.

I Vislies (ibid.) modell brukes begrepet mål, mens det i oppdragsbeskrivelsen henvises til strategier. **Mål og strategier** henger sammen og uttrykker føringer for lokalt utviklingsarbeid på ulike nivåer. Derfor vil det være naturlig i denne sammenhengen å se på både mål og strategier for dette arbeidet.

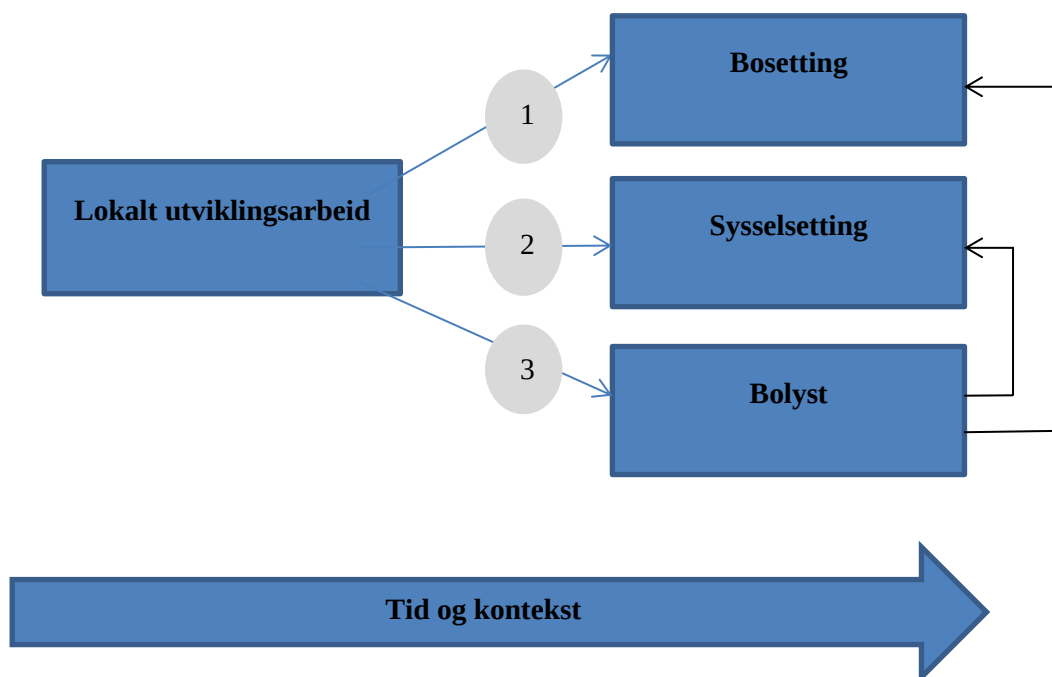
Innsats er et eget punkt i Vislies (ibid.) modell og knytter seg til hvilke ressurser som er satt inn i utviklingsarbeidet, i første rekke knyttet til økonomiske ressurser i form av tilskudd, bevilgede midler, oppsparte midler og egeninnsats. Et annet punkt er **aktiviteter**, som omfatter hva som rent praktisk har skjedd i utviklingsarbeidet, hvem har deltatt og ulike former for tiltak. I dette analysearbeidet har vi valgt å fokusere på det konkrete utviklingsarbeidet ved å se disse forholdene i sammenheng. I oppdragsbeskrivelsen etterspørres konkret tiltak og arbeidsmåter. **Utviklingsarbeid** vil derfor omfatte konkrete tiltak, arbeidsmåter og økonomisk innsats.

Resultat henspiller på de umiddelbare resultatene av aktiviteter. Hvis en aktivitet er å gjennomføre mobiliseringsmøter, så vil det umiddelbare resultatet være at møtene er avholdt og ulike forslag og tema kom fram. Effekter er resultatene på lang sikt, og for å fortsette på eksemplet foran så vil dette dreie seg om hva forslagene på mobiliseringsmøtet førte til på litt lengre sikt. I oppdragsbeskrivelsen etterspørres en drøfting og analyse av resultater og videre effekter av utviklingsarbeidet. I analysemodellen har vi valgt å se **resultater og effekter** i sammenheng, fordi det i analysene vil være naturlig å se på sammenhengene, vel vitende om at det kan være snakk om betydelig tidsspenn mellom tiltak, arbeidsmåter, innsatser, resultater og påfølgende effekter. Dette aktualiserer at tid og kontekst er en viktig funksjon i lokalt utviklingsarbeid.

Det er en gang slik at lokalt utviklingsarbeid skjer innenfor rammene av sted og lokalsamfunn som også utvikles uavhengig av om man gjennomfører konkrete prosjekt eller ei. Dette gjør det vanskelig å isolere effektene av et konkret prosjekt og samtidig vanskelig å relatere resultater og effekter til bestemte tiltak, arbeidsmåter eller innsatser. Det betyr at resultater og effekter kan komme på områder som man ikke forutså ved etablering av prosjektet, nærmest som utilsiktede effekter.

Årsak-virkningsmodell

Under presenteres en videre bearbeidet versjon av Vislies (1987) modell, utformet som en årsak-virkningsmodell, som bygger på modellen i figur 3-1 foran. I denne modellen er lokalt utviklingsarbeid påvirkningsvariabelen, som antas å påvirke 1) bosetting, 2) sysselsetting og 3) bolyst. Modellen gir et rammeverk for å identifisere effekter og antyde årsak- virkningsforhold.

Figur 3-2. Årsak-virkningsmodell

Den opprinnelige Vislie-modellen er ingen ren årsak-virkningsmodell på grunn av måleproblemer. Måleproblemene er diskutert foran i kapitlet og de kan oppsummeres til å omfatte problemer med tidsgap mellom lokalt utviklingsarbeid og når effekter oppstår. Den andre utfordringen er problemer med å isolere både det lokale utviklingsarbeidet og effektene. Det tredje problemet er ulike vurderinger om hvem som har nytte.

For å kunne håndtere disse måleproblemene anvender vi en kontrafaktisk tilnærming hvor vi forsøker å sannsynliggjøre hvordan utviklingen ville vært uten de konkrete tiltakene man studerer effekten av. Dette gjøres gjennom å kombinere to metoder:

1. Innhente og analysere data fra involverte personer
2. Innhente og analysere data fra kontrollgrupper

For å belyse sammenhengen mellom bosetting og sysselsetting er det mulig å kombinere metode 1 og 2. For sammenhengen mellom lokalt utviklingsarbeid og bolyst, må vi støtte oss kun på metode 1 fordi vi ikke har tilgjengelig statistikk for å vurdere om bolyst i disse kommunene er større enn i sammenlignbare kommuner. Bolyst er til forskjell fra objektive målbare størrelser som bosetting og sysselsetting, et individuelt anliggende for den enkelte innbygger.

Til tross for disse metodiske grepene kommer vi ikke utenom følgende metodiske svakheter:

- Vanskeligheter med å isolere både lokalt utviklingsarbeid og effekter
- Tidsgapet gjør sammenhenger utydelig
- Hvem har nytten av hva?

- Vanskelig å kontrollere for referansekommunene utviklingsarbeid
- Systematiske forskjeller mellom den utvalgte kommunen og referansekommunene

På tross av disse metodiske svakhetene oppfatter vi at vår tilnærming gir en rimelig god innsikt i erfaringer og effekter av det lokale utviklingsarbeidet. Bevisstheten om metodiske begrensninger er viktig for å vise godt skjønn i analysearbeidet.

4. RAUMA

Figur 4-1. Rauma kommune (Kilde: http://webhotel2.gisline.no/gislinewebinnsyn_Rauma/)

4.1 Rauma i dag og litt av historien bak

Rauma kommune ligger innerst i Romsdalsfjorden og er en av de størst kommunene i areal i Møre og Romsdal med 1502 km². Kommunen hadde ved inngangen til 2011 7400 innbyggere. Åndalsnes er kommunesenteret og i tillegg består kommunen av en rekke større og mindre bygder omkring Åndalsnes; Isfjorden, Eidsbygda, Rødven, Åfarnes, Mittet, Innfjorden, Måndalen, Vågstranda, Medalen og Verma.

Rauma kommune har ei lang strandlinje gjennom flere fjorder og store fjellområder med mange topper og flere daler med dyrket jord og elver. Trollveggen, Trollstigen og etter hvert Romsdalseggen er kjente turistattraksjoner basert på fjellene og landskapet.

Det er til dels store avstander innad i kommunen med sentrale veiforbindelser i ulike retninger og hvor Åndalsnes er et knutepunkt. Raumabanan går fra Dombås til Åndalsnes og parallelt med den går E 136 gjennom Verma og fram til Åndalsnes. Like før Åndalsnes er det mulig å ta av til fylkesvei 63, som er nasjonal turistvei, i retning Trollstigen og over fjellet til Valldal i Norddal kommune. Fra Åndalsnes

går E 136 gjennom Innfjorden, Måndalen og Vågstranda med forbindelse videre til Vestnes for ferge til Molde eller sørover mot Ålesund. Følges fylkesvei 64 fra Åndalsnes, så går den gjennom Isfjorden og videre til Åfarnes med fergeforbindelse til Molde, som er den korteste veien til Molde. Ved Åfarnes går fylkesvei 64 over i fylkesvei 660 som fortsetter til Mittet før den går over til Nesset kommune.

Det er store planlagte samferdselsprosjekter på gang, dette gjelder bru eller tunell (Langfjordtunellen) som erstatning for ferge på strekningen Åfarnes-Sølsnes i retning Molde og Tresfjordbrua og Vågstrandtunellen for å bedre forbindelsen til Ålesund (anleggsstart 20. september 2012).

Etableringen av kommunesenteret og stedet Åndalsnes skjøt fart med byggingen av Raumabanen som ble åpnet i 1921. Åndalsnes sentrum ble bombet under krigen og er en av gjenreisningsbyene etter andre verdenskrig. På første halvdel av 1900-tallet vokste det fram en stor konfeksjonsindustri i Rauma. Næringslivet i Rauma har siden 1970-tallet vært preget av kraftige svingninger, deriblant klondykeperioder. I perioder var det konfeksjonsindustrien sentral, så kom plattformbygging, deretter gjenreising av konfeksjonsindustrien. På 1980-tallet ble såkalt pipe-coating en betydelig industriaktivitet i kommunen. På starten av 1990-tallet forsvant flere store bedrifter og perioden som kom beskrives av representanter fra næringslaget som et «nedover-samfunn og internt fokus», preget av «kollektiv depresjon». Representanter for Rauma næringslag hevdet at all beskrivelse av Raumasamfunnet hadde et negativt fokus på denne tiden.

Til tross for oppsving og nedgangstider i næringslivet har kommunen i hele perioden hatt et (relativt) dynamisk og variert næringsliv med store og tunge bedrifter i forhold til størrelsen på kommunen. Rauma huser flere gründerbedrifter som har bygd seg opp til nasjonale virksomheter. Wonderland er eksempel på en sentral virksomhet med oppstart helt tilbake til 1969, da firmaet ble etablert på Åndalsnes som produsent av skumplast. Det er «gull verdt med lokalt eierskap» ble det konstatert i intervju med Næringslaget. Arvid Gjerde, som har flere transportbedrifter og Wenås-gruppen som er representert i flere bransjer, trekkes fram som solide bedrifter med lokal forankring.

På midten av 1990-tallet tok Arnt Øyvind Siem, som den gang bodde utenfor kommunen, et privat initiativ til det som ble omtalt Aksjon Rauma 2000. Representanter fra Næringslaget fortalte i intervju at det skjedde et generasjonsskifte og at det virket som flere ønsket å flytte tilbake til Rauma på denne tiden.

I perioden 2001 til 2005 deltok Rauma i Tettstedsprogrammet (miljøvennlige- og attraktive tettsteder). I denne perioden ble også Rauma Utvikling startet som et toårig prosjekt, og med Siem som prosjektleder for Tettstedprosjektet. Dette var forløperen til etablering av **Nordveggen AS** i 2004. Nordveggen AS er et aksjeselskap hvor Rauma kommune eier 51 prosent av aksjene og Rauma Næringslag eier de resterende 49 prosent av aksjene. Rauma Næringslag er en medlemsorganisasjon for bedrifter i Rauma. Næringslivet i Rauma var pådrivere for Rauma utvikling, blant annet motivert ut fra behovet for å skaffe kompetent arbeidskraft til kommunen. Rundt millennium-skiftet ble også Norsk Fjellfestival (1998) og RaumaRock (2002) etablert.

Fra næringslivet spilles merkevarestrategi inn som en tilnærming til det lokale utviklingsarbeidet, og i 2005 engasjeres PR og kommunikasjonsbyrået Dinamo for å gjøre en jobb med «... å etablere et tryggere fundament for et fortsatt arbeid med å gjøre Rauma kommune tydeligere og mer attraktiv for innbyggere, næringsliv, potensielle tilflyttere og turister.» (Dinamo 2005, s.3). Flere refererer til et allmøte med Ingebrigt Steen Jensen, som en sentral hendelse på denne tiden som var med å skape optimisme. Involveringen av Dinamo munner ut i en merkevareprosess i 2005. I 2006 gjøres det vedtak om å iverksette et merkevareprosjekt i Rauma. Merkevareprosjektet innarbeides også i

kommuneplan for Rauma kommune 2006-2017, som ble vedtatt ved utgangen av 2006. I 2006 startes også HoppId som er Møre og Romsdal sin satsing innenfor entreprenørskap, og Nordveggen er den operative aktøren i Rauma.

I 2007 blir det utarbeidet en designmanual for Rauma av LERENdesign AS (som senere skifter navn til Anunatak), og det påpekes her at «profilen skal bidra til identitet og stolthet». I 2007 etableres Partnerskap for naturglede, som er et partnerskap bestående av større bedrifter som hvert år betaler inn kr 25 000 som er med å finansiere noe av driften av Nordveggen AS. Gjenytelsen til bedriftene i Partnerskap for naturglede er ulike nettverksaktiviteter.

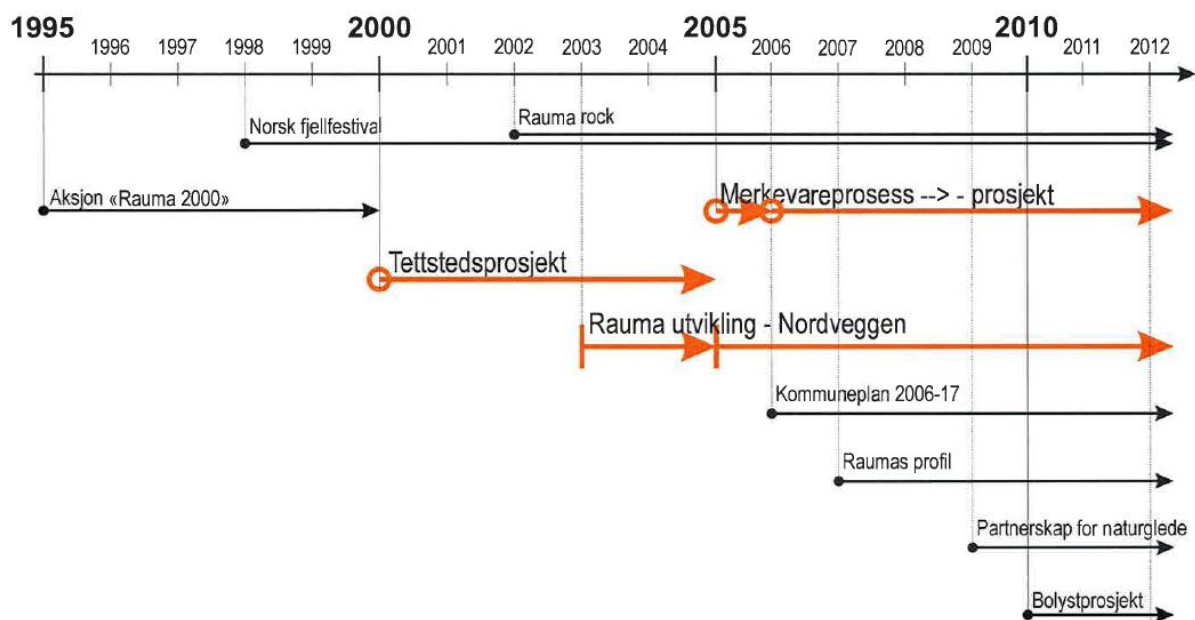
I 2010 innvilges søknad til KRD om Bolystmidler (4 MNK) hvor en av målsettingene er etablering av Norsk Tindesenter i Åndalsnes sentrum.

Funn

De nevnte hendelsene bidrar til noe av det historiske bakteppet og rammene for det lokale utviklingsarbeidet i Rauma. Selv om historien representerer en betydelig forklaringskraft, så har vi hovedfokus på perioden da merkevareprosjektet ble igangsatt og frem til i dag, altså fra 2006. I denne perioden har Nordveggen vært den naturlige operatør av det formaliserte utviklingsarbeidet på vegne av kommunen og næringslaget.

I figur 4-2 er de ulike hendelsene presentert i en tidslinje.

Figur 4-2: Tidslinje Rauma

4.2 Mål og strategier

Det er naturlig å ta utgangspunkt i det arbeidet som merkevareprosjektet er bygd på og som videreføres i Kommuneplanen for 2006 -2017 med følgende visjon:

«Vi skal bli verdens beste kommune for naturglade mennesker.»

Relatert til visjonen presenterer kommuneplanen (Rauma kommune 2006:5) følgende hovedmålsettinger:

1. Vi skal bli verdens beste kommune for naturglade mennesker og fremstå som et samfunn som er:
· Oppmerksom; Samarbeidsvillig; Ekte
2. Opprettholde vekst i folketallsutviklingen
· Innen 2010 skal vi være minst 7400 innbyggere
· Innen 2015 skal vi være minst 7500 innbyggere.
3. Rauma Kommune skal være et attraktivt bo- og arbeidsmarked med et variert og utviklingsorientert næringsliv

Den andre hovedmålsettingen i kommuneplanen fra 2006 er identisk med målsettingen i Merkevareprosjektet. Kommuneplanen (ibid.) trekker frem følgende fem satsingsområder med mål og strategiske delmål:

1. Vekst i folketallsutvikling. Med relevant delmål knyttet til merkevarebygging, næringsutvikling og oppvekstmiljø, herunder RVS (Rauma videregående skole)
2. Kommunale tjenester som dekker brukernes behov
3. Innbydende kommunesentrum, med relevant delmål om handel og service i sentrum, økt bosetting i og rundt sentrum.
4. Attraktiv og bærekraftig utvikling av bolig og næringsareal, med aktuelle delmål knyttet til boligområdet og tomter.
5. Gode kommunikasjonsforhold for innbyggere og næringslivet

Gjennom satsingsområdene i kommuneplanen blir det tydelig at Merkevareprosjektet representerer ett fundament for det lokale utviklingsarbeidet. *Bolystprosjektet* som startet opp i 2010 kan også anses som en forsterking av Merkevareprosjektet og en fysisk materialisering av utviklingsarbeidet. Bolystprosjektet har følgende målsettinger:

1. Tindesenteret, med fokus på sentrumsutvikling, lokal identitet og næringsutvikling.
2. Tilrettelegging og innflyttere
3. Tilrettelegging for livskvalitet knyttet til natur.

Foruten merkevareprosjektet og bolystprosjektet er annen aktivitet som skjer i regi av Nordveggen med på å støtte opp under tankene og ideene som ligger i merkevareprosjektet.

Funn

Rauma har valgt visjon- og merkevarebygging som en overgripende tilnærming til lokalt utviklingsarbeid og visjonen er inkludert i en av tre hovedmålsettinger. Visjonen bygger på

naturgrunnlaget i kommunen og har fokus på kommunen og ikke stedet. Videre har satsingsområdet om vekst i folketallsutviklingen delmål knyttet til merkevarebygging, næringsutvikling og oppvekstmiljø.

Målene som er utviklet gjennom Merkevareprosjektet er implementert i arbeidet med Kommuneplanen. I Merkevareprosjektet er det fokus på antall innbyggere, noe som også er et sentralt mål i Kommuneplanen og her inkluderes også næringsutvikling som et viktig ledd i befolkningsutviklingen, samt oppvekstmiljø. Videre i kommuneplanen er det mål om kommunal tjenesteyting, sentrumsutvikling, bolig og næringsareal og samferdsel. Kommunal tjenesteyting er ikke uvesentlig, men her betrakter vi det målet som internt i kommunen som organisasjon. De andre målene i kommuneplanen om befolkningsutvikling inkludert merkevarebygging, næringsliv, oppvekstmiljø, sentrumsutvikling, bolig og næringsareal og samferdsel griper alle inn i det lokale utviklingsarbeidet for stedet. Følgelig vil disse målene være referansepunkter for vurdering av resultater og effekter.

4.3 Tiltak

Nordveggen AS er operatøren for Merkevareprosjektet. Aktiviteten i regi av Nordveggen er presentert på Nordveggen sine hjemmesider; www.Nordveggen.no. Sentralt i Merkevareprosjektet er profilering av Rauma basert på designmanualen som ble vedtatt i 2007. Merkevareprosjektet og den vedtatte profilen danner dermed en plattform for utviklingsarbeidet, og aktiviteten i Nordveggen kan forsvares innenfor disse rammene enten det gjelder prosjekter initiert gjennom merkevareprosjektet eller andre prosjekter som støtter opp under dette. De ulike prosjektene og aktivitetene er presentert i vedlegg X.

Nordveggen AS har ulike prosjekter rettet mot næringslivet. Disse er blant annet knyttet til gründerhjelp, slik som å være operatør for Møre og Romsdal fylkeskommunes satsing Hoppid.no og gründercamp. Satsingen mot det etablerte næringslivet omfatter næringslunsj, næringspub, næringsbesøk og partnerskap for naturglede. Bedriftene som deltar i partnerskap for naturglede har i tillegg muligheter til å delta på ledersamlinger og mellomledersamlinger. Deler av arbeidet i Nordveggen omfatter profileringstiltak slik som «*Naturgledeposten*»⁵, «*Grindbygg*»⁶ (jf figur 4-3), «*Rauma på skjerm*»⁷ og utdeling av tusekker til førsteklasinger i Rauma. Videre arbeid i forbindelse med Romsdal.com, som er turmålskonkurranse, kart, nettside, tilrettelegging og informasjonsskilt. Nordveggen drifter Ytterveggen og Innerveggen som er henholdsvis kontaktpunkt med utflytta Raumaværingene og unge voksne som bor i Rauma. Nordveggen arbeider også med etableringen av Norsk Tindesenter og sentrumsutvikling. Tidligere fungerte Nordveggen som et innflytterkontor i samarbeid med organisasjonen Placement. Innflytterkontoret ble faset over til kommunen og fra 2011 ble innflytterkontoret integrert som del av servicetorget på rådhuset i Rauma.

⁵ Naturgledeposten: Informasjonsskriv fra Nordveggen som kommer ut hver måned. Markedsføring av kommunen med et humoristisk blikk blant annet fellesannonser med festivalene, kampanjer i lokale media og store bannerbilder.

⁶ Grindbygg – naturglede møteplasser: Ta i bruk tre grindbygg i tilknytning til u-skolene i Åndalsnes, Måndalen og på Åfarnes. Åpnes sammen med Turmål.

⁷ Rauma på skjerm i alle bygder og tilbud til bedrifter i Partnerskap for Naturglede. Skjermene viser hva som skjer i Rauma, samt bilder fra naturgledekommunen.

Figur 4-3: Fra grindbygget i Åndalsnes

Når vi har spurt utvalgte innbyggere (telefonintervju og gruppeintervju) hva de forbinder med utviklingsarbeidet i Rauma de senere årene, er det visjonen, Nordveggen og turmålene som nevnes først. Etter hvert kommer også de andre tiltakene slik som Ytterveggen med arrangementer, næringsbesøk, tursekker til førsteklassinger osv. Det ble også fortalt om næringspub som ble arrangert første tirsdag i måneden. Flere av informantene vi snakket med hadde ikke vært særlig delaktig selv, og var usikker på populariteten. De påpekte at det har kommet forslag om å endre navn til Raumakveld, blant annet med tanke på at det skal fremstå mer inkluderende og nå et bredere publikum.

Ytterveggen:

«Ytterveggen er et nettverk for utflyttede raumaværingar, og skal tjene som et kontaktpunkt mellom Rauma og raumaværingar ute i den store verden. Nettverket er for alle som noen gang har bodd i Rauma.

Ytterveggen.no gir deg muligheten til å skaffe en oversikt over andre utflyttede raumaværingar. Søk opp profiler og se hva gamle kjente gjør, hvor de er bosatt og så vidare. Profilen du oppretter har imidlertid et formål utover kun å gi andre utflyttede raumaværingar en pekepinn på hva du driver med og hvor du bor.

Ledelsen i de største og viktigste bedriftene i Rauma, alle skolene og mange enheter i kommunen har direkte tilgang til profilinformasjonen på nettsiden. De har mulighet til å ringe eller sende e-post til de som har valgt at de ønsker å bli kontaktet, gjerne for å tilby en stilling, men også for å opprette kontakt med en person de ser kan være perfekt for dem i fremtiden. I tillegg kan de sende stillingsannonser direkte til de som kan være høyaktuelle, og som samtidig har valgt at de ønsker å motta slik informasjon»

Om Ytterveggen, hentet fra Ytterveggen's webside. <http://ytterveggen.no/>

Funn

Det er mange og ulike tiltak som kan knyttes til Merkevarerprosjektet og det arbeidet som Nordveggen gjør. Flere av tiltakene kan spores tilbake til Tettstedsprogrammet i 2001-2005 (Miljøverndepartement 2005: 132-133). Det gjelder for eksempel rekrutteringsprosjektet Nederland-Rauma (som senere ble til et samarbeid med Placement og etableringen av innflytterkontor), nærkontakt, bedriftstreff, innflyttertreff mm.

Mange av tiltakene i regi av Nordveggen bygger på ulike måter opp under målsettingene i merkevarerstrategien og kommuneplanen. Men det er også en rekke andre prosjekter, slik som Romsdalseggen som reiselivslaget (i samarbeid med Innovasjon Norge/MRFK) fikk utviklet og løftet fram (offisiell åpning i 2011) og som i aller høyeste grad kan sies å falle inn under målsettingene og som har bidratt til betydelig oppmerksomhet.⁸ I september 2012 får for eksempel Romsdalseggen, under overskriften; «Å skape en turistattraksjon», behørig omtale over tre sider i Aftenpostens lørdagsutgave. Og som de skriver: «For bare tre år siden hadde ikke turen engang noe navn. I sommer har mer enn 10 000 mennesker gått den nye «Besseggen», Romsdalseggen» (Aftenposten 2012).

Kulturhuset i Rauma som ble åpnet i 2007 er også et slikt initiativ, utenfor Nordveggen og Merkevarerprosjektet, men klart innenfor målsettingene til kommunen. Flere informanter argumenterte i retning av at kulturhuset har bidratt til å samle kommunen, at det blir lagt merke til og at det fungerer som et viktig tegn på at det skjer noe. Både prosessen i forkant av etableringen og ikke minst betydningen som møteplass etter åpningen (kino/bibliotek etc) der huset fremstår som et samlingssted

⁸ Prosjekt Romsdalseggen 2009, initiert av Åndalsnes og Romsdal reiselivslag; fikk 1 mill. fra Innovasjon Norge. Testpiloter ble invitert inn via annonser i sentrale tidsskrift og landsdekkende aviser (tre ruter med ulik vanskelighetsgrad). <http://www.visitmr.com/more-og-romsdal/Antrekk-FJELLSKO>

og en sentral markør av Åndalsnes, er verdt å trekke frem i denne sammenhengen. Kulturhuset ble realisert som følge av betydelige midler fra en stor næringsaktør i Rauma.⁹

Rauma har i likhet med Rindal og de andre kommunene i Møre og Romsdal vært del av entreprenørskapsatsningen Hoppid,¹⁰ i en rekke år. Rauma kommune har også siden 2005 vært partner i fylkeskommunens satsning kalt God Helse, en satsning for å bedre helsen til innbyggerne i fylket, der målet er at flest mulig lever et godt liv og mestrer sin egen livssituasjon, og at alle involverte kommuner skal ha folkehelsekoordinator innen 2012. Satsinga skjer gjennom partnerskapsavtaler og samarbeid med kommuner, skoler, frivillige organisasjoner og offentlige etater. *«Gjennom eit positivt, langsiktig og helhetlig forebyggingsarbeid er målet å skape gode lokalsamfunn og god livskvalitet for menneskene som er bosatt i kommunen. Arbeidet for ei bedre folkehelse er koordinert med ei nasjonal satsing og vil i hovedsak skje på fem områder, herunder økt fysisk aktivitet».*¹¹ Fylket har også siden 2007 hatt innflyttersatsingen Move to MoRe.¹² *«(Som) har som mål å auke tilflyttinga til fylket og sikre rekruttering av kompetent arbeidskraft til eit variert og spennande næringsliv».*

Arbeidet med turmål har for eksempel bestått av en komite bestående av rekke parter i tillegg til Nordveggen, som Åndalsnes og Omegn Turlag, Norsk Fjellfestival, Rauma Bondelag, Rauma kommune, Rauma idrettsråd, Rauma Næringslag og Åndalsnes og Romsdal Reiselivslag. Det har også vært av stor betydning at Åndalsnes avis har hatt reportasjer på alle turmål. Nordveggen har stått for mye av det overordnede arbeidet med skiltbestilling og turmålbrosjyren. Lag og foreninger har stått for rydding og tilrettelegging ut i bygdene.

Det er også andre større og mindre tiltak som bidrar til å støtte opp under målsettingene, men som ikke får plass under merkevarefanen, og selvfølgelig en rekke private initiativ som skjer parallelt med og uavhengig av arbeidet i regi av Nordveggen, for eksempel etableringen av Trollveggen besøkssenter i 2008.¹³

4.4 Arbeidsmåter

Måten det lokale utviklingsarbeidet i Rauma gjennomføres på, har røtter tilbake til det toårige prosjektet Rauma Utvikling som var operativt i perioden hvor kommunen var deltaker i Tettstedsprogrammet (Miljøverndepartementet 2005). Rauma Næringslag beskrev det slik at de tok en aktiv rolle for å spille på lag med kommunen, slik at man sammen kunne bidra til å løse felles utfordringer. Det har tidligere vært oppfattet at næringslivet og politikere ikke har arbeidet nært sammen, men at dette har endret seg til det positive. Det fortelles at samarbeidet mellom kommune og næringsliv har styrket seg betydelig.

⁹ Se for øvrig «Alle bør har råd til å leige kultruhuset» En presentasjon av Rauma kulturhus <http://www.kulturfabrikkensortland.no/nyheter.asp?ID=22> lastet 29.09.12

¹⁰ <http://mrfylke.no/Tenesteomraade/Regional-og-naeringsutvikling/hoppid.no>

¹¹ <http://mrfylke.no/God-helse/Kommunar/Oversikt-over-partnarkommunar/Rauma> lastet 24.09.12
<http://godhelse.rauma.kommune.no/artikkel.aspx?MId1=723&AId=3077&back=1> lastet 24.09.12

¹² <http://www.movetomore.no/>

¹³ <http://www.bygg.no/prosjekter/trollveggen-besoekssenter> lastet 23.08.12

Nordveggen AS er det lokale utviklingsselskap som eies av Rauma Kommune og Rauma Næringslag. I Rauma er det operative arbeidet med merkevarestrategien som sagt lagt til Nordveggen. *Rauma Næringslag* er en ideell medlemsorganisasjon for bedrifter i Rauma kommune. Organisasjonen har de fleste større bedriftene i kommunen som medlemmer. Kommunen sitt arbeid med merkevareprosessen følges opp av Nordveggen. Næringslivsaktører i Rauma forteller at Nordveggen var en nyskapning den gang selskapet ble etablert. Nordveggen overtok rollen som næringskonsulenten i kommunene hadde tidligere (som i stor grad ble ansett som en byråkrat). Nordveggen betraktes som et aktivt og næringslivsorientert selskap av våre informanter.

Partnerskap for naturglede omfattet 26 bedrifter i 2011. Som nevnt betalte bedriftene i Partnerskap for Naturglede hvert år kr 25.000, som går til finansiering av tiltak som Rauma Næringslag kjører gjennom Nordveggen AS. Dette omfatter ledertreff og mellomledertreff, som er møter med faglig tema og faglig utveksling mellom bedriftene. Ut over Næringslaget og Partnerskap for naturglede er det andre næringslivsorganisasjoner som Bondelaget, Sentrumsforening og Reiselivslag som i mindre grad har hatt en tydelig rolle i Merkevareprosjektet så langt, men informanter i nettverket til Merkevareprosjektet mener at disse har blitt invitert inn i arbeidet (i større grad) i løpet av det siste året. En næringsdrivende mente at de mindre bedriftene hadde mye å lære av de store og at man gjerne ville ta del i deres nettverk.

Med henvisning til Partnerskap for naturglede og generelt kommunens kontakt med næringslivet hevdes det at slik er det ikke i andre kommuner. Det tette samarbeidet bidrar både til inspirasjon og innblikk og et godt utgangspunkt for felles markedsføring av Rauma. Det trekkes også fram at det er bra kjemi mellom politikere og næringsliv.

At Nordveggen har det operative ansvaret for utviklingsarbeidet omtales i positive ordelag av innbyggerne, og den generelle oppfatninga er at dette er en bra organisering. Det hevdes at ingen har noe å utsette på Nordveggen og at Nordveggen må fortsette som de gjør. Enkelte påpeker likevel at Nordveggen burde vært mer synlig i media og flagge hva de får til i større grad, slik at folk flest skjønner hva de gjør og bidrar til. Videre påpekes det at Nordveggen må følge med i tiden og utvikle seg kontinuerlig. I tillegg etterlyses det mer nettverksbygging i lokalsamfunnet for å bli kjent, skape tillit og utvikle fruktbare samarbeidsrelasjoner.

Enkelte av næringsinformantene vi snakket med var bekymret for hvordan politiske skifter i kommunen ville påvirke prosessen. Dette fordi det kommer inn nye personer som ikke kjenner og ikke er kjent med det nettverket som har vært sentralt for arbeidet så langt. En viktig forskjell fremsto også mellom hvordan Næringslaget og kommunerepresentantene beskrev utviklingsprosessene. Vi oppfattet at informantene i Næringslaget beskrev prosessen som en sammenhengende «fortelling» (narrativ) og vektla merkevarebyggingen, mens vi oppfattet at diskusjonen i kommunegruppen var mer prosjektorientert.

Innbyggerne vi snakket med syntes å være fornøyd med måten de ble involvert på i mobiliseringsprosessen i form av bygdemøtene som ble gjennomført på midten av 2000-tallet, som del av forarbeidet som Dinamo gjennomførte. Involveringen ble oppfattet å være reell og omfattende, og prosessene var inkluderende så de som hadde deltatt. Dinamo (2005) leverte en innsiktsrapport hvor de drøftet ulike tankemåter og veivalg for Rauma. Rapporten bygde på tilbakemeldinger fra enkeltpersoner, møter, fokusgrupper og en spørreundersøkelse med «flere hundre svar». Gjennom Dinamos arbeid fikk store deler av befolkningen muligheter til å bidra til å bestemme hva kommunen skulle identifisere seg med. Det kom også konkrete innspill på at det nå kanskje var på tide å stoppe

opp – i og med at det var en rekke år siden disse møtene hadde blitt gjennomført - og ta en statussjekk i form av nye folke- og bygdemøter.

Som en informant fra lag og foreningslivet fortalte: *«Har ikke vært involvert eller deltatt selv, har hatt mer enn nok (med lag og foreninger) kan ikke bite over for mye, da blir det ikke noe av noe»*. Vedkommende henviste også til problematikken med høy gjennomsnittsalder blant ildsjelene i idrettslag og rekruttering av yngre krefter som forventer betaling for det som i utgangspunktet er å regne som frivillighet. «Ungdom detter ut av idretten». Dette er også et poeng som kan relateres til utfordringer med å få ungdom tilstrekkelig mobilisert og engasjert i slike prosesser/aktiviteter/tiltak i forbindelse med utviklingsarbeid.

Funn

Fra Næringslaget framgår det at de selv (les; Næringslaget) var den store pådriveren for å få med kommunen for å ta et krafttak for å snu den negative utviklingen. Næringslagets rolle som pådriver har vært en viktig ressurs for utviklingsarbeidet blir det hevdet. Ser man tilbake til oppstarten av Tettstedsprogrammet i 2000 kan det tyde på at man famlet litt i starten før Rauma Utvikling ble etablert i 2003 og overtok prosjektledelsen i prosjektet. Ser vi på de ulike tiltak som Nordveggen har ansvar for så handler mange av disse om å bygge sosiale nettverk og bedriftsnettverk.

Næringsaktører synes å spille en viktig rolle i Rauma. I første gruppeintervju snakket vi med en gruppe sentrale personer i næringslivet. Dette var personer som var eller hadde vært delaktig i Næringslaget, Nordveggen, eller andre grupperinger. De fremsto som et samsnakket lag eller sosialt nettverk som syntes å trekke i lag. Dette nettverket syntes også til dels å strekke seg inn i det politiske miljøet og spesielt var relasjonen god til tidligere ordfører som de hadde jobbet tett sammen med. Nå var det en ny ordfører som de ønsket tilsvarende kontakt med. Dette nettverket framsto som en viktig ideskaper, initiativtaker og gjennomfører, og at personene i nettverket hadde komplementære roller.

Partnerskap for naturglede er tilsynelatende åpen for alle bedrifter, men inngangsbilletten på kr 25 000 i årlig medlemskontingent kan åpenbart være for stor for mindre bedrifter. I praksis innebærer det at en stor andel av næringslivet i Rauma blir stående utenfor dette partnerskapet. Samtidig er det slik at mer eller mindre tette nettverk og distinkte fellesskap nettopp er det grepet som skal til for at man får et felles utgangspunkt og får samlet trådene i et kollektivt arbeid mot felles utviklingsmål for Rauma. Både når det gjelder Næringslaget og Partnerskap for naturglede, som er delvis sammenfallende, så har det også vært lagt vekt på å skape en arena for læring og erfaringsutveksling. Faren med slike tette fellesskap er at man kan ende opp med «gruppetenkning» og negative innelukkingstendenser, og der fastlåste stivhengige handlingsmønstre oppstår nettopp ut ifra at det er personer med mange fellestrekk (kjønn, alder, bakgrunn, erfaringer) som inngår.

Her er vi uansett ved et sentralt poeng som ble fremhevet av flere. Som det ble poengtert: *«(Det) handler veldig mye om møteplasser»*. Det ble fortalt at innholdet i sammenkomstene mellom kommunen og næringslivet kunne være: Planorienteringer sammen med næringslivet, at man ble inkludert i møter, deltagelse på næringslunsj med gitte tema og lignende. Denne typen møteplasser gir samtidig gode muligheter for kommunen til å få orientert om planarbeidet til lokale bedrifter ble det slått fast. Generelt var dette sammenkomster med gjennomgående bra oppslutning ble det sagt.

Rauma er i areal en stor kommune med flere bygder utenfor kommunesenteret Åndalsnes. Utviklingsarbeidet bærer ikke preg av å være spesielt knyttet til enkelte deler av kommunen og det

framkommer ingen utpreget rivalisering mellom bygdene., Selv om enighet og samarbeid nok har preget mye av utviklingsarbeidet, er det også flere eksempler på at Rauma har - og har hatt - krasse lokale stridstema hvor ulike syn på en rekke sentrale saker har blitt stående steilt mot hverandre. Fra informanthold ble det påpekt at dette i noen tilfeller fører til beslutningsvegring blant politikerne. Et eksempel her har vært striden rundt kjøpesenter på Øran og sentrumsutvikling i Åndalsnes. Et annet eksempel er diskusjon om bru eller tunnel for å realisere fergefri veg til Molde. Det etterlyses at kommunepolitikere må være litt tøffe av og til, med henvisning til å tørre å gjøre noe nytt og stikke seg ut, og som det ble påpekt «for i det øyeblikket man hermer så har man tapt».

Det kan også være slik at den tette koblingen mellom Næringslaget og kommunen gjør at politikerne i større grad påvirkes av den delen av næringslivet som er aktiv i Merkevarerprosjektet og Nordveggen fordi de har den direkte dialogen med kommunen og politikerne, mens andre deler av næringslivet har en lengre vei for å få til denne dialogen. Dette kan være en forklaring på at sentrumsutviklingen har stått i stampe i Åndalsnes, fordi mange av næringslivsaktørene lokalisert her er småbedrifter med mindre innflytelse i det politiske miljøet enn de store bedriftene. Næringslaget er en organisasjon for bedrifter i Rauma og det er i stor grad større bedrifter herfra som er medlemmer i Partnerskap for naturglede. Mindre bedrifter og da spesielt innenfor handel, service, turisme og landbruk blir stående litt på sidelinja. Denne delingen av næringslivet fører til at spesielt en gruppering får være med å sette dagsorden i utviklingsarbeidet, mens de andre må ty til andre kanaler for å nå fram.

Nordveggen er en sentral «mellomromsaktør» og et koblingspunkt i så henseende mellom kommunen, spekteret av næringsliv og aktører for øvrig, så vel offentlige som private. Det ble også uttrykt at en trodde det var lettere å ta kontakt med Nordveggen enn å ta kontakt med en næringskonsulent i kommunen, eller som det ble uttrykt av en informant:

«Tror det er lettere å ta kontakt med Solveig, sitter ikke på rådhuset, men i næringsshagen.»

Tatt i betraktning at mindre næringslivsaktører ikke har samme rolle som de som er organisert gjennom Næringslaget og Partnerskapet, bli det en utfordring for Nordveggen å klare å involvere hele næringslivet på en god nok måte slik at næringslivet som sådan samler kreftene for å dra i samme retning. Nordveggen, Næringslaget og ordfører gjennomfører årlig omkring 20 næringsbesøk til bedrifter i Rauma av ulik størrelse i ulike sektorer. Slik det er i dag kan man likevel få inntrykk av at de næringsaktørene som har kapital til å betale seg inn i Partnerskap for naturglede får ta del i fellesskapet i større grad, mens andre blir mer eller mindre perifere. Dette representerer en balansegang mellom å involvere alle kontra å ha en engasjert gruppe med energi til å drive prosessen og utføre oppgaver. Til en viss grad kan medbestemmelse og involvering i prosessen være et grep for å klare denne balansegangen. Det synes å være et behov for å gjennomføre nye folke- og grendemøter som et ledd i dette arbeidet.

Det er uansett viktig å påpeke at nettopp frivilligheten og lag/foreninger blir svært viktig for å forstå selve gjennomføringen av sentrale tiltak (jf. kapittel 4.3) og aktiviteter for øvrig, og dermed det vi kan omtale det kollektive samfunnsentreprenørskapet i Rauma.

4.5 Innsats

Innsatsen i Merkevarerprosjektet er kanalisert gjennom Nordveggen og omhandler finansiering av Nordveggen og det arbeidet de driver. En viktig basis for dette er det grepet som Rauma Næringslag gjorde i forbindelse med tilbakeføring av RDA-midler (regional differensiert arbeidsgiveravgift). De

klarte å få til en spesialordning hvor disse midlene ble satt i et fond og hvor avkastningen brukes til lokalt utviklingsarbeid. Avkastninga fra RDA-midlene bidrar med kr 800 000 årlig. For at fondet fra RDA-midler ikke skal tappes er Partnerskap for Naturglede opprettet. Midlene fra disse bedriftene tilsvarer omtrent Rauma Næringslags andel til Nordveggen.

Rauma kommune sin andel på kr 800 000 i Nordveggen omfatter inntekter fra konsesjonsavgifter fra kraftutbygging. Rauma kommunen eier Rauma Energi og midlene derfra går inn i kommuneøkonomien. Kommunen bidrar dermed med kr 800 000 i årlig grunnfinansiering av Nordveggen, noe som beskrives som en helt avgjørende og bevisst satsing som både kommunene og næringslivet har felles interesser i. Gjennom midlene fra kommunen dekkes opp funksjonen som tidligere ble ivarettatt av næringskonsulenten. Nå fungerer Nordveggen både som kommunerepresentant og næringslivsrepresentant, og både næringslivet og kommunene oppfatter at dette samarbeidet gir merverdi. Ansatte i Nordveggen har med denne organiseringa større integritet i næringslivet, enn i rollen som næringskonsulent.

Funn

Kommunen og næringslivet ser denne organiseringen som viktig for å innordne seg slik at man får tak i andre offentlige midler. Finansieringa gir en pott til egenandel, som kan brukes som grunnfinansiering for å søke andre midler. Nordveggen bistår andre i finansieringsspørsmål og kanaliserer midler fra Møre og Romsdal fylkeskommune og kommunen til tiltak, eksempelvis til festivaler.

Denne finansieringsløsningen av driften av Nordveggen er uavhengig av prosjektmidler som er tidsavgrenset og gir dermed en økonomisk plattform for langsiktig arbeid, men samtidig utfordres utviklingen av Nordveggen. Hvis Nordveggen hadde vært prosjektfinansiert ville avslutningen av hver prosjektperiode vært et tidspunkt for evaluering av virksomheten. Denne evalueringen eller tenkepausen i arbeidet er en viktig korreksjonsmekanisme i det lokale utviklingsarbeidet.

4.6 Resultater og effekter

I dette kapitlet presenteres resultater og effekter av det flerårige arbeidet med lokal utvikling i Rauma. Resultater og effekter omtales sammen, fordi de flettes inn i hverandre; resultater handler om det som skjer, mens effekten er knyttet til virkningen av resultatet på lengre sikt. Resultater er derfor i begynnelsen av en tidslinje, mens effektene oppstår etter hvert som tiden går.

I gjennomgangen av resultater og effekter i 2012 tar vi utgangspunkt i de tre hovedområdene; befolkningsutvikling, sysselsetting og bolyst, som også fanger opp sentrale målsettinger for utviklingsarbeidet i Rauma.

I presentasjonen av statistikken sammenlignes Rauma med gjennomsnittet av åtte andre kommuner i samme KOSTRA-gruppe. I gjennomsnittet av de åtte andre kommuner kan vi forvente at det skjuler seg ulike utviklingstrekk, fordi kommuner har både bedre og dårligere utvikling enn Rauma, og som i en gjennomsnittsberegning kan utjevne hverandre. Gjennomsnittet vil derfor framstå med mindre variasjoner enn en enkeltkommune.

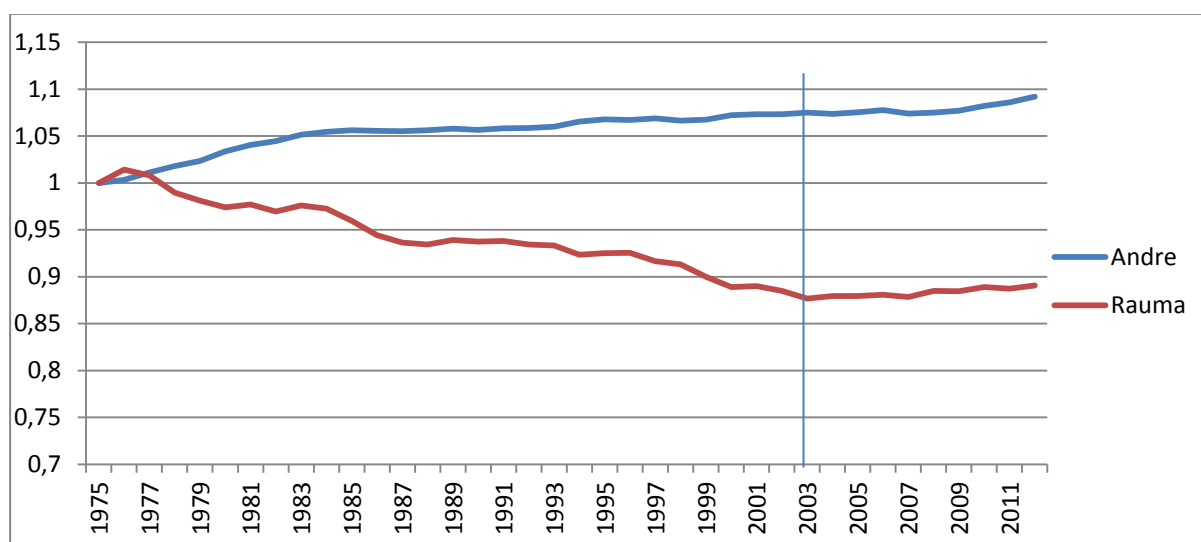
4.6.1 Befolkningsutvikling

I merkevareprosjektet er befolkningsutvikling et overordnet mål, nærmere bestemt å opprettholde vekst i folketallet. Innen 2010 skal det være 7400 innbyggere, og innen 2015 skal det være 7500 innbyggere. Ved utgangen av 2010 var det 7400 innbyggere i Rauma i følge SSB sin statistikk.

Vi har sett på befolkningsutviklingen i Rauma sammenlignet med gjennomsnittet for åtte referansekommuner, i perioden 1975 til 2012. I starten av perioden 1975-2012 lå Rauma i gjennomsnitt 2000 innbyggere høyere enn referansekommunene, mens det ved slutten av perioden i gjennomsnitt er 560 høyere.

I den første perioden fra 1975 har Rauma hatt enn negativ befolkningsutvikling, mens referansekommunene har hatt en svak vekst. Fra rundt 2001 har nedgangen for Rauma flatet ut og stabilisert seg i Rauma så vel som i referansekommunene.

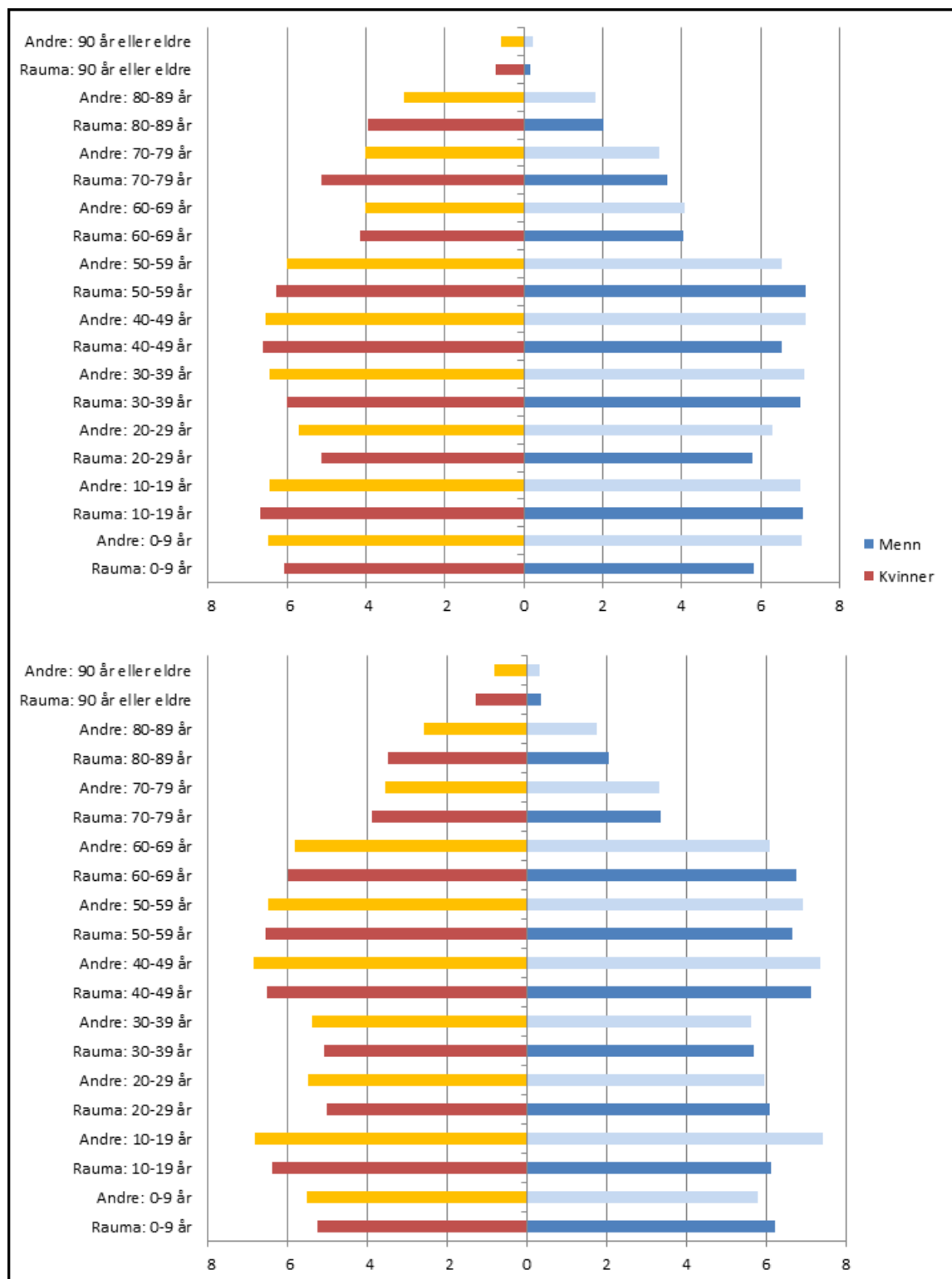
For at utviklingen i Rauma og referansekommunene skal være lettere å sammenligne, er befolkningsutviklingen i figur 4-4 indeksert med 1975 som startår. I denne figuren tydeliggjøres den jevne nedadgående befolkningsutvikling for Rauma fram til 2003, mens referansekommunene i gjennomsnitt hadde en svak positiv befolkningsutvikling. Den tidligere negative utvikling i folketallet stabiliserte seg rundt 2003 og det ble et knekkpunkt i befolkningsutviklingen for Raumasamfunnet, og utviklingen etter 2003 følger utviklingen i referansekommunene.

Figur 4-4. Sammenlikning av indeksert befolkningsutvikling

Alderssammensetning

Utviklingen i alderssammensetning kan si noe om framtidig befolkningsutvikling. Endringer i befolkningssammensetningen kan indikere underliggende utviklingstrekk. Utviklingen i aldersstrukturen fra 2001 til 2011 viser ingen annenledes utvikling i Rauma enn i referansekommunene, (Figur 4-5).

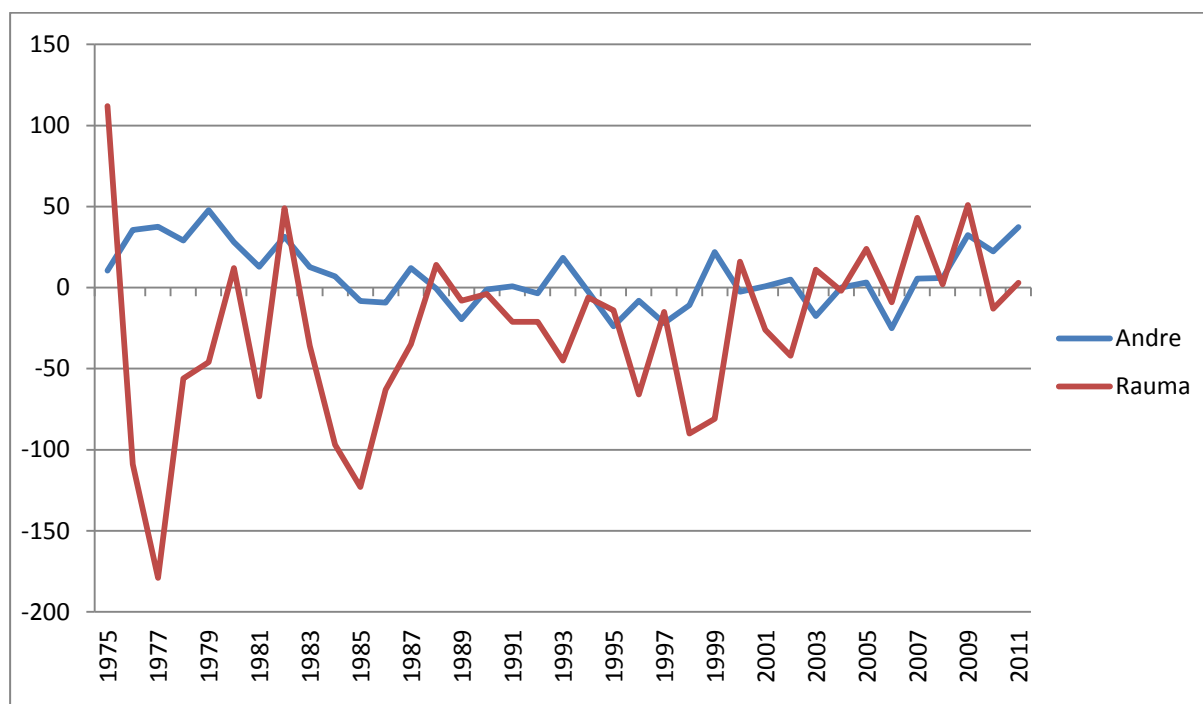

Figur 4-5. Alders- og kjønnsfordelingen i Rauma versus referansekommunene 2001 (øverst) og 2011 i prosent av totalbefolkning. De lyse grafene er referansekommunene.

Nettoflytting

Befolkningsutviklingen kan analyseres nærmere med å se på netto befolkningsvekst som er summen av netto flytting og fødselsoverskudd. For Rauma betyr nettoflytting mer enn fødselsoverskudd.

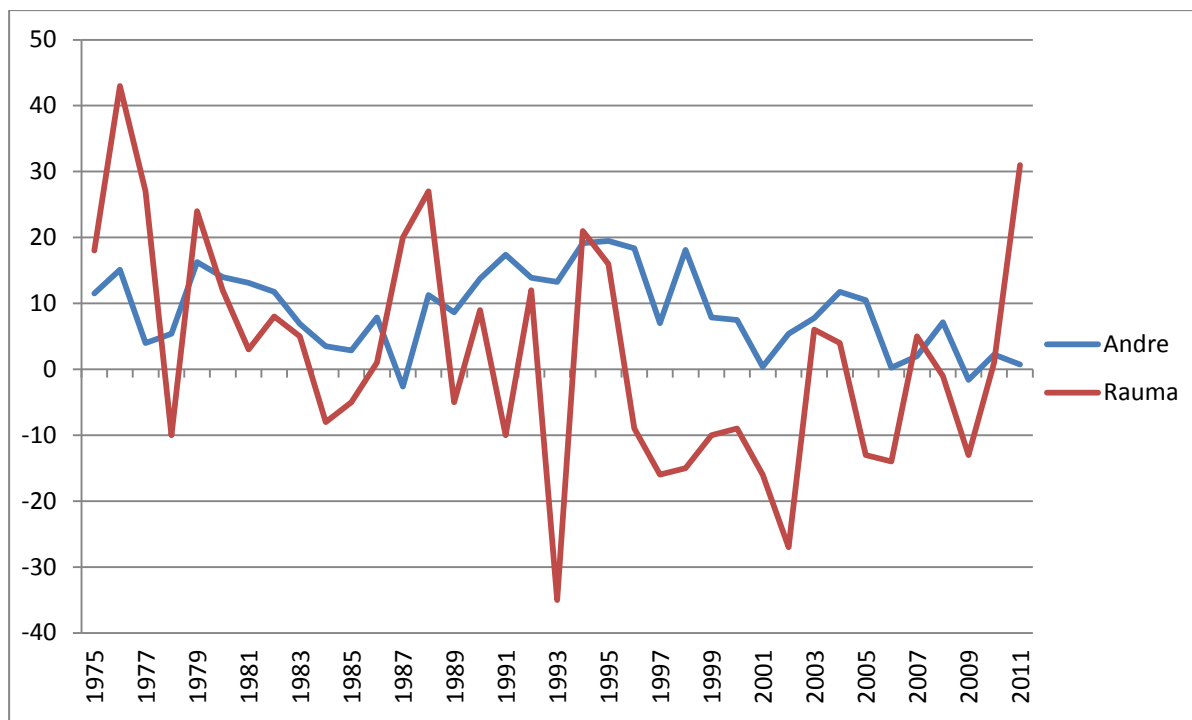
Figur 4-6 viser nettoflyttingen til Rauma sammenlignet med referansekommunene. Det er en positiv utvikling fra rundt 2003, hvor de fleste årene er flere innflyttere enn utflyttere.

Figur 4-6. Nettoflytting (SSB 2012)

Fødselsoverskudd

Fødselsoverskuddet er gjengitt i Figur 4-7. Hovedtendensen er at Rauma har et lavere fødselsoverskudd enn referansekommunene. Det er store svingninger i netto fødselsoverskudd i Rauma, og tallverdiene er små. I gjennomsnitt skiller ikke netto fødselsoverskudd i Rauma seg prinsipielt fra referansekommunene selv om tallene spesielt på 1990 tallet ligger noe under referansekommunene.

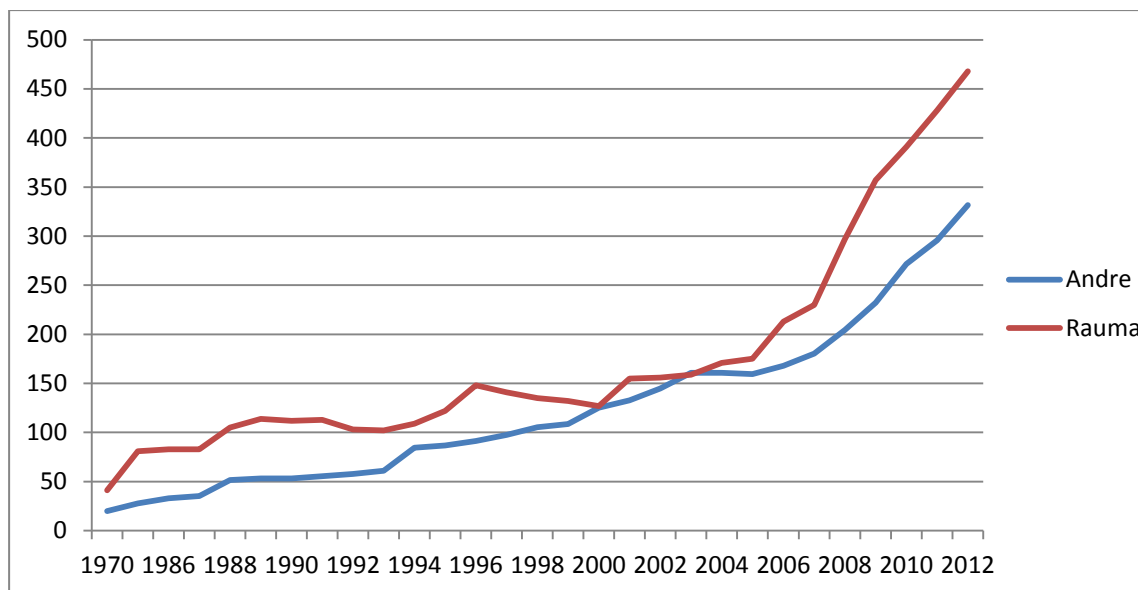

Figur 4-7. Netto fødselsoverskudd (SSB 2012)

Innvandring

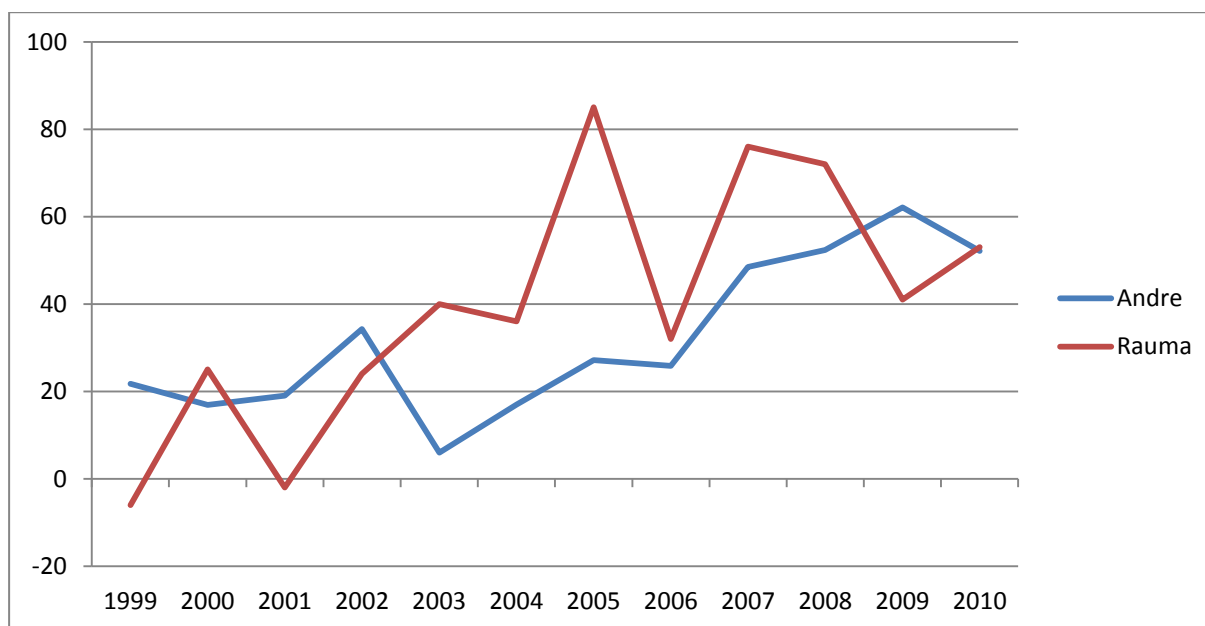
Utviklingen i innvandrerbefolkningen¹⁴ i Rauma fra 1970 og fram til i dag viser en økning med tiden og denne utviklingen finner vi også i referansekommunene. De siste årene har økningen vært relativt større enn tidligere både i Rauma og referansekommunene.

¹⁴ Innvandrerbefolkningen referer til SSB sin klassifisering av innvandrere (utenlandsk fødte) og norskfødte med 2 utenlandsk fødte foreldre.

Figur 4-8. Utviklingen i innvandrerbefolkning i Rauma og referansekommunene (Kilde: ssb.no/statistikkbanken)

Nettoinnvandringen¹⁵ til Rauma fra 1999 og framover viser stor variasjon med raske skifter fra år til år. Her er verdiene små og en familie til eller fra vil gi utslag på statistikken.

Figur 4-9. Nettoinnvandring til Rauma sammenlignet med referansekommunene

I Tettstedprosjektet (2000-2005) ble rekrutteringsprosjekt Nederland-Rauma initiert. I 2005 opprettet Rauma et innflytterkontor i regi av organisasjonen Placement, og toppen i kurven over nettoinnvandring faller sammen med det tidspunktet Placement startet sitt arbeid, men vi ser at

allerede året etter halveres netto innvandring, noe som gjør det vanskelig å si at Placement sitt arbeid vises i utviklingen av netto innvandring. I starten var dette kontoret en del av Nordveggen. Etter hvert ble kontoret overført til kommunehuset og driften ble overført fra Placement til kommunens Servicekontor. Denne overføringen er begrunnet med økonomiske innsparinger. Innholdet i Innflytterkontoret er endret. Ingen har lengre en dedikert oppgave, kommunen har ikke tilgang til nettverket til Placement og den oppfølgingen av de som har flyttet til Rauma som Placement tok ansvar for. På mange måter ser det ut til at innsatsen overfor tilflyttere er sterkt redusert. Samtidig hører vi fra våre informanter at det ikke er lett å være innflytter i Rauma, innflytterne er selv nødt til å være aktive og engasjere seg.

Det er uansett vanskelig å se at de konkrete initiativene nevnt over som er gjennomført i Rauma for å rekruttere utlendinger lar seg lese av det statistiske materialet. Utviklingen i Rauma følger som vi ser utviklingen i referansekommunene, der spesielt nettoinnvandringen er preget av betydelige svingninger fra år til år. Større svingninger for Rauma sin del er et resultat av at det er gjennomsnittet av referansekommunene som presenteres.

Befolkningsutviklingen påvirkes av fødselsoverskudd/underskudd og flytting. I utviklingsarbeidet er fokuset på tilflytting. Flytting er knyttet til livsfaser og ungdommer flytter ut i forbindelse med utdanning. Trenden i kommunen synes å være at ungdommene flytter ut tidligere. Før var det slik at en større andel av ungdommene gikk på videregående skole i Åndalsnes. Det ble uttrykt at Rauma videregående skolen i Åndalsnes spiller en meget viktig rolle for å beholde ungdom i alderen 15-20 år. Om ungdommen blir lengre gir det mer tid til å forme ungdommenes relasjon til Rauma, selvsagt under forutsetning av at denne perioden oppleves som god. Det påpekes at ungdommene bygger viktige nettverk i denne perioden. Det fortelles også at det er en viss forskjell mellom jenter og gutter når det gjelder utdanning og flytting. De aller fleste jentene flytter ut for å ta utdanning og kommer i mindre grad tilbake. Noen av guttene begynner å arbeide i kommunen og blir værende, mens andre gutter flytter ut for å ta utdanning, men kommer i større grad enn jentene tilbake.

Flere innbyggere er inne på at Rauma mangler personer i alderen 20 til 30 år, den alderen når de fleste reiser ut for å studere eller jobbe. Noen mener at dette fører til at utelivet blir dårlig. Befolkningsstatistikken fanger i liten grad opp denne mangelen, fordi elever i videregående skole og studenter vanligvis ikke melder flytting. De er pålagt å melde flytting den dagen de begynner å jobbe utenfor kommunen.

Boliger og tomter

Vekst i befolkningen krever boliger. Boligmarkedet i Rauma varierer, men i flere intervju blir det gjort et poeng ut av at det er et begrenset tilbud av boliger og attraktive tomter. Tar en disse oppfatningene på alvor kan det være viktig å avklare hvilke boligbehov som finnes i lokalsamfunnet. Etterspørselen etter eneboliger er økende, og det samme gjelder etterspørselen etter leiligheter blir det fortalt i flere av gruppene som vi har snakket med. Leiemulighetene burde også vært større fortalte flere. Det fortelles om private aktører som har gått sammen og tilrettelagt boligtomter i Innfjorden (og Måndalen og Isfjorden). Videre hører vi at det er begrenset med tomteareal sentrumsnært, og at det er mangel på attraktive tomter. Samtidig observerer vi at det som omtales Kvartal 1 i Åndalsnes sentrum – der det er planer om å kombinere bolig og næring - har vært under planlegging i 10 år uten at noe har skjedd på tomte til dags dato. Samtidig er det en gjennomgående tone blant våre informanter at det etterlyses mer liv i sentrum.

Fra 2008 til 2011 var det en lik og stabil utvikling i antall boliger i både Rauma og referansekommunene. Utviklingen i faktisk antall boliger underbygger synspunktene fra flere av intervjuene.

Funn

Befolkningsutviklingen i Rauma har vist en nedgang fra 1975 og fram til omkring 2003 når befolkningsutviklingen stabiliserer seg og det blir en svak vekst. Utviklingen etter 2003 er lik utviklingen i referansekommunene.

Tilbøyeligheten til flytting er større ved endringer i livsfase, og spesielt i forbindelse med familieetablering. I denne fasen er tilbakeflytting et alternativ, hvor egne erfaringer med stedet har betydning, familie har betydning og vennekrets kan ha betydning. I tillegg påvirkes slike valg av muligheten for å få jobb og bolig.

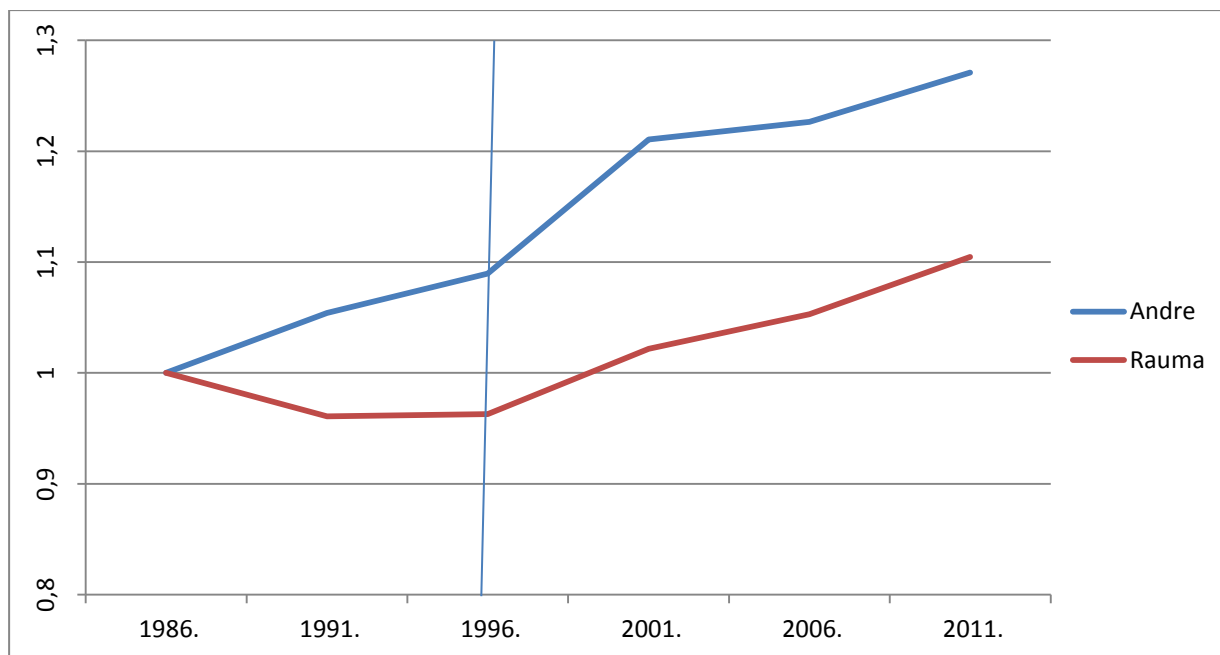
Innflyttere er en annen kategori enn tilbakeflyttere fordi de ikke har de samme historiske eller familiære bånd til stedet, og følgelig kan motivet om innflytting være knyttet til andre forhold slik som jobb og spesielt det vi kan omtale som livsstils-valg, som nærhet til fjell og natur for Rauma sin del, være utslagsgivende.

Selv om det ikke har vært noe økning i antall boliger, har vi ikke grunnlag for å si at manglende tomter har bremsert befolkningsutviklingen. Nedgangen fra 2007 til 2008 er vanskelig å forklare, og bør behandles med forsiktighet.

4.6.2 Sysselsetting og pendling

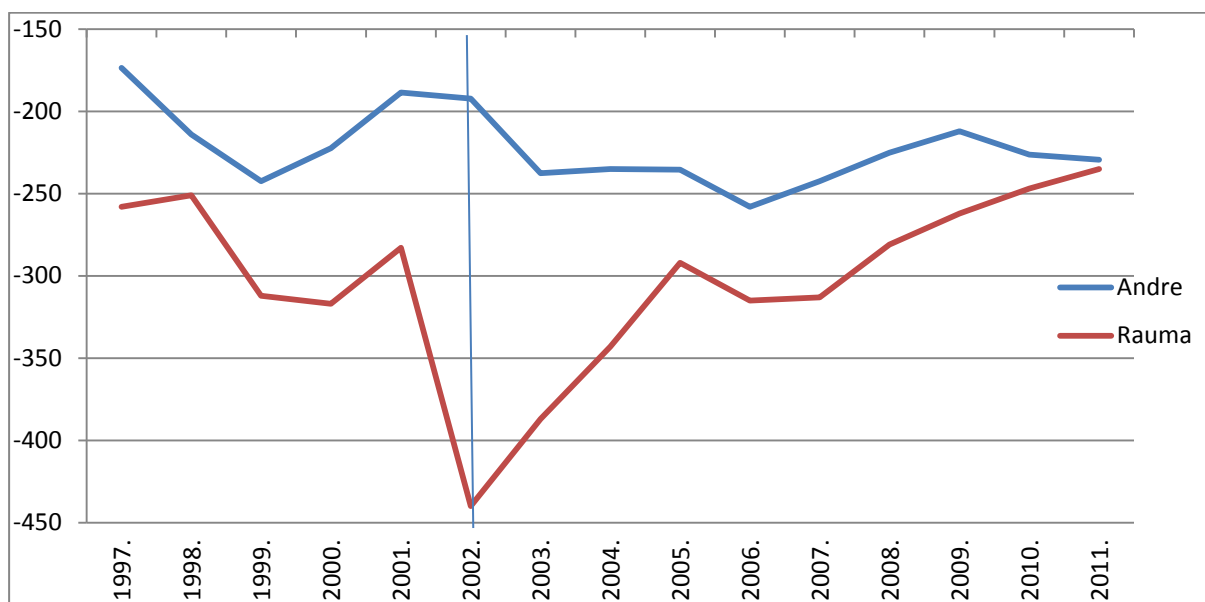
Utviklingen i næringslivet er belyst ved å se på sysselsettingen i Rauma i perioden 1986 og fram til 2011. I 1986 var ca 3300 sysselsatt i kommunen og i 2011 er ca 3600 sysselsatt. Den negative utviklingen i folketall i Rauma stabilisert seg fra omkring 2003 og kommunen har hatt en utvikling som ligner mer på utviklingen i referansekommunene. Sysselsettingen i Rauma viste også en mer «negativ» utvikling enn referansekommunene fram til 1996, men fra dette tidspunktet fikk Rauma en utvikling mer på linje med referansekommunene.

Forskjellene (frem til 1996) og likhetene (etter 1996) i utviklingen i sysselsettingen kommer tydeligere frem i en indeksert utvikling i sysselsettingen (se Figur 4-10).

Figur 4-10. Indeksert presentasjon av sysselsettingsutviklingen

I tillegg til sysselsettingen sier også pendlingen noe om forholdet mellom befolkning og sysselsetting i kommunen. Fra 1996 har det vært vekst i sysselsettingen og samtidig økte pendlingen ut av Rauma økte frem til 2002, hvor en fikk et vendepunkt med redusert utpendling fra Rauma. Både referansekommunene og Rauma har hatt en negativ nettoppendling, dvs. flere som pendler ut enn inn av kommunene. Det er et knekkpunkt i 2002 og nettoutpendlingen blir etter hvert mer på linje med referansekommunene.

Figur 4-11. Utviklingen i nettoppendlingen for Rauma og referansekommunene (Kilde: Panda)

Molde er den klart største utpendlingskommunen. Nest størst er Vestnes fulgt av Ålesund og Trondheim. For alle disse utenom Vestnes økte utpendlingen fra 2001 til 2011. Når det gjelder innpendlingen til Rauma er Molde størst fulgt av Vestnes, Nesset og Ålesund. For alle disse kommunene økte innpendlingen. Det kan synes som mobiliteten øker både inn og utpendling for de viktigste kommunene. Naturlig nok er pendlingen fra Rauma størst til regionale sentra som Molde og Ålesund, samt nabokommuner. Trondheim kommer høyt opp på tross av avstanden. (Se vedlegg 3).

Tabell 4-1. Ut- og innpendling Rauma 2001 & 2011 (Kilde: ssb.no/statistikkbanken)

	UTPENDLING		INNPENDING	
	RAUMA		RAUMA	
	2011	2001	2011	2001
1502 Molde	248	188	69	55
1535 Vestnes	66	77	49	44
1504 Ålesund	44	39	31	10
1601 Trondheim	30	29	18	8
1543 Nesset	3	6	41	22

Informantene mener selv at Rauma har et relativt stort, mangfoldig og dynamisk næringsliv sammenlignet med kommuner på samme størrelse. I kommunen er det også lang tradisjon for næringsvirksomhet og en innbygger fortalte at i oppveksten av konfeksjonsindustrien dukket det opp hundrevis små virksomheter på et avgrenset område. Mye av næringslivet i Rauma har lokale eiere, noe som trekkes fram som positivt. Men enkelte informanter fortalt samtidig om tendenser til at enkelte av de større bedriftene er mer sårbare i forhold til omstrukturering og omstilling som følge av utenlandsk eierskap. «Der mannen min jobber nå er det belgiske eiere», en annen fortalte i gruppeintervju om svenske eiere.

«Det er kompetansearbeidsplasser som trengs»

Flere innbyggere snakket om at tilbudet av arbeidsplasser var dårlig for folk med høyere utdanning, mens andre snakket om utfordringer med å skaffe kompetent arbeidskraft. Noen antyder at det er en myte at det er dårlig tilbud av arbeidsplasser.

Funn

Ser vi på sysselsettingsutviklingen ser det ut til at en må gå lengre tilbake enn henholdsvis 2003 og 2006 (med som 2006 et referanseår hva angår stedsprofilering) og tilhørende gjennomført utviklingsarbeid for å finne årsak til eventuelle skift i utviklingen i Rauma. Eller at det er andre forhold som har virket inn?

Utviklingen i sysselsetting og pendling er spesielt interessant fordi endringen synes å ha skjedd før oppstarten av merkevareprosjektet. En kan kanskje spørre om optimismen gjennom ny vekst i sysselsettingen faktisk førte til satsningen på utvikling og merkevarearbeid og ikke motsatt.

Jo mer spesifikk behovet for arbeidskraft er, desto større er utfordringen med å få tak i den rette kompetansen.

Vi har ikke signaler på at Nordveggen har jobbet aktivt med å mobilisere til etablering/ akkvisisjon av ny virksomhet, men at de har hjulpet dem som har hatt planer for å etablere egen virksomhet. Flere av

næringslivsaktørene, vanligvis representert med lokale eiere har imidlertid vært aktive pådrivere gjennom Rauma Næringslag. Det er slik at bedrifter kommer og går, noe som ikke er ukjent for Rauma. Derfor er arbeidet med entreprenørskap viktig for å stimulere utviklingen av nye bedrifter og næringslivet.

4.6.3 Bolyst

Funn relatert til bolyst er strukturert etter 1) visjon, merkevare og profil, 2) Identitet, selvbilde og omdømme, og 3) Møteplasser og kulturliv. Dette er de tre hovedområdene som kom fram i intervjuene med innbyggerne i Rauma. Vurderingene av bolyst er individuelle.

Visjon, merkevare, profil

Det er på det rene at Raumas visjon om å bli «verdens beste kommune for naturglade mennesker» av enkelte oppleves som et tveegget sverd med fokus på basehopping, bratt skikjøring og fjellklatring. Både potensielle innflyttere og nåværende innbyggere i Rauma kan oppleve at denne visjonen og tilhørende profileringen ikke stemmer overens med deres identitet. En spisset profilering vil altså kunne sette kommunen på kartet, men samtidig kan man risikere at innbyggerne ikke kjenner seg igjen i det som løftes frem.

I det skriftlige materialet omkring visjonen nevnes ikke det bratte friluftslivet, men en mer allsidig inngang til bruk av natur. Det er usikkert hvorfor det har blitt en oppfattelse av at dette handler om vertikale gleder, men det kan tenkes at nettopp billedbruk eller bruk av eksempler kan gi dette inntrykket.

Det refereres uansett til at man kan ha mange gleder med å oppleve naturen uten at man nødvendigvis driver med bratt friluftsliv. I et av gruppeintervjuene ble det ytret et ønske om å utarbeide statutter for ytterligere å presisere visjonen og for å ha noen knagger å henge arbeidet og tilhørende prioriteringer på, og som dermed kan gi føringer for politikerne fremover.

I intervjuene som ble gjennomført kom det frem ulike synspunkter på hvilken effekt visjonen og merkevaren har hatt:

«... på grunn av visjonen har vi blitt ett sett utenfra.»

«Vi liker logoen – vi diskuterer den ikke.»

«Føler at merkevaren har bygd patriotisme i Rauma – må ikke rakke ned på visjonen.»

«Merkevaren har staket ut en vei og kurs – har truffet oss som bor her.»

«... finnes mye intern strid, (det oppleves at profileringen er) ekskluderende og bygger mer på fjellene. Men folk forsvarer den.»

«Raumaprofilen har funka fordi den er ekte.»

«Merkevare har gjort noe med innstillinga.»

«Merkevaren blir egentlig litt mer diffus synes jeg, vet egentlig for lite om det»

Det er også viktig å se at visjonen blir et redskap til å utvikle samfunnet. I diskusjonen med representantene for næringslivet påpekte de sterkt at det overordnede målet med en slik visjon var å bidra til at noen flere mennesker flyttet til - og noen færre flyttet fra - kommunen. Det var en oppfatning av at man ved hjelp av en slik visjon ville nå de personene man faktisk ønsket til

kommunen: Friluftinteresserte unge voksne med høyere utdanning og barn ble nevnt som målgruppe i samtaler som ble gjennomført. Slik sett er ambisjonen at visjonen skal være et viktig middel til stabilisering av folketall, bidra til å skaffe næringslivet kvalifisert arbeidskraft samtidig som det bedret trivselen i kommunen (jf. kapittel 4.6.1-2).

Identitet, selvilde og omdømme

Gjennom intervjuene kommer det fram at Raumasamfunnet er veldig oppdelt i bygder, og at dette har mye med tradisjoner å gjøre. Noen relaterer dette skillet til by/kommunesenter og land. Flere hevder at integrasjon styrkes gjennom dagens ungdomsgenerasjon. En uttalelse går på at innbyggerne må finne sammen til en samlet kommune, at man har en kjempelang veg å gå og at det ligger generasjoners bånd og sperrer for å få til dette. Andre trekker fram at Nordveggen og Kulturhuset har bidratt til å bygge ned grendestriden. På samme måte trekkes både RaumaRock, Norsk Fjellfestival og Turmålene fram som positive elementer for å bygge ned barrierer mellom bygdene og for å skape fellesskapsfølelse. Følgende uttalelser understreker betydningen av Turmålene:

«... fantastisk at det lærer innbyggerne å bli kjent (i egen kommune).»

«... får sett hele kommunen.»

«Det som er fint er at vi er på besøk i hverandres bygder»

Turmål har også en annen dimensjon ved seg; nemlig at det er lag og foreninger i de enkelte bygdene har ansvar for å tilrettelegge turmålene. På denne måten bygger man på den dugnadsånden som eksisterer i de enkelte bygder. Turmålene endres fra år til år, noe som gjør at nye turmål tilrettelegges etter hvert. Noen av bedriftene har også laget egen turmålkonkurranse med premiering blant de ansatte. Her var det noen som mente at kommunen som organisasjon også burde følge opp dette blant sine ansatte. Ellers refereres det til at turmålkonkurransen ofte er et samtaletema når folk møtes. Turmålene beskrives som lett og for alle. Men det hevdes samtidig at det sterke turfokuset kan virke ekskluderende. Ungdommene som deltok i gruppeintervjuet kommenterte at ungdom jevnt over bruker turmålene for lite.

Flere av informantene hevdet at merkevarebyggingen hadde bidratt til å endre stemningen i samfunnet, og at en nå i større grad hadde et positivt bilde av kommunen som bosted, arbeidssted og besøkssted. Dette kan illustreres med følgende utsagn:

«... føler at raumaværingen har blitt stoltere, åpnere og mer bevisst på at vi har mye å sette pris på.»

«Merkevaren har gjort noe med innstillingen.»

«Synes egentlig det er mest positivt å si om det – har gjort noe med identiteten; før sa man at man kom fra en liten plass utenfor Molde; nå sier man at man kommer fra Åndalsnes og Rauma» (Yngre voksen hjemflytter)

Det er også interessant å merke seg at flere refererer til et åpent møte med Ingebrigt Steen Jensen fra Dinamo PR, antakelig tilbake i 2005. Effekten av dette møtet beskrives på følgende måte av en informant:

«Husker det var en positiv vind. Husker det møtet den dag i dag.»

En annen opplevelse fra et av mobiliseringsmøtene som ble gjennomført i samarbeid med Dinamo PR på samme tid, var visningen av første utkast til Raumafilmen som samme vedkommende får (positive) frysninger av nå mange år etter. Det påpekes at felles sosiale happeninger er viktige fordi det gir stolthet og identitet å være der. Andre informanter refererte til RaumaRock, kjæresteri og positive festivalopplevelser som bidrag til at de fikk interesse for kommunen som bo- og arbeidssted.

Det er tydelig at noe av det arbeidet som er gjennomført og det som for øvrig har skjedd påvirker innbyggerne. Det ble påpekt at dette forsterkes gjennom at «moldensere sier at de får det til i Rauma», og forestillinger om at det tidligere var slik at «raumaværingene reiste ut for å se hvordan andre gjorde det, nå kommer andre og besøker Rauma for å se hva de gjør». Informantintervjuene indikerer derfor at arbeidet som er gjennomført med hensyn til visjons- og merkevareprosessen settes i sammenheng med en endring i selvbilde og identitet blant innbyggerne. Om dette har spilt over fra hvordan man oppfatter Rauma til hva som faktisk skjer i Rauma er det vanskeligere å si noe sikkert om. Selv om våre kvantitative analyser ikke identifiserer spesifikke effekter er det samtidig vanskelig å si hva som hadde skjedd om en ikke hadde noe utviklingsarbeid i Rauma. Siste forhold henger sammen med det en kan kalle det kontrafaktiske problem. Uten utviklingsarbeidet kunne Rauma hatt en mer negativ utvikling enn referansekommunene, uten at vi kan si noe sikkert om dette.

Møteplasser og kulturliv

Når det gjelder tilbudet av aktiviteter så beskrives det i et spenn fra at det er særdeles lite som skjer til at det er mye som skjer. Her er det et spekter av oppfatninger, alt avhengig av øyet som ser. En nærmere forklaring på dette er at det er et stort tilbud av organisert aktivitet, men at det er lite tilbud for de som ikke er med på organisert aktivitet spesielt blant ungdommer. En antyder at det er en klisje at det ikke er noe som skjer.

«Rauma har vedtatt at det er ingen ting som skjer her på næs – viktig at noen fjerner det.»

RaumaRock, Fjellfestivalen og martnan trekkes fram som viktige arrangement og møteplasser. Vi blir fortalt at det er slik at alle kommer hjem til RaumaRock. Videre trekkes kinoen og kulturhuset fram som viktig og bra, spesielt at kinoen har premierefilmer.

Raumapub/ diskotek er en av de aktivitetene som har vært og som savnes. Det påpekes at det mangler et samlingssted for ungdommene. Det nevnes at det har vært snakk om ungdomshus og at man sikkert hadde greid å få det til, men det uttrykkes samtidig skepsis til om det ville blitt brukt.

Grindbyggene representerer møteplassene som ikke nevnes som møteplasser av innbyggerne som ble intervjuet. Det oppfattes at disse lite tilrettelagt for «allmuen», med unntak av stier som er merket i Turmålkonkurransen. Stien mellom Åndalsnes og Isterdalen brukes svært mye uttrykker flere informanter. Det ble henvist til at ungdomsrådet hadde arbeidet med tilrettelegging av området Bjørnosen, men at de ikke hadde fått gjennomslag hos politikerne når det ble spørsmål om bevilgning til igangsetting.

For mange henger nok møteplasser og sentrumsutvikling sammen, og sentrumsutvikling er det mange synspunkter om. En del av sentrumsutvikling handler om utbygging av Øran-området og forholdet til sentrum. En annen del av sentrumsutviklingen er Kvartal 1 som har vært under planlegging omkring 10 år (jf. kapittel 1.6.1).

Flere av innbyggerne vi snakket med savnet dermed en større vektlegging av - og mer fokus på – sentrumsutvikling, blant annet betydningen av tilrettelegging for tilreisende, aktiviteter og estetikk.

«Sentrumsutvikling har stått i stampe»

Flere av våre informanter var nettopp opptatt av at man må bevare og utvikle sentrum ikke minst med tanke på reiselivet og alle cruiseanløpene i området. Følgende uttalelser er illustrerende: «Kjedelig om de blir møtte med tomme vinduer», og «Ble gjennomført en arkitekturkonkurranse om sentrum for et par år siden, men det har ikke skjedd noe siden». Spørsmålet er om disse – cruisepassasjerene som har fullpensjon og mer til om bord - legger igjen noen penger likevel. Men dette handler vel uansett om inntrykk/atmosfære og opplevelsen av et sted, som videreformidles til familie, venner og bekjente – og til og med vises bilder av - når turistene kommer hjem til Milano eller Paris?

Noen ønsker seg et mer urbant sentrum, og at bygd og by styrker hverandre, selv om det er ulike synspunkt på rekkefølgen. Det vises til at sentrum ikke har endret seg i vesentlig grad, og med tanke på alle turistene som besøker Åndalsnes så er lite tilrettelagt for dem, som for eksempel åpningstider og tre banker i beste handlegate. Det fortelles at næringsdrivende i sentrum ikke har vært flinke til å samarbeide, at de sliter med dårlig omtale, eksempelvis dårlig utvalg, dårlig service og mindre pene bygg. Det trengs derfor et løft for virksomhetene i sentrum av Åndalsnes ble det påpekt. Ett grep som er tatt er å etablere en ny sentrumsforening. Andre påpeker at sentrum har løftet seg betraktelig allerede, men at mange av huseierne har en betydelig jobb å gjøre. Det uttrykkes at Åndalsnes er et sentrum som er verdt å ta vare på og som for turistene vil være noe annet enn det de får over alt ellers. Andre forteller at de har hatt opplevelsen av at sentrum sommeren 2012 var et levende sentrum, men det er trist at butikker legges ned. Rollen til Åndalsnes sentrum som Sentrum kan være et sted hvor folk møtes – et møtested.

Flere synspunkter fra intervjurundene går i retning av det er viktig at raumaværingene møtes på mange ulike arenaer for å utvikle lokalsamfunnet. Andre uttalelser gikk i retning av man må være litt patriot i alle lokalsamfunn for å få det til, slik som å handle lokalt og faktisk støtte opp under det som skjer gjennom egen fysisk tilstedeværelse og deltagelse. På denne måten vil man selv kunne være delaktig og utøvende i det vi kan kalle en kollektiv form for stedsprofilering. Dette kan en benevnes uformell innbyggerstrategi ved at man fyller kommunen som sted (lokalitet, kontekst og følelse) med innhold og aktivitet (som deltager og/eller utøver) som i neste omgang blir viktig med tanke på besøkendes (og potensielle hjem- og innflytteres) opplevelse av stedet.

4.7 Sentrale funn og anbefalinger

4.7.1 Sentrale funn

I tabellen under er funnene i dette kapitlet oppsummert. Noen av disse funnene danner grunnlag for diskusjoner i kapittel 6 og påfølgende konklusjoner og anbefalinger i kapittel 7.

Tabell 4-2: Oppsummering av funn Rauma

Prosesser	Funn
Innledning	- En rekke av hendelser gjennom flere år fungerer som viktige rammer for det lokale utviklingsarbeidet i Rauma (se tidsakse i kapittel 4.1) - Involveringen i tettstedsprogrammet (og tilhørende prioriteringer) (rundt 2003) synes å være et tidsskille i forhold til gjennomføring og samarbeid kommune -

	næringsliv
Mål og strategier	• Mål: Befolkningsutvikling • Overordnet visjon og tilhørende profilarbeid forankret i kommuneplan • Øvrig fokus: befolkning inklusive næringsliv, sentrumsutvikling, bolig og næringsareal, samferdsel
Tiltak	• Mange ulike tiltak (se vedlegg 2) • Flere av tiltakene kan spores tilbake til 2003 • Tiltak utenfor arbeidet med lokal samfunnsutvikling som har betydning er for eksempel: Romsdalseggen som attraksjon og turmål, Kulturhuset
Arbeidsmåter	• Næringslaget har hatt en aktiv rolle siden ca 2003 • Kommunen – prosjektorientert • Tett nettverk mellom kommunen og næringslaget. Partnerskap for naturglede; åpent men årlig avgift begrenser deltakelse, egne tiltak for ledere og mellomledere. Fare for negativ innelukking? • Frivillighetens avgjørende bidrag; eks. med hensyn til turmålkonkurranser • Nordveggen som sentral mellomromsaktør, herunder koordinator, integrator, fasilitator, inspirator • Politikervegring i sentrumsutviklingsarbeidet?
Innsats	• Finansieringsplattform

Resultater og effekter	
Bosetting	• Etter 2003 er befolkningsutviklingen positiv og relativt lik utviklingen i referansekommunene • Potensiale mht. generelt integreringsarbeid og tilbud av attraktive boliger/tomter
Sysselsetting	• Etter 1996 lik referansekommunene. Lik netto utpendling • Lite innflagging/akkvisisjon av næringsvirksomhet • HoppId (Entreprenørskapssatsning) • Latente muligheter for næringsutvikling, eks. innen reiselivet
Bolyst	• Visjon, merkevare og profil: Tveegget sverd; ambisjonen at visjonen skal være et viktig middel til stabilisering av folketall, bidra til å skaffe næringslivet kvalifisert arbeidskraft samtidig som det bedret trivselen i kommunen; men noen (innbyggere og potensielle innflyttere) vil alltid ikke identifisere seg med visjonen. • Identitet, selvbilde og omdømme: Nordveggen, Kulturhuset, RaumaRock, Norsk Fjellfestival og Turmålene som positive elementer for å bygge ned barrierer mellom bygdene og for å skape fellesskapsfølelse. Men, det sterke turfokuset kan samtidig virke ekskluderende • Møteplasser og kulturliv: jf. pkt. 2. Begrenset progresjon i utviklingen av Åndalsnes sentrum og samhandling mellom næringsaktører i sentrum. Blir viktig å prioritere mht. så vel Raumas rolle som bosted og arbeidssted som besøkssted fremover • Betydningen av kollektiv stedsprofilering; innbyggernes egne fysiske tilstedeværelse, bidrag og positive deltagelse som ledd i formidling av steds kvaliteter og gode vibrasjoner ovenfor tilreisende og potensielle tilflyttere

4.7.2 Anbefalinger

Anbefalingene kan sorteres etter begrepene forkaste, fornye og forbedre. Med forkaste mener vi tiltak, arbeidsmåter eller andre sider ved utviklingsarbeidet som bør avsluttes. Fornye peker på tiltak, arbeidsmåter eller andre forhold hvor det er behov for å fortsette eller gjenoppta arbeidet, men at det bør gjøres vesentlige endringer. Forsterke peker på tiltak, arbeidsmåter og andre forhold som vi oppfatter har en god utvikling og som kan gis mer energi i fortsettelsen.

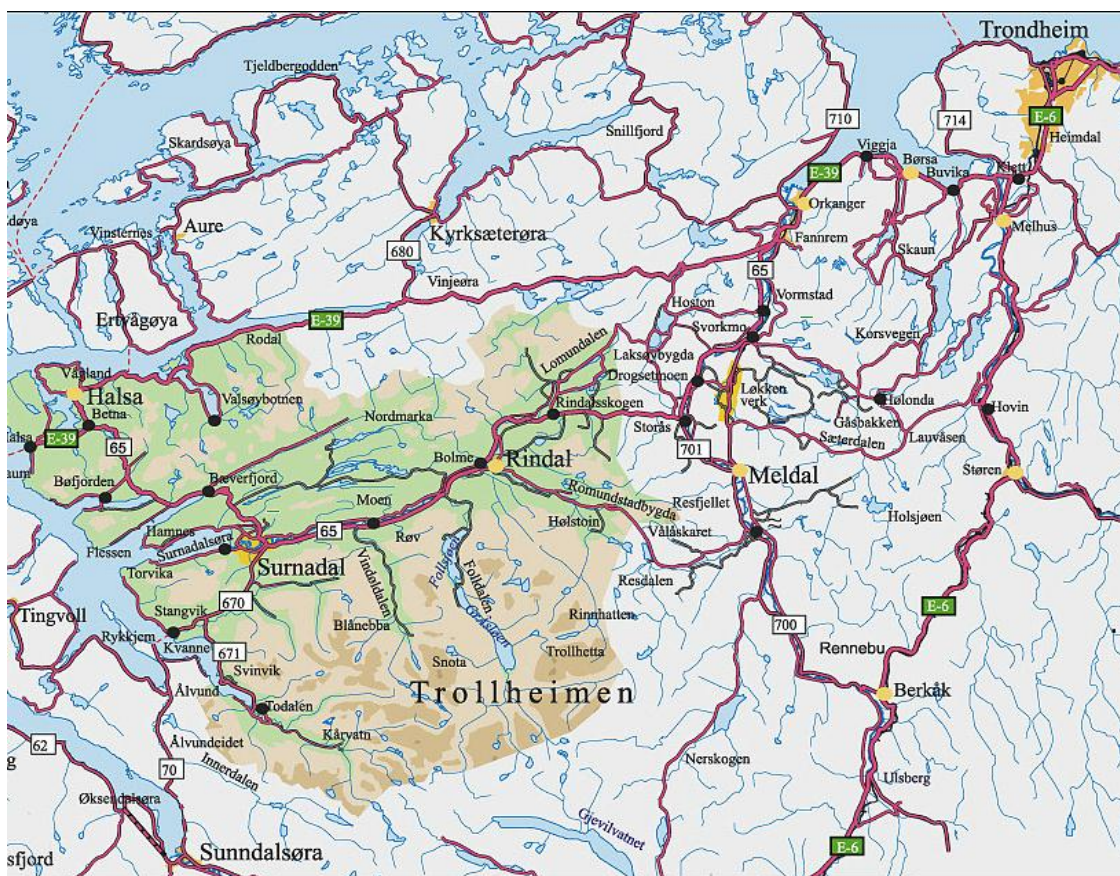
Vi har ikke identifisert noe som direkte bør forkastes, men presenterer under noen punkter som vi mener bør være viktige grunnlag for ettertanke, fornying og forsterking for utviklingsarbeidet i kommunen fremover:

- Ambisiøse (isolerte) befolkningsutviklingsmål:
Ambisiøse fremtidige mål om for eksempel befolkningsutvikling kan virke positivt, men som kortsiktige mål for det lokale utviklingsarbeidet kan de virke nedbrytende. Trender i bosetningsstrukturen er tungt å endre. Rauma er heller ikke den eneste kommunen som satser på utviklingsarbeid. En kan derfor ikke forvente store dramatiske endringer i befolknings og sysselsettingsutviklingen sammenlignet med andre kommuner. Rauma satser på å tiltrekke seg folk med kompetanse. Forskning viser imidlertid at den såkalte «kreative klassen» er som folk flest og flytter der de kan få jobb, og at de er mer stabilt bosatte når de har etablert familie (Hansen & Niedomysl 2009). Befolkningsutviklingsmål betinger både en ambisiøs nærings- og boligpolitikk og tilhørende beslutninger og prioriteringer fra kommunenes side
- Ekskludering:
Engasjement og fellesskap virker positivt. En må ville noe, og profiler må spisses. Rauma satsing kan imidlertid oppleves som ekskluderende av de som har andre interesser enn

friluftsliv. Videre må en bygge bro til aktører som har kommet på sidelinjen, som eksempelvis Sentrumsforeningen på Åndalsnes

- **Tunnelsyn**
Merkevarebyggingen i Rauma har skapt entusiasme. En har også hatt andre arbeidsmåter som mer tradisjonelt næringsarbeid. Faren er om en tror merkevare- og omdømmebygging løser problemene alene. Merkevarebygging uten substans skaper negativ reklame, og annet viktig arbeid kan bli neglisjert
- **Visjonen:**
Rauma har en spiss og tydelig visjon. Visjonen er i hovedsak sett på som positiv og god. Enkelte kan se på den som ekskluderende, og en må passe på at den ikke stivner. Visjonens aksept betyr at den ikke må forkastes, men fornyes slik at den virker mindre ekskluderende, likevel spiss og samtidig «frisk og vital».
- **Utviklingen av Åndalsnes sentrum, inklusive samarbeid mellom næringsdrivende vil være viktig å prioritere for at Rauma skal fremstå som et attraktivt bo-, arbeids- og besøkssted fremover**
- **Medvirkning**
Medvirkning er ikke en fase, men noe arbeidet må ha med seg hele tiden. Videre må en bygge bro over mot de grupper som av ulike årsaker ikke har vært særlig involvert så langt, for eksempel deler av nærings- og lag/foreningslivet (jf. kulepunkt 2)
- **Målrettede delprosjekt:**
I det videre arbeidet bør delprosjekter, for eksempel rettet mot barn/ungdom og næringsutvikling, forsterkes

5. RINDAL

Figur 5-1 Kart over Rindal kommune og omegn (Kilde <http://www.skeisnebb.no/kart.htm>)

5.1 Rindal i dag og litt av historien

Rindal kommune ligger lengst nordøst i Møre og Romsdal fylke med grenser i nord, øst og sør mot Sør-Trøndelag. Det er en utpreget innlandskommune og den eneste kommunen i fylket uten tilknytning til havet.

Berggrunnen i hele kommunen er preget av den kaledonske fjellkjedefoldingen. Rundt elvene ligger fruktbare dalfører og omkring dalene ligger fjellpartier av gneis som går opp i 800 moh. I sør strekker kommunen seg inn i Trollheimen (Trollhetta 1616 moh.). Skoggrensen ligger på ca. 600 m, og ca. 40 % av arealet ligger høyere.

Folketallet har gått nedover i det meste av tiden etter 1950, i tiåret 1996–2006 med 4,8 prosent mot en vekst på 1,6 prosent i fylket som helhet. I dalførene ligger spredt gårdsbebyggelse nesten sammenhengende. I kommunen er det fem grender; Romundstadbygda, Grønlfeltet, Rindalsskogen, Rørdalen og Lomunddalen. Flest innbyggere bor i hoveddalføret nederst i bygda og i tettstedet og administrasjonssenteret Rindal.

Det faktum at Rindal ikke har tilknytning til hav eller sjø gjør at de har dårlige betingelser for det som er betydelige sysselsettingssektorer i Møre og Romsdal; marin og maritim næring. Næringsmessig har Rindal flere likhetstrekk med nabokommunen Meldal i nordøst. I Rindal er aktivitet tilknyttet jord- og

skogbruk og husdyrhold viktige næringsveier. Kommunen har også en del industri, særlig innen trevare- og næringsmiddel og eksempler på bedrifter her er Rindalshytter, Rindalslist og Børset Bakeri. Kommunen har huset flere betydelige skiprodusenter, Rindal-ski, Troll-ski og Landsem skifabrikk. Sistnevnte ble etablert 1946 og overtatt av Madshus i 1987. Året etter flyttet hele produksjonen til Biri ved Gjøvik, og det ble slutt på skiproduksjonen i bygda. Limtreprodusenten T-komponent, som er en bedrift i Talgø-konsernet overtok lokalene til skifabrikken og er fortsatt aktive. Rindal er også en betydelig hyttekommune med ca. 800 hytte-/ fritidseiendommer, og de siste ti-tolv årene har utbygging av hytteområder og salg av hytter økt betraktelig. Næringslivet i Rindal har vært relativt stabilt, selv om bedrifter er lagt ned og nye kommet til.

Kommunen har veiforbindelse med Meldal og Orkdal i nordøst og Surnadal i sørvest på Rv. 65. Det er fylkesveiforbindelser gjennom Lomunddalen i nordøst til Orkdal og Rinnas dalføre østover til Meldal. Det tar omtrent en time og et kvarter å reise til Trondheim med bil.

Rindal har en lang historikk som utviklingskommune. Det er flere viktige forutsetninger i en historisk kontekst som er sentrale å nevne for å forstå utviklingsarbeidet.

Rindal deltok i frikommuneforsøket fra 1986 og fram til den nye kommuneloven ble vedtatt i 1992. En av innbyggerne fortalte at vedkommende satt i ungdomsrådet under frikommuneperioden og at det var fokus på en bedre skole for alle. Også andre innbyggere vi intervjuet fortalte at frikommuneforsøket hadde betydning for at man i skolen fikk større frihet til å gjøre egne tilpasninger og at man da startet utviklingen av samarbeidet mellom skole og næringsliv.

Rindal Utviklingsfond - RUF ble etablert i 1987 og er bygd opp av kraftinntekter. Det har vært tradisjon for at eiendomsskatt på kraft og næringsliv skal gå til næringsutvikling og næringsfond. I dag går 50% av eiendomsskatten til driftsformål i kommunen.

I 1998 ble flere av skolene i kommunen sammenslått, med unntak av Øvre Rindal skole som fortsatt har første til sjuende klasse. Det fortelles om en turbulent periode før skolesammenslåingen, men gode erfaringer i ettertid. Flere påpeker at de er utrolig glad for at denne saken ble tatt tak i, selv om den var voldsomt omdiskutert politisk, men at det over tid har virket samlende for kommunen. Nå i 2012 er man i ferd med å slutføre en prosess med sammenslåing av idrettslagene i kommunen.

I perioden 2000-2003 ble prosjektet «Rindal i Vekst» gjennomført. Dette prosjektet var en del av Utkantsatsingen gjennom Møre og Romsdal fylkeskommune og staten. Målsettingen bak prosjektet Rindal i Vekst var blant annet å skape utvikling i Rindal og omliggende områder, noe som skulle skje gjennom tre satsingsområder; 1) næringsutvikling og profilering, 2) kultur, fritid og oppvekstmiljø og 3) boligpolitikk. Overordnede mål for Rindal i Vekst var å videreutvikle lokalsamfunnet gjennom konkrete tiltak som stimulerte tilbakeflytting og/eller motvirket fraflytting, og et spesifikt fokus på kvinner, ungdom og samarbeid med tre nabokommuner (Rindal kommune 2008, se for øvrig Frisvoll et al. 2004).

Etter at Rindal i Vekst ble avsluttet fulgte en perioden med mindre fokus på denne typen samfunnsutviklingsarbeid. Fra kommunens side fortelles det at man sonderste mulighetene for å videreføre deler av arbeidet fra Rindal i Vekst, og en mulighet var Blilyst som ble startet opp i 2003 i Sør-Trøndelag. (Rindal kommune 2010a:6).

Næringsutviklingsselskapet Trollheimen NæringsSørvis AS ble etablert i 2006 og eies av Rindal kommune, stiftelsen Lokalt Løft og lokalt næringsliv (20 bedrifter). Virksomheten leverer

konsulenttjenester til kommune og private bedrifter, samt kurs og opplæringsprogram. I dag har Trollheimen NæringsSørvis to ansatte.

I 2006 ble også arbeidet med «rullering av næringsplan» igangsatt av kommunen, og næringsaktørene meldte sin interesse for å påvirke arbeidet slik at det ble en plan som kan og skal brukes aktivt. Dette var starten på et tettere samarbeid mellom næringslivet og kommunen, og et samarbeid som sammen med deltakelsen i Blilyst la grunnlaget for at omdømmesatsingen Rindal - Tid til å leve og tilhørende tiltak som lanseres i 2008.

Fra 1.7.2005 var Rindal assosiert medlem i Blilyst med muligheter til å delta på felles arrangement og prosjekter i Blilyst regi, men fra 15.02.07 ble Rindal fullverdig medlem i Blilyst. Involveringen i dette programmet ble ansett som en naturlig forlengelse av arbeidet med Rindal i Vekst (Rindal kommune 2010). I en oppsummering av arbeidet for perioden 2006 til 2008 påpekes det at Blilyst retter oppmerksomheten mot regionens muligheter og mot mennesker som har lyst til å benytte seg av dem, og det er fokus på merkevarebygging relatert til *det gode livet på landet* (Rindal kommune 2008). Innenfor Blilyst ble det startet opp flere delprosjekter som etter hvert fikk en mer selvstendig status. Dette gjelder spesielt Rindal Vest og Kul-tur-sti.

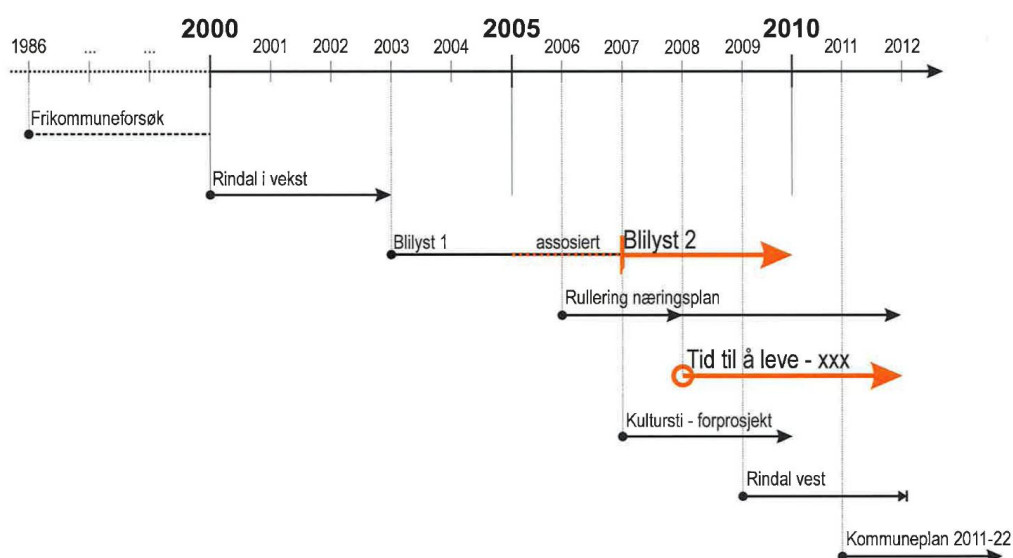
I 2007 ble det opprettet et samfunnsutviklingsteam som skulle utarbeide en strategiplan for hvordan Rindal skulle nå de overordnede målene i utviklingsprogrammet Blilyst. Samfunnsutviklingsteamet var bredt sammensatt av personer med ulike funksjoner i det kommunale apparatet og en politiker. Samfunnsutviklingsteamet ble også styringsgruppe for Blilyst i tillegg til andre viktige planleggings- og samfunnsutviklingsoppgaver (Rindal kommune 2008).

I 2010 ble Blilyst i Rindal avsluttet og omdømmesatsingen Rindal – Tid til å leve ble videreført i 2011 med ny organisering i kommunen og finansiert av kommunen. Ny kommuneplan for perioden 2011-2022 ble vedtatt i 2011. I kommuneplanen videreføres arbeidet med omdømmesatsingen og flere av initiativene som ble startet opp i Blilyst-perioden.

Funn

I en 25-årsperiode har Rindal vært involvert og deltatt aktivt i en rekke prosesser i samband med konkrete initiativ, tiltak og beslutninger som flere av våre informanter fra næringsliv, lag og foreninger mener har virket samlende for lokalsamfunnet. De viktigste hendelsene er plassert i tidslinja i figur 5-2. En gjennomgående prioritering siden begynnelsen av 2000-tallet har vært å sette i verk tiltak som man mener stimulerer tilbakeflytting og/eller motvirker fraflytting.

I Rindal er utviklingsarbeidet i hovedsak knyttet til kommuneplanarbeidet, men det har røtter i tidligere utviklingsarbeid, spesielt Rindal i Vekst og deltakelsen i Blilyst-programmet. Kommunen har hatt hånd om både planarbeidet og Blilyst, noe som har gjort det enkelt å integrere aktiviteter fra Blilyst-arbeidet inn i de kommunale planer.

Figur 5-2: Tidslinje Rindal

5.2 Mål og strategier

Mål og strategier for det som i dag framstår som omdømmesatsingen Rindal - Tid til å leve er altså et resultat av Rindals deltakelse i Blilyst-programmet, noe som følges opp ved revidering av kommuneplanen for perioden 2011-2022.

De overordna målene for Blilyst har vært at *flere skal arbeide og bo i Blilyst kommunene og å etablere en kultur for nyskaping, lyst og tro på positiv utvikling i Blilyst kommunene.*

Det å stoppe nedgangen i folketallet har vært et uttalt mål i Rindal i en årrekke. I forbindelse med revideringen av kommuneplanen i 2008 - planprogram for 2009-2020 – ble det påpekt at

«Den viktigste utfordringen for Rindal kommune er å få snudd den negative befolkningsutviklingen. Denne hovedutfordringen har vi hatt fokus på gjennom flere samfunnsutviklingsprosjekter» (Rindal kommune 2008: 3).

I planen pekes det at man ønsker å prioritere følgende utfordringer i det videre utviklingsarbeidet (ibid.):

- Unge flytter ikke tilbake etter endt utdanning
- Tilflyttere forblir ikke fastboende i Rindal
- Få stillinger finnes for personer med høyere utdanning
- Rindal har ingen ens eller unik posisjon /assosiasjon i folks bevissthet
- Rindals-samfunnet mangler en "kultur" som inkluderer tilflyttere

I kommuneplanen for Rindal i perioden 2011-2022 (Rindal kommune 2011:17) presenteres følgende overordnede mål for Rindals-samfunnet:

Visjon: Rindal ”Tid til å leve”

Hovedmål: 2220 innbyggere innen 2020

Delmål:

1. Rindal skal være et naturlig ”første valg” for bosetting og jobb i regionen
2. Rindal skal være attraktivt å vokse opp og bli gammel i
3. Rindal skal ha et aktivt sentrum med viktige sentrumsfunksjoner – ”5 minutter”
4. Rindal kommune skal være en attraktiv friluftskommune og tilrettelegge for aktivitet i friluft og fokus på folkehelse

Viktige strategier:

- Vi skal framstå positivt i folkets bevissthet både i og utafor Rindal
- Vi skal yte tidsmessige tjenester og være aktive samfunnsbyggere
- Vi skal legge til rette for varierte og kreative boløsninger
- Vi skal legge til rette for varierte fritidstilbud og sosiale møteplasser
- Vi skal beholde og utvikle nye og varierte næringer/arbeidsplasser
- Vi skal være troverdige i slagordet ”5-minutter til det meste i Rindal”
- Vi skal bidra positivt i forhold til våre miljø- og klimautfordringer

«I arbeidet med å konkretisere og sette i verk visjonen ”Rindal – Tid til å leve” og slagordet ”5 minutter” ligger det en sterk satsing på sentrum og viktige sentrumsfunksjoner. Det dreier seg om å legge til rette for et mer kompakt og trygt sentrum, styrking av boligområder og nye attraktive boløsninger, infrastruktur som sykkel- og gangstier, kultur- og fritidsopplevelser for barn og voksne, forretningsarealer og for tyngre næringsliv – for å nevne noen områder. Her skal vi styrke vår egenart og samtidig være åpne for nye og utradisjonelle løsninger» (Rindal kommune 2010a: 15).

I en tidlig fase i Blilyst-arbeidet omtales Rindal – Tid til å leve som en kampanje (Rindal 2008).

Funn

Målsettinger og strategier for utviklingsarbeidet i Rindal og spesielt omdømmesatsingen Rindal - Tid til å leve har røtter i flere prosjekter og satsinger gjennom tiår. Omdømmearbeid og merkevareratsing ser ut til å bli spesielt vektlagt med Blilyst, og i det samarbeidet mellom kommunen og næringslivet som ble initiert i forbindelse med rullering av kommunens næringsplan i 2006. Arbeidet kan også spores tilbake til arbeidet med Rindal i Vekst der profilering var et av satsningsområdene.

Hovedmålet i kommuneplanen 2011-2022 er 2220 innbyggere innen 2020. Kommuneplanen blir et forankringspunkt for flere andre prosjekter som bidrar til å bygge opp under de samme målsettingene, men som ofte er definert som egne prosjekter med egen organisering og finansiering, og delvis en videreføring av tidligere initiativ.

For å nå målene om vekst i folketallet og bedre tilgang til arbeidskraft skisseres ulike strategier om indirekte virkemiddelbruk, dvs. stedsmarkedsføring, merkevarebygging, møteplasser/tettstedutvikling, næringsutvikling og positive bidrag til klima og miljøutfordringer.

5.3 Tiltak

Tiltakene i Rindal kan relateres til to nivå. Det ene er tiltak i forbindelse med Rindals deltakelse i Blilyst. Det andre nivået er et av prosjektene i Blilyst, nemlig omdømmesatsing Rindal – Tid til å leve. I omdømmesatsingen Rindal – Tid til å leve inngår flere tiltak som er mer spesifikt rettet mot omdømmesatsingen.

Blilyst-programmets satsingsområder for perioden 2007-2010 var førende for kommunens aktivitet i Blilyst satsingen; 1) Omdømmebygging og tilflytting 2) Ungdom og entreprenørskap 3) Næringsutvikling og opplevelse 4) Desentralisert utdanning (Rindal 2008, Rindal 2010a).

Som tidligere påpekt var starten for Tid til å leve (TTL) rulleringen av næringsplanen tilbake i 2006, sammen med deltakelsen i Blilyst. Det var et uttalt mål fra kommunen å involvere så mange som mulig. Et viktig fokus i kommuneplanarbeidet var også å spisse prioriteringene og ressursbruken i utviklingsarbeidet i Rindal. Man ønsket et nært samarbeid mellom næringslivet og kommune og at planen skulle brukes aktivt, både av næringslivet og av kommunen i arbeid med budsjett og andre planer.

I Rindal kommunes sluttrapport fra Blilyst-programmet (Rindal kommune 2010a) finnes en oversikt over tiltak og prosjekter i Rindal. Her vises det til flere store prosjekter som er gjennomført i regi av Blilyst eller som har fått støtte fra Blilyst.

1. Kul-tur-sti,
2. Omdømmebygging - RINDAL TID TIL Å LEVE,
3. Tilflytterkampanje og profilering,
4. Rindal studiesenter / desentralisert utdanning,
5. Ungdomssatsing og ungdomstiltak,
6. Kompetanseheving innen primærnæringen,
7. Moderne boløsninger på landet - Rindal Vest,
8. Entreprenørskap i skolen - Øvre Rindal skule,
9. Entreprenørskap i skolen - Rindal skole,
10. Næring i verneområder – Trollheimen,
11. Informasjon og omdømmebygging,
12. Arbeidslyst og Nettverksbygging,
13. Kulturtiltak.¹⁶

Her er 2) omdømmebygging Rindal - Tid til å leve, et eget tiltak, men det er slik at flere av de andre tiltakene i Blilyst arbeidet har nære koblinger og relevans for Rindal – Tid til å leve. Eksempler på disse er 3) Tilflytterkampanje og profilering og 11) Informasjon og omdømmebygging, og mer indirekte 1) Kul-tur-sti, 7) Rindal Vest og 5) Ungdomssatsing og ungdomstiltak.

I sluttrapporten fra Blilyst omtales omdømmesatsingen slik (Rindal 2010a:11): «Etter flere møter næringsliv og kommune sammen, og internt hver for seg ble følgende konklusjon trukket: Det må jobbes for å få på plass en felles visjon/merkevarebygging/felles sett med holdninger for hele Rindal. Målsettingen er at hvis denne visjonen/holdningen er god nok, vil den være til nytte både for

¹⁶ Det finnes en utvidet oversikt over disse og innholdet i hver og en i kommunens sluttrapport for Blilyst (Rindal Kommune 2010a)

næringslivsarbeidet og generell samfunnsutvikling». Videre ble følgende overordnet kommunikasjonsmål lansert: ”Gjøre Rindal kjent som en attraktiv kommune med mange muligheter”.

For omdømmesatsingen Rindal – Tid til å leve er det laget korte årsrapporter for 2009, 2010 og 2011 som gir en oversikt over tiltakene i perioden. De sentrale tiltakene er:

- *Tid til å leve magasinet - TTL-magasinet* - 3 nummer per år i perioden 2008-2011. Fra 2012 to nummer i året. Til innbyggere og «høttrindalinger».
- *Fadderordning*: I 2007 ble det i regi av I&M kommunikasjonsbyrå gjennomført en spørreundersøkelse der både innbyggere, hytteinnehavere, og utflyttere inngikk. Undersøkelsen resulterte i at det ble startet en fadderordning. Utgangspunktet for dette var at man visste at mange innflyttere flyttet ut igjen.
- *Oppsøkende virksomhet* ovenfor næringslivet og besøk til alle bedrifter. Det er Trollheimen NæringsSørvis (TNS) som i et par år har hatt en avtale med kommunen om å drive dette arbeidet. En har også hatt større samlinger/fellessamlinger (og mer gjennomgående) presentasjoner i tillegg. Formannskapet har også deltatt på bedriftsbesøkene.
- Det er satt opp *merkestein*er med logoer ved innkjøringene til kommunen. (jf figur 5-3)
- Det er utarbeidet *profilhåndbok*, *websiteside* og gjennomført annet kommunikasjonsarbeid.

Figur 5-3: Merkestein

Det skrives i de årlige rapportene fra Tid til å leve at fadderordningen av ulike årsaker ikke har fungert. Det ble også påpekt i flere av intervjuene at denne ordningen ikke har fremstått som vellykket. Vi fikk høre at problemene var litt sammensatt, både at det var vanskelig å fange opp de som flyttet til kommunen og at noen av innbyggerne følte at de trengte seg på når de skulle være faddere. I august 2012 ble det tatt et nytt grep i form av å invitere inn personer og familier som hadde flyttet til

kommunen til et innflyttertreff ved Tjønna.¹⁷ Ideen om innflyttertreff kom under folkemøtet i mars 2012.

Rindal har ingen lang liste over tiltak slik vi finner i Rauma. I intervjuet med kommunen kom det fram at de bevisst hadde holdt igjen med å invitere innbyggerne til å komme med forslag, fordi de visste at de verken hadde kapasitet eller ressurser til å følge opp, og at det igjen kunne bli grobunn for misnøye. Noen innbyggere savnet muligheten til å kunne komme fram med ideer på en uforpliktende måte, og ville ikke lansere ideene på eget initiativ i fare for å få ansvaret.

Flere av de andre tiltakene i Blilyst sin regi har nære koblinger til Rindal – Tid til å leve. Det er først og fremst er Rindal Vest og Kul-Tur-Sti som er egne prosjekter, og tiltakene Tilflytterkampanje og profilering, Informasjon og omdømmebygging og Ungdomssatsing og ungdomstiltak.

Rindal Vest

Rindal Vest også kalt Bo i Rindal, var et 3-årig prosjekt som startet i 2009 blant annet med finansiering gjennom Blilyst, og det ble ansatt en egen prosjektleder. Per 2012 er det fortsatt ikke bygd noe som følge av prosjektet, men det er utarbeidet en rekke planer. I et av gruppeintervjuene fremkom det at det er ambisjoner om restart, men da mer i tråd med det Rindalinger selv sier de vil ha. Noen av planene skal dermed realiseres, men prosjektet er betydelig redusert i forhold til opprinnelige planer.

I kommuneplanen for Rindal 2011-2022 står følgende skrevet:

«Fra kommunens side er det ved mange anledninger uttrykt et ønske om å legge til rette for økt bosetting og flere arbeidsplasser. Disse målene forankres i blant annet kommuneplan, "Tid til å leve". Skal et samfunn overleve, må nærings- og samfunnsutvikling gå hånd i hånd, og der tilstrekkelig med gode og tilpassede boliger er trolig meget viktig (...). "Tid til å leve" med bla. 5-min til det meste - tenkes realisert blant annet gjennom prosjektet "Bo i Rindal". Kommunen samarbeider med blant annet Blilyst, Møre og Romsdal Fylke, Innovasjon Norge i dette arbeidet». (Rindal kommune 2011: 10).

Kul-tur-sti

Prosjektet Kul-tur-sti ble gjennomført som et forprosjekt i perioden 2007-2010 og blir betegnet som et langtids infrastrukturprosjekt med fokus på tettstedsutvikling. Utgangspunktet var en ide om en kombinert tur- og kultursti som ble lansert av tre velforeninger i 2005. Prosjekt har til ambisjon å knytte sammen Nerbygda i Rindal tettere sammen, med elva i sentrum, i tillegg til et ønske om å bidra til økt kunnskap om bygdas natur, kultur og historie. Tjønna i Rindal sentrum er en naturlig del av Kul-tur-sti, og i gruppeintervjuene kom det fram at området rundt Tjønna hadde blitt prioritert så langt på bekostning av å knytte sammen Nerbygda og sentrum. Prosjektet er innvilget ekstern støtte fra Møre og Romsdal fylkeskommune i 2012.

¹⁷ <http://www.trollheimsporten.no/positiv-tilflytterkveld-ved-igltjoenna.5083945-137312.html> lastet 22.09.12

Tilflytterkampanje og profilering

Dette er et tiltak i Blilyst som har støttet opp under arbeidet med omdømmesatsingen. Tiltaket har omfattet tilbakeflyttingskampanjer felles for Blilyst kommunene og generell profilering. Det vises til at Blilyst som program har fått nasjonal oppmerksomhet, noe som har kommet deltakerkommunenes omdømmebygging til gode (Rindal 2010a).

Informasjon og omdømmebygging

Tiltaket Informasjon og omdømmebygging er også et tiltak som støtter opp omkring omdømmesatsinga og fokuserer på viktigheten av informasjonsarbeid både i form av nettsider, rapportering og mediekontakt (Rindal 2010a).

Ungdomssatsing og ungdomstiltak

Dette tiltaket omfattet ungdomsfondet i Blilyst, som kommunen fikk anledning til å benytte allerede i den perioden de var assosierte medlemmer. Gjennom tiltaket har man oppmuntret ungdommer til å sette i gang egen prosjekt og bistått med råd/veiledning og økonomisk støtte.

I 2011 vedtok formannskapet i Rindal en ny organisering av arbeidet med Tid til å leve. Av organisasjonsplanen framgår det at det er egen organisering av Rindal Vest, Kul-tur-sti og Skimuseet.

Funn

En rekke av tiltakene som er gjennomført i det lokale utviklingsarbeidet i Rindal de siste årene har klare historiske forbindelseslinjer til tidligere prosjekter. Vi kan for eksempel se at Tid til å leve i starten ble omtalt som en kampanje, senere et tiltak i Blilyst for så å bli et selvstendig prosjekt. Utviklingen av Rindal – Tid til å leve har utviklet seg parallelt gjennom Blilyst-programmet (2004-2010) og arbeidet med revideringen av kommuneplanen (2006-). Det betyr også at noen av tiltakene som ble startet opp i tidligere prosjekter og arbeid, har blitt videreført i omdømmesatsingen (2008-). Blilyst kan betegnes som et lokalt utviklingsprogram, mens Rindal – Tid til å leve er et mer spisset merkevare/ omdømme-prosjekt. Dette gjør at merkevareprosjektet inngår i en mer helhetlig tilnærming der også andre prosjekter innenfor Blilyst-programmet støtter opp under omdømmesatsingen.

Gjennom intervjuene fikk vi inntrykk av at det er mange potensielle ideer og tiltak som ikke kommer fram fordi det ikke er noen arena for dem. Både kommunen og idehavere er tilbakeholdne fordi de føler at det følger med et gjennomføringsansvar. Dette er et uutnyttet potensial i utviklingsarbeidet som burde kommet fram. Kanskje kan andre enn idehaver og initiativtaker ha gjennomføringskraften, bare ideen kommer frem i lyset?

5.4 Arbeidsmåter

I Rindal har kommuneorganisasjonen vært sterkt involvert i arbeidet med Blilyst. Samfunnsutviklingsteamet som ble opprettet i 2007 fikk etter hvert rollen som kommunens styringsgruppe i Blilyst og kommunens næringskonsulent var prosjektleder. Samfunnsutviklingsteamet har bestått av personer fra kommuneadministrasjonen og en politiker. Den operative delen av Blilyst har bestått og vært ledet av kommunalt ansatte. Blilyst i Rindal har hatt en referansegruppe med representanter fra Rindal næringsforum, ungdomsrådet og utvidet ledermøte (alle enhetsledere i kommunen). De ulike tiltakene under Blilyst paraplyen har hatt sin egen organisering.

Omdømmeprosjektet Rindal – Tid til å leve har hatt en egen styringsgruppe bestående av representanter fra kommunen, næringslivet og med sekretær fra Trollheimen NæringsSørvis. Denne styringsgruppa ble avløst av en ny organisering av Tid til å leve i mars 2011 av formannskapet. I 2011 bestod organiseringen av Tid til å leve av en strategigruppe med ordfører, lederteam og formannskap, et arbeidsutvalg med ordfører, rådmann og plansjef og en prosjektgruppe med rådmann, næringsrådgiver og Trollheimen NæringsSørvis. I intervjuet med næringslivet i Rindal fremkom det at næringslivet nå i 2012 hadde blitt med i styringsgruppen, og de beskrev utviklingen i 2011 som et vakuumår, med stor usikkerhet omkring næringslivets rolle i arbeidet.

Det at næringslivet nå er aktivt inn i styringsgruppen for TTL-satsningen ble ansette som særdeles positivt av næringslivsaktørene i Rindal. Debattene mellom næring og politikk er viktig ble det sagt. Politikk og næringsliv sammen er helt avgjørende ble det fastslått. Næringslivsaktørene pekte på at mange prosjekter i kommunens regi ikke har vært godt nok forankret i næringslivet og samfunnet, men at politikerne den gang skal ha skryt for å bruke penger på dette og viktigheten av langsiktig arbeid.

Rindal kommune eier (33 %) Trollheimen NæringsSørvis sammen med stiftelsen LokaltLøft, og 20 private næringsaktører. Kommunen har 100 % stilling på næringsutvikling (næringsrådgiver) og kjøper tjenester fra Trollheimen NæringsSørvis. Trollheimen NæringsSørvis selger konsulenttjenester på timebasis, bistår næringslivet med søknadsutforming og er sekretær for Rindal Næringsfoum.

I arbeidet med rullering av næringsplan i 2006 meldt næringslivet seg på i prosessen og ønsket en aktiv rolle. Fra næringslivets side opplevdes involveringen som vesentlig for det man har fått til og at samvirket mellom næringsliv og kommune har vært essensielt.

PR og kommunikasjonsbyrået I&M i Ålesund ble i starten av omdømmesatsingen innleid for å bistå kommunen, og har senere hatt en rolle i forhold til utarbeidelse av TTL-magasinet. En av næringsvirksomhetene hadde god erfaring med dette byrået og det ble besluttet å involvere dem i utviklingsarbeidet. Kommunikasjonsbyrået bidro både til prosessledelse og til å gjennomføre en spørreundersøkelse i kommunen som grunnlag for videre arbeid. I intervjuet med næringslivet fikk vi høre at I&M stilte kritiske spørsmål, lærte de involverte å velge bort og plukke ut hva som er lurt i omdømmebygging. Magasinet TTL er blitt det I&M ønsket at det skulle bli. Vi ble fortalt at «Vi trodde at Rindal var kjent for Porten til Trollheimen – lå langt inne å slippe den». Det ble referert til en spørreundersøkelse som viste at folk (i Trondheim) trodde det var Oppdal. Som en informant fastslo: *«Vanskelig å tenke overordnet og langt nok (...) (men) tankegangen til Blilyst spilte inn – vi fikk lov å tenke litt stort – vi lærte mye av dem»*

En kommuneinformant fortalte følgende om betydningen av Blilyst-involveringen: «I Rindal tok vi med oss hjem mange av tankene fra Blilyst og brukte mye av kunnskapen i det videre arbeidet». Det ble altså henvist til et konkret læringsutbytte fra Blilyst og at visjoner og tankegodset bak Blilyst-arbeidet var av stor betydning for de videre prioriteringer som ble gjort for utviklingsarbeidet. Som det også ble påpekt: «en pott vi kunne søke penger fra ubyråkratisk – en positiv opplevelse, noe som skapte en vilje til å lokke fram prosjekter». Mottoet til Blilyst som var «Ville- våge-vokse», gjorde også at arbeidet med omdømme slo til ifølge flere informanter.

Lag, foreninger og det vi kan kalle lokale ildsjeler og representanter for frivilligheten må også nevnes som en viktig utøvende part i det daglige (og praktiske) utviklingsarbeidet i sentrum og grender. Gjennom spesielt gruppeintervjuene har vi fått innblikk i at flere av tiltakene som skjer i regi av omdømmearbeidet og ellers utføres av frivillige. Vi ble fortalt om flere eksempler på en aktiv frivillig sektor som gjennomførte egne prosjekter og at Rindal er ei utpreget dugnadsbygd.

Representanter fra befolkningen som vi har intervjuet mener at de har hatt anledning til på å bli involvert og fått bidratt gjennom å delta på folkemøter, informasjonsmøter, via en aktiv næringsforening og Trollheimen NæringsSørvis. Videre hører vi at alle har hatt mulighet til å delta, men at det er alt for få som møter opp på folkemøtene. «Det er lett å engasjere seg og påvirke samfunnet om man vil – er man ivrig så er det rom». Siste møte ble avholdt i mars 2012 med litt i overkant av 40 personer, noe som er symptomatisk. Flere informanter gjorde også et poeng ut av at det er de som ikke møter opp som uttaler seg mest kritisk om tiltakene og det lokale utviklingsarbeidet i kommunen.

Både i kommunens evaluering av Blilyst programmet og i gruppeintervjuene er man opptatt av videreføringen av arbeidet.

Utenfrablikk:

I Rindal brukte man kommunikasjonsbyrået I&M kommunikasjon som hjelp under prosessen. I Rindal hadde en over lang tid oppfattet seg som «Porten til Trollheimen». I&M gjennomførte en undersøkelse blant Trondheims befolkning. I den undersøkelsen fremkom At Trondheimsfolk, til Rindalingens store skuffelse, oppfattet Oppdal som «Porten til Trollheimen».

Eksemplet viser at en ofte kan bli låst fast i sin egen «tatt for gitt» forståelse av virkelighet, og at en trenger korrektiv fra utsiden for å se nyttige grep og forhold som en ellers ville være blind for.

Vi tror dette viser behovet for at det i alle prosesser er aktører som ser på vante forestillinger og angrepsmåter med nye (fremmede) øyne. For Rindals del var dette et kommunikasjonsbyrå, men det kunne godt ha vært en annen type ekstern aktør.

Funn

En gjennomgående tendens virker å være at majoriteten av disse aktivitetene og tiltakene er kjørt i regi av og under ledelse av kommunens politiske og administrative ledelse, slik at man også har fått kontinuitet og en naturlig prolongering av satsningsområder, dog gjennom involvering i - og finansiering av - stadig nye prosjekter over tid, for eksempel Blilyst.

Omdømmesatsingen Rindal - Tid til å leve ble lansert i 2008 – etter nært samarbeid med PR og kommunikasjonsbyrået I&M kommunikasjon i Ålesund, men forut for kontakten med I&M hadde kommunene allerede involvert seg i Blilyst hvor omdømmebygging var en sentral del av Blilyst-programmet. Spesielt det faktum at Rindal var involvert i Blilyst var en viktig inspirasjon/ og kunnskapspool i forhold TTL ble det argumenter for av flere av informantene vi har vært i kontakt med i Rindal. På denne måten har Rindal fått inspirasjon og benyttet ekstern kompetanse i sitt eget utviklingsarbeid.

Kommunen har vært den sterke og sentrale part i dette arbeidet, men i løpet av de siste årene har også næringslivet kommet mer på banen. En viktig utøvende part i lokalt utviklingsarbeid som dette er også innbyggerne. TNS kan anses som et sentralt bindeledd eller det vi kan kalle en mellomromsaktør i Rindal-samfunnet, i hovedsak mellom næringslivet og kommunen. Slik arbeidet framstår, er omdømmesatsingen fram til 2012 gjennomført av kommunen med relativt liten involvering fra næringslivet bortsett fra TNS som har hatt sekretærfunksjon og at Rindal Næringsforum har vært referansegruppe.

I flere intervju trekkes samarbeidet mellom kommunen og næringslivet fram. Et sentralt perspektiv som kommer fram er at mange ser at kommunen har store oppgaver og at næringslivet må være med å hjelpe til, kanskje er det slik at andre må hjelpe kommunen å sette det ut i livet og at for mange venter på at andre skal ta initiativet. Et annet perspektiv som presenteres er at næringslivet må være på banen slik at de kan se at de kan få utbytte av arbeidet som gjøres.

Det som omtales som et godt samarbeid mellom skole og næringsliv kan spores tilbake til frikommuneforsøket da det ble foretatt noen valg i forhold til å etablere gode samarbeidsrelasjoner med næringslivet.

Vi har fått inntrykk av frivillig sektor er veldig aktiv i Rindal, da det henvises til stor aktivitet og konkrete resultater av deres arbeid. Tjønna kan for eksempel i stor grad tilskrives frivillig innsats og involvering, for eksempel gjennom Rindal Vel. Det er naturlig å tro at frivillig sektors innsats er av stor betydning for det som faktisk skjer og utviklingen i Rindal. Ikke minst representerer de en meget stor arbeidsinnsats.

I Rindal kan vi se et tydeligere skille mellom frivillig sektors involvering på styringsnivå i form av deltakelse på folkemøter, og på operativt nivå i form av deltakelse på dugnader. Tendensen er at de fleste foretrekker å involvere seg på operativt nivå, og vi hørte i intervjuene at rindalingen var og er handlekraftig. Det at styringen av prosjektet er tett innvevd i kommuneorganisasjonen gjør at innbyggerne oppfatter at de har små påvirkningsmuligheter på styringsnivået og velger derfor å legge arbeidsinnsatsen sin i det operative nivået, mer eller mindre frikoblet fra prosjektet.

5.5 Innsats

I Rindal har man siden slutten av 1980-tallet hatt Rindal Utviklings Fond (RUF). RUF er bygd opp av midler fra kraftkonsesjoner og eiendomsskatt. Det årlige påfyllet til fondet er ca. kr 5.5 mill. Fondet brukes til kommunale grunnlagsinvesteringer og omkring kr 2 mill brukes til nærings- og samfunnsutvikling. Formannskapet er fondsstyre med næringskonsulent/rådmann som saksbehandlere. RUF spilte en viktig rolle rundt 1990 hvor det var problemer i næringslivet, og fondet kunne brukes for å støtte opp omkring næringsaktører. Etter hvert har det blitt prioritert å bruke fondet til samfunnsutvikling også, dvs. «ikke bare arbeid som gjelder, men også trivsel».

Gjennom RUF har kommunen en fleksibel buffer med egenkapital og en tilgjengelig egenandel ved omsøking av eksterne midler. Flere påpeker at RUF gir frihet til å iverksette aktiviteter og gjøre prioriteringer. RUF sin støtteandel vært på 30 %. I tillegg trekkes det fram at kommuneorganisasjonen er godt, nøysomt og ordentlig drevet.

I den perioden Rindal var assosiert medlem i Blilyst 2005-2007, hadde kommunen muligheter til å benytte ungdomsfondet i Blilyst. Det ble tilført kr 200.000 til ungdomsprosjekt i Rindal gjennom ungdomsfondet.

For årene 2007-2009 ble det innvilget/gitt tilsagn på ca. 2,2 millioner til ulike utviklingstiltak i Rindal gjennom Blilyst-programmet (Rindal kommune 2010). Medlemskontingenten disse 3 årene var på 2,1 millioner, mens totale kostnader kommer på ca 2,3 millioner. Lokal administrativ ressurs er da ikke medregnet (ibid). I perioden 2007-2009 var kostnaden knyttet til omdømmesatsingen i Blilyst kr 1,5 mill.

Forprosjektet Kul-tur-sti ble finansiert av Rindal kommune, Blilyst og Møre og Romsdal fylkeskommune og næringslivet, og hadde dermed et totalbudsjett på 1,1 mill. I den første fasen har det blitt gjort en del tiltak rundt Tjønna i sentrum av Rindal, og denne fremstår som en populær møteplass for flere generasjoner innbyggere.

Prosjektet Tid til å leve fikk etter at Blilyst ble avsluttet en budsjettpost på kr 300.000 i kommunens budsjett.

Funn

Omdømmesatsingen og flere av de andre tiltakene i Blilyst perioden har vært gjennomført i regi av Rindal kommune. Mye tyder på at deler av arbeidet er fasett inn i kommunens daglige drift og at kostnadene med omdømmesatsingen derfor ikke kommer fram i sin helhet. Dette er også et eksempel på at aktiviteter og elementer fra prosjekter fases inn i daglig drift og blir tatt vare på.

Den tette koblingen til kommunens organisasjon og økonomi gjør at satsingen blir utydelig for innbyggerne som ikke er direkte involvert. Samtidig ivaretar kommunen kontinuiteten i arbeidet, men dette kan lett endres av et politisk vedtak, spesielt hvis man er opptatt av innsparinger og budsjettkutt.

5.6 Resultater og effekter

Under presenterer vi resultater og effekter av det lokale utviklingsarbeidet. Presentasjonen relateres til de tre temaene befolkningsutvikling, næringsliv og bolyst. Presentasjonen omfatter statistikken som sier noe om utvikling og sammenholder dette med funn fra intervjuene som ble gjennomført.

I presentasjonen av statistikken sammenlignes Rindal med gjennomsnittet av de 17 referansekommunene. I gjennomsnittet av disse kommunene kan vi forvente at det skjuler seg ulike utviklingstrekk, fordi kommuner har både bedre og dårligere utvikling enn Rindal, og som i en gjennomsnittsberegning vil utjevne hverandre. Gjennomsnittet vil derfor framstå med mindre variasjoner enn en enkeltkommune.

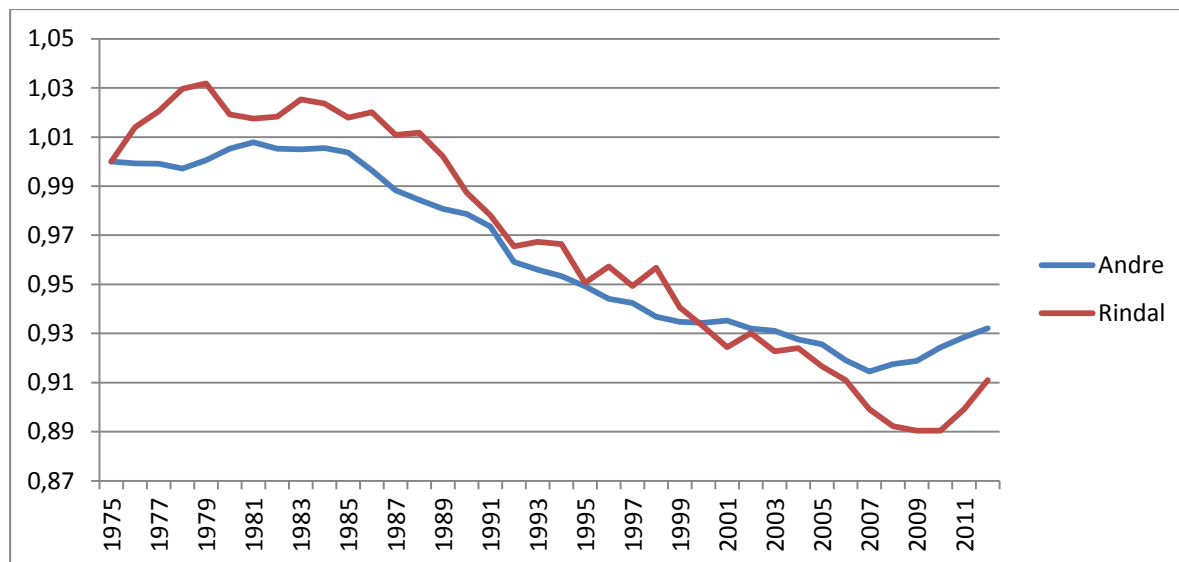
5.6.1 Befolkningsutvikling

I evalueringen av Blilyst-programmet påpekes det at Rindal har hatt en negativ trend i befolkningsutviklingen (Holm og Krokan 2009). Felles for Rindal og de andre nedadgående kommunene i programmet er at de er relativt små, med større nabokommuner rundt seg. De har en mindre variert næringsstruktur enn de større nabokommunene, og de vil ofte tape kampen om tilflyttere i regionen. Holm og Krokan (2009:26) skriver videre: «Vi ser altså tendenser til intern sentralisering i Blilystregionen der forskjellene mellom de større regionsentrene og de små utkantkommunene øker. Dette bør være en kilde til bekymring dersom man ser for seg en langvarig videreføring av utviklingsarbeid i Blilystregionen». Det erkjennes likevel at det er vanskelig å vurdere den kontrafaktiske utviklingen, med andre ord hvordan situasjonen ville vært uten Blilyst.

I dag er det 2088 innbyggere i Rindal. Målsettingen i kommuneplan 2011-2022 er 2220 innbyggere. I intervjuene ble det påpekt at det var befolkningsøkning mot alle odds, og at det må være resultat av noe. Det ble også fortalt at flere flytter til Rindal.

Befolkningsutviklingen har vært bedre enn SSB sin framskriving av befolkningsutviklingen og i intervjuene ble det påpekt at de var positivt overrasket over at det ble folketallsvekst så fort, kanskje

fordi folk flytter raskere og er mer mobil. Noen koblet dette til omdømmearbeidet, men de vurderte også at endringer i arbeidstilbud, pendleravstander, behovet for to jobber og ensidig næringsliv påvirker bosettingen. I figuren under er en indeksert folketallsutviklingen gjengitt for perioden 1975 til 2011 med 1975 som referanseår. Referansekommunene har i gjennomsnitt et høyere folketall enn Rindal.

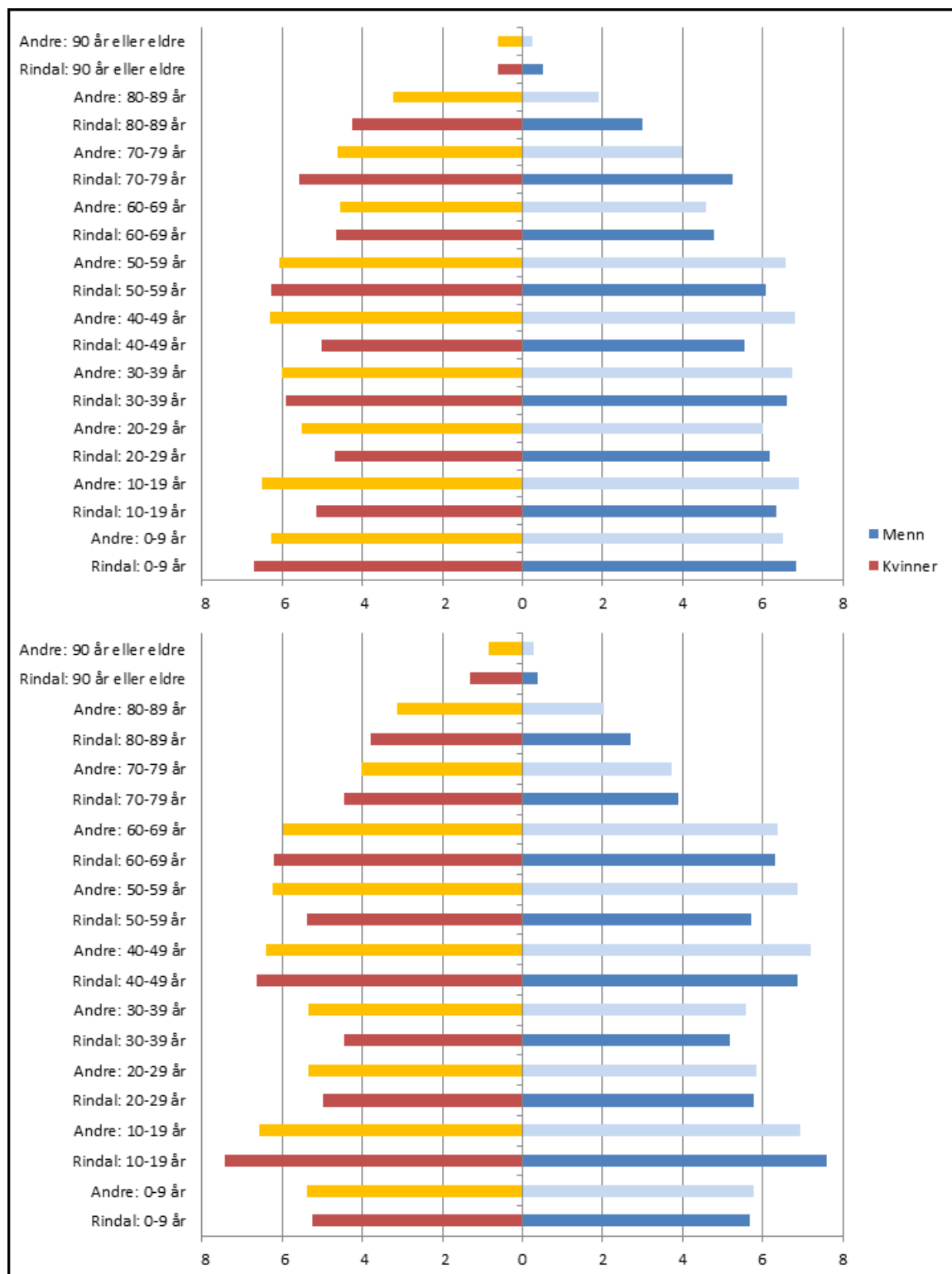

Figur 5-4. Sammenlikning av standardisert befolkningsutvikling

Figuren viser at både Rindal og referansekommunene har hatt en negativ befolkningsutvikling i perioden. Utviklingen har et relativt likt forløp med en stabil fase med noe befolkningsvekst de først årene. Fra rundt midten av 1980-årene har det vært befolkningsnedgang både i Rindal og referansekommunene. I store deler av denne perioden har utviklingen vært mer negativ i Rindal enn i referansekommunene. I slutten av denne perioden har nedgangen blitt avløst av en vekst i befolkningen, som startet noe tidligere i referansekommunene enn i Rindal.

Alderssammensetning

Befolkningsutviklingen kan også splittes opp på alderssammensetning, noe som kan gi et mer nyansert bilde av hvordan utviklingen er. I figuren under er befolkningssammensetningen i kommunen gjengitt på to tidspunkt; 2001 og 2011, og sammenlignet med gjennomsnittet av referansekommunene.

Figur 5-5. Alders- og kjønnsfordelingen i Rindal versus referansekommunene 2001 (øverst) og 2011, i prosent av totalbefolkningen

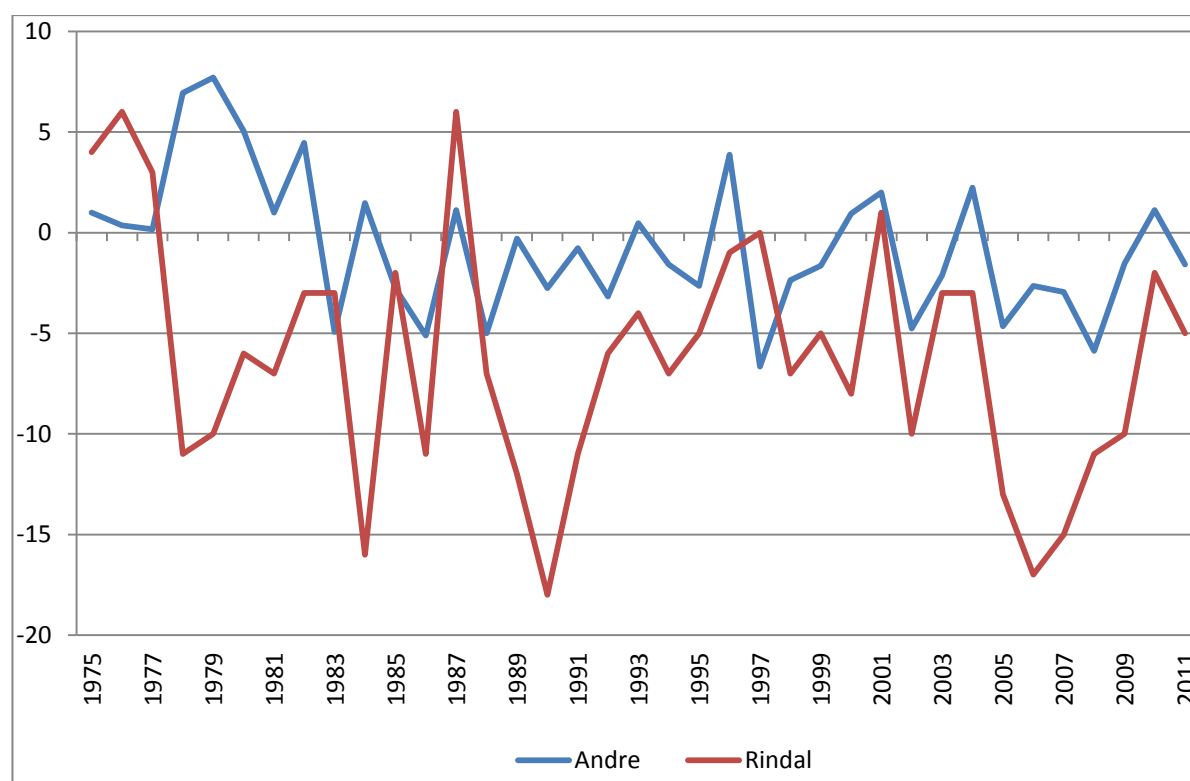
Når aldersstrukturen sammenlignes fra 2001 til 2011, kan det se ut som andelen av de eldste aldersgruppene har økt mer for referansekommunene enn Rindal, og at andelen yngre har blitt redusert

mer i referansekommunene enn Rindal. Det har derfor i mindre grad enn i referansekommunene skjedd en «forgubbing» i Rindal, men dette er marginale variasjoner.

I gruppeintervjuene ble det uttrykt bekymring over at jentene reiste ut og tok utdanning og at det ble en skjev kjønnsbalanse blant de som ble igjen i kommunen. Dette kan kobles til at det er mange tradisjonelle mannsarbeidsplasser i kommunen og vi ble fortalt at mange av disse rekrutterer lærlinger som forblir i kommunen etter endt lærlingetid. En slik skjevfordeling er vanskelig å lese ut av alderssammensetningen i figur 5-5.

Fødselsoverskudd

Befolkningsutviklingen forklares av fødselsoverskudd og netto flytting. I figuren under er fødselsoverskuddet gjengitt for perioden 1975-2011.

Figur 5-6. Netto fødselsoverskudd (SSB 2012)

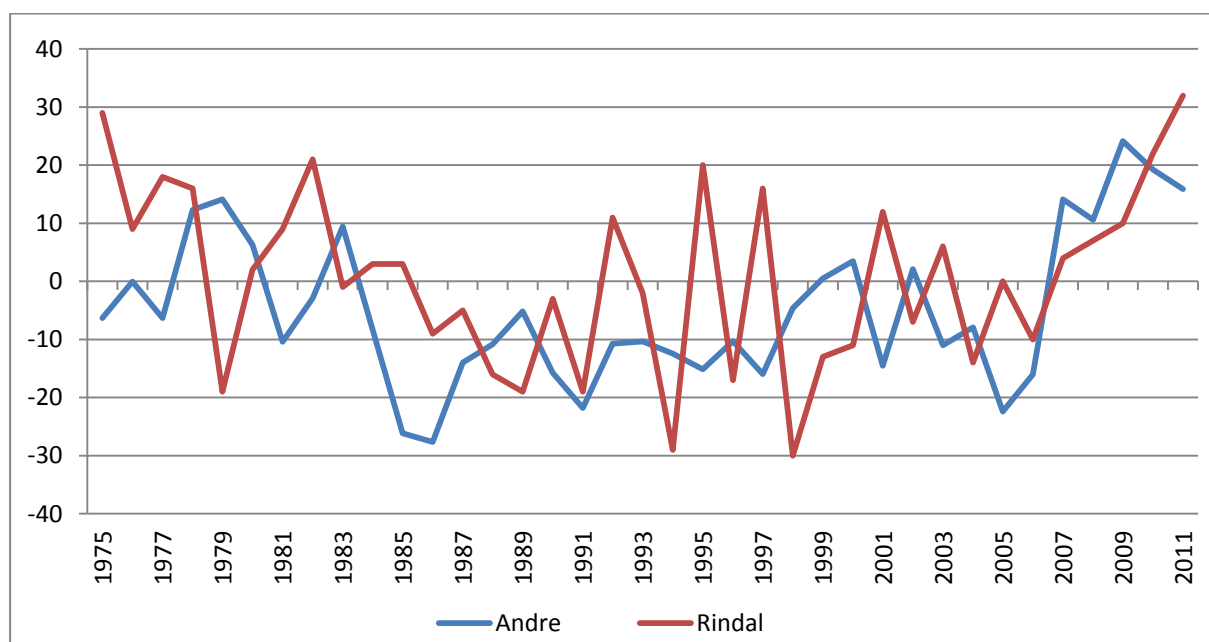
Utviklingen i fødselsoverskudd er små verdier og viser et noe ulikt mønster i Rindal sammenlignet med referansekommunene. Hovedtendensen er at Rindal har et lavere fødselsoverskudd enn referansekommunene og de fleste årene er fødselsoverskuddet negativt både for Rindal og referansekommunene.

Til tross for at fødselsoverskuddet i Rindal er lavere enn referansekommunene, så ser vi fra alderssammensetningen (figur 5-4) at Rindal har større andel av befolkningen i de tre aldersgruppene som spenner fra 0 til 19 år. Forklaringen på det kan være at mange barnefamilier har flyttet til Rindal.

Nettoflytting

De absolutte tallene for nettoflytting er større enn absolutte tall for fødselsoverskudd, noe som betyr at nettoflytting har større betydning for befolkningsutviklingen enn fødselsoverskudd. Innvandring

inngår i nettoflytting. Vi har sett på utviklingen i netto innvandring og finner at dette har liten betydning for Rindal. Figuren under viser nettoflytting i perioden 1975 til 2011 for Rindal og gjennomsnittet av referansekommunene.

Figur 5-7. Nettoflytting (SSB 2012)

Utviklinga i nettoflytting viser en positiv utvikling fra rundt 2006. Den positive utviklingen startet noe tidligere i referansekommunene, men utviklingen var sterkest i Rindal i siste oppgitte år (2011). Det er vanskelig å hevde at denne utviklingen skyldes det lokale utviklingsarbeidet i Rindal spesielt fordi referansekommunene også har den samme utviklingen. Det kan virke som en generell positiv utvikling for denne typen kommuner. Vi kan ikke utelukke at utviklingsarbeidet har effekter, men det er også naturlig å anta at det foregår ulike former for utviklingsarbeid i referansekommunene, som også kan ha effekt.

Det kommer signaler på at både Blilyst og Tid til å leve fører til at potensielle tilbakeflyttere oppdrager Rindal på nytt. Vi får høre at de som kommer flyttende hjem blir her, men begge to må ha jobb. Vi får høre at flere og flere ungdommer flytter hjem. Motivet for å flytte hjem for en av dem vi snakket med var:

«Gi tilbake til barna det jeg vokste opp med selv... Tryggheta i bygda.»

I gruppeintervjuene henvises det til at generell omtale omkring befolkningsutvikling og at Rindal er profilert i media har en effekt. En uttalte at:

«Det er ikke rart å flytte til Rindal lengre.»

I intervjuene ble vi fortalt at de ikke var så sikker på at rindalingene er så flinke til å ta imot nye folk og at innflytterne selv må gjøre en innsats. Det sies at de kunne vært dyktigere, som f.eks. å stille opp som barnevakt. Vi får høre at det er enklere å bli integrert for de som holder på med ulike aktiviteter f.eks. ski, fotball eller musikk. Det trekkes også fram at Rindal er et utpreget parsamfunn og at det kan være en ekstra utfordring for enslige. En av dem vi snakket med hadde vært innflytter i Rindal på to ulike tidspunkt og at det hadde vært enklere siste gangen enn første gangen. Integreringen av

utlendinger nevnes spesielt. Det vises til at noen av dem har kjøpt seg hus, og at bedriftene i større grad kunne tatt litt ansvar for å innlemme dem i samfunnet. Her opplyses det at frivillighetssentralen på forespørsel fra kommunen har gjennomført norskkurs for 20-30 personer. Det kommenteres at det er helst de med barn som blir kjent med folk og at det er «litt dumt at det er bare dem». Vi finner ikke igjen disse 20-30 personene i statistikken for innvandrere.

Boliger

Når vi sammenligner det faktiske antallet boliger i Rindal med referansekommunene i perioden 2007 til 2011 ser vi at antallet i stor grad har holdt seg stabilt i perioden både i Rindal og i referansekommunene. (Ssb.no/statistikkbanken 2012).

Følgende uttalelse beskriver boligsituasjonen:

«Vi har noe å tilby, som nærhet og natur, som kontrast til byen - det som har sviktet er tilbudet av boliger og tomter – tror flere har flyttet hjem hvis dette har vært på plass. Dette har vært alt for dårlig i flere år (...) Store ord, men det svikter gang på gang»

Gjennom intervjuer og samtaler kommer det fram at det er lite tilbud av ledige boliger. Det vises også til at flere har bygd nye hus og at folk vil til sentrum. Vi blir fortalt at mange hus som gamle folk flytter ut av, ikke blir lagt ut for salg, vanligvis fordi slekta vil ha dem som sommerhus og så blir de stående å forfalle.

Vi får høre at kommunen ligger litt etter når det gjelder attraktive tomter og boligalternativer. Videre uttrykkes det et behov for boliger med store leiligheter. I gruppeintervjuene får vi høre at det er en oppfatning at det er litt vanskelig å få bygge avsides, mens kommunen oppgir at de er positiv til spredt boligbygging, og har også vært med å presse Fylkesmannen i slike saker.

I denne sammenhengen henvises det til satsingen Rindal Vest, som var en boligsatsing, som ikke har ført til noen bygging. Rindal Vest beskrives på følgende måte i et av intervjuene:

«... spenstig og tøft – men ble oppfattet som skremmende (...) kan vi (...) tør vi...?»

Bolig har vært et tema over lang tid, men det er ulike syn på hva som er attraktivt boligfelt. Privatmarkedet på utleie er ujevnt med varierende kvalitet, og det er ikke et godt fungerende marked påpekte en rekke informanter:

«Har ikke boliger å tilby, har nesten ikke tomter».

«Skulle absolutt hatt boliger til utleie. Det er byggeklare tomter, men de er ikke attraktive».

Det er per 7. september og 31. oktober 2012 ingen hus til salg i Rindal på Finn.no, og de husene som legges ut til salg omsettes raskt ifølge informanter.

Fra kommunens side får vi høre at det er ledige tomter, men at de ikke oppfattes som attraktive. Det vurderes også slik at det er lite med egnet tomteareal i sentrum av Rindal. Fra innbyggerens side kommer det fram at de fleste vil bo i sentrum. Videre savnes oppstarts- og utleie leiligheter i Rindal.

Flere mente at det ikke var TTL i seg selv som gjorde at de flyttet til Rindal, men at jobb kanskje var det utslagsgivende og at TTL bidro i tillegg. Så kom det et stort men og det handlet om at det omtrent

ikke er boliger til salgs. Vi ble også fortalt at det gikk rykter om at noen hadde takket nei til jobbtilbud i Rindal fordi det ikke fantes boliger. Enkelte hadde også kjennskap til flere som kunne tenke seg å flytte til Rindal, men at de ventet på gode sentrumsnære tomter. Det ble samtidig slått fast at det er viktig at det er samsvar mellom profilen som vektlegger nettopp korte avstander og da kan man ikke tilby tomter 25-minutter unna sentrum når man profilerer seg som 5-minutterssamfunnet.

Funn

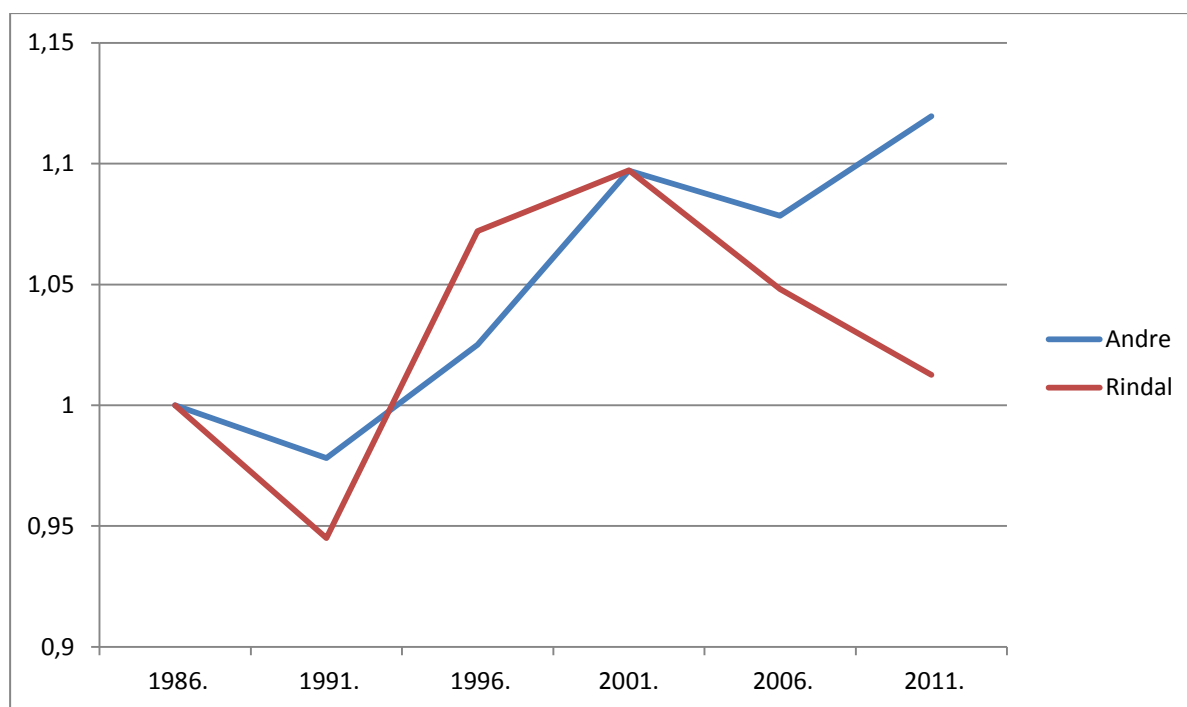
Befolkningsutviklingen i Rindal er snudd fra en negativ trend til en positiv utvikling omkring 2006, og den samme utviklingen finner vi i referansekommunene. Rindal har negativt fødselsoverskudd de fleste årene siden 1983, så den positive befolkningsutviklingen de senere årene skyldes netto innflytting. Integrering i lokalsamfunnet er viktig for at innflytterne skal bli boende og her er det et forbedringspotensial. Dette gjør nok at man helst ønsker tilbakeflyttere som allerede har en tilknytning til stedet.

Tilgangen på boliger er en av flere viktige betingelser for bosetting og befolkningsutviklingen og i Rindal er det liten tilgang på attraktive boliger og tomter. Dette kan hemme tilflyttingen.

5.6.2 Sysselsetting og pendling

Næringslivet i Rindal er preget av primærnæringer og relaterte industrivirksomheter. I Rindal som i kommune-Norge ellers er det en utvikling i retning av mer tjenesteytende aktivitet. Næringslivet beskrives av enkelte informanter som solid mens andre beskriver næringslivet i Rindal som sårbart, og med for få kompetansearbeidsplasser. Det fortelles at landbruksarealene og produksjonen opprettholdes selv om det er færre driftsenheter i landbruket. I intervjuene er det enighet om at det er av avgjørende betydning å støtte opp under næringslivet, «for uten arbeidsplasser - ingen folk».

Figuren under viser utviklingen i sysselsetting i Rindal i perioden 1986 til 2011, sammenlignet med utviklingen i referansekommunene, med 1986 som referanseår.

Figur 5-8. Standardisert utvikling i antall sysselsatte i Rindal og referansekommunene (År 1986 = 1)

Utviklingen i sysselsettingen har variert mellom 826 sysselsatte i 1991 og 959 sysselsatte i 2001. (Panda). I perioden har utviklingen i sysselsetting gått i bølger. Antallet sysselsatte gikk ned frem mot 1991, for så å stige frem mot 2001. Etter 2001 har antallet sysselsatte sunket igjen og i 2011 har man det laveste nivået siden før 1996. Referansekommunene har ikke hatt samme reduksjon i antall sysselsatte etter 2001.

Det uttales at det er litt for lite arbeidsplasser i Rindal, selv om det har kommet til flere arbeidsplasser i det siste. Videre er det for få arbeidsplasser for de med høyere utdanning og mange mannsdominerte arbeidsplasser. Vi hører også at det er problemer med å få fagfolk til spesielle stillinger, og at det innenfor det offentlige gjerne løses i samarbeid med nabokommunene.

Når det gjelder utviklingen i arbeidsplasser henvises det blant annet til økt omsetning og sysselsetting ved Børset Bakeri.¹⁸ Vi ble informert om at bakeriet hadde tatt over de fleste av de som ble permittert fra T-komponent i tillegg til at de sysselsetter en del utenlandsk arbeidskraft.

I intervjuene kommer det fram at den omfattende hyttebyggingen i Rindal har bidratt positivt til næringslivet både gjennom selve hyttebyggingen, men også på handelen. Det fremkommer likevel synspunkter på at det ligger et betydelig utnyttet potensial i Trollheimen og turisme. Flere trekker fram mulighetene her.

Det ble fortalt enkelthistorier om yngre voksne (med røtter i bygda) som flytter til kommunen og starter ny næringsvirksomhet. Samtidig oppleves det som vanskelig å få til ny næringsvirksomhet. Her henvises til at rindalingene er sindige og at *steintoillattsatsing* mangler.

¹⁸ <http://www.avis-st.no/nyheter/naeringsliv/article268197.ece>.

Ungdommer poengterer at det er enklere å få lærlingeplasser i Rindal enn mange andre steder. Videre får vi høre at bedriftene er flinke til å ha sommerjobber for ungdommer. Ungdommene verdsetter samarbeidet mellom næringslivet og skole, hvor de blant annet har muligheten til å være ute i ulike bedrifter i flere perioder.

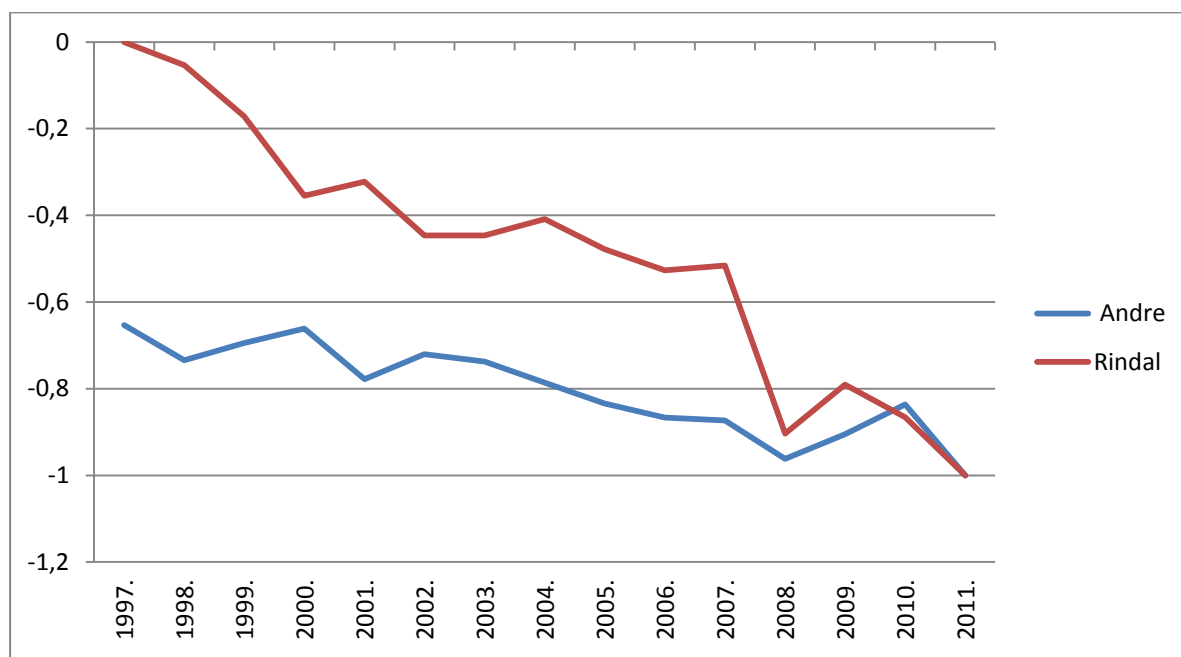
I gruppeintervjuene fortelles det at næringslivet i Rindal ikke er inne i prosjekter og aktiviteter rent finansielt, men at de er involvert gjennom det engasjementet de har for Rindal. Det ble for øvrig vist til Rindal næringsforum der det med jevne mellomrom blir arrangert lunsjmøter og samlinger, man gir blant annet innspill til kommunen, og det gjennomføres bedriftsbesøk. Som det ble poengtert fra samme informant:

«Dette er en uformell møteplass, og det er viktig å ha (...) Bra driv»

Når man ser befolkningsutviklingen og sysselsettingen under ett, så er det slik at Rindal har hatt samme bosettingsutvikling som referansekommunene, men en mer negativ sysselsettingsutvikling. Noe av dette kan forklares med at det er færre innbyggere i yrkesaktiv alder, færre i yrkesaktiv alder er yrkesaktiv eller at flere bor i Rindal, men jobber i andre kommuner, altså at nettopendlingen har økt.

Pendling

Utviklingen i nettoppendling for perioden 1997 til 2011 viser en økning i netto utpendling både for Rindal og referansekommunene, men at økningen i utpendlingen har vært størst for Rindal. Rindal hadde ingen netto utpendling i 1997, mens andelen har økt og nærmet seg tallene for referansekommunene.

Figur 5-9. Indeksert beskrivelse an nettoppendlingen med 2011 satt lik -1.

Den relative utviklingen i nettoppendlingen fremkommer enda klarere i en indeksert sammenligning av utviklingen (sluttåret 2011 = -1). Utviklingen viser at Rindal relativt sett har hatt en større økning i netto utpendling enn referansekommunene. Utviklingen i utpendlingen i Rindal motvirker sysselsettingsutviklingen og bidrar til å opprettholde en befolkningsutvikling tilsvarende

referansekommunene. I tabellen under er inn- og utpendling til og fra de mest aktuelle kommunene gjengitt.

Tabell 5-1: Ut- og innpendling Rindal 2001 & 2011 (Kilde: ssb.no/statistikbanken)

	UTPENDLING		INNPENDING	
	RINDAL		RINDAL	
	2011	2001	2011	2001
1566 Surnadal	195	104	104	90
1601 Trondheim	39	32	13	4
1636 Meldal	24	18	30	41
1638 Orkdal	26	16	13	12

Mange av de som bor i Rindal pendler til nabokommunene for å arbeide, og spesielt har utpendlingen til Surnadal økt det siste tiåret. Både innpendling og utpendling økte fra 2001 til 2011 med unntak av innpendlingen fra Meldal som ble noe redusert. Utpendlingen vestover er i hovedsak til Surnadal som er en liten halvtime unna. Nordover og østover går det meste av utpendlingen til Meldal (ca 35 min), Orkdal (ca 50 min) og Trondheim (knappt 1,5 time). Utpendlingen til Trondheim har økt litt de siste 10 årene. At Trondheim kommer såpass høyt på tross av avstanden indikerer Rindals Trøndelagsorientering. Et viktig element i dette regnestykket er også sterkt redusert kjøretid til Trondheim som følge av ny E-39 mellom Orkdal og Trondheim.

Infrastruktur i form av veier trekkes fram som viktig for pendlesituasjonen. Et forhold som trekkes fram er at

«Positivt at vi er så nære Trondheim – viktigere å sørge for god forbindelse dit.»

«Rindal blir mer trafikal utkant enn tidligere.»

Videre fortelles det at man merker at Rindal er en utkant i samferdselssammenheng etter at E 39 ble opprustet som hovedvei mellom Trøndelag og Møre. Dette merkes i prioriteringene av brøyting vinterstid spesielt i Sør-Trøndelag.

Funn

I Rindal er det en nedgang i sysselsettingen fra 2001 og denne utviklingen er forskjellig fra referansekommunene. Reduksjonen i sysselsetting er i stor grad kompensert med netto utpendling, spesielt til Surnadal. Dette gjør at innbyggerne kan fortsette å bo i Rindal og har en overkommelig pendleavstand på omkring en halv time til Surnadal. Dette gjør at bosettingen i Rindal blir avhengig av næringslivet og sysselsettingsmulighetene i Surnadal og andre utpendlingskommuner. Næringsutvikling i Rindal er viktig for ikke å bli for avhengig av nabokommunene og for å utvikle kompetansearbeidsplasser som det er mangel på i Rindal. En større del av befolkningen får etter hvert høyere utdanning og da må det finnes arbeidsplasser for dem i Rindal eller nabokommunene for at de skal flytte dit.

Det er et tradisjonelt næringsliv i Rindal med solide røtter i primærnæringene. I dag er lønnsomheten innenfor ulike deler av primærnæringene synkende og så langt klarer man å holde oppe produksjonen til tross for at antall enheter og antall yrkesutøvere reduseres. Disse endringene i sysselsetting må kompenseres for ikke å risikere en ytterligere reduksjon i sysselsettingen.

5.6.3 Bolyst

Rindal oppleves som en god kommune å bo i. I flere undersøkelser og rangeringer, sist gjennomført av Sentio i 2012 ble Rindal rangert som en av de beste kommunene i så henseende.¹⁹ Men som det ble påpekt av en informant:

«Rindalen er på godt og vondt et lite miljø – gode personlige relasjoner, relasjonene til næringslivet er bygd eller styrket gjennom andre relasjoner».

Det er verdt å nevne at Sentio i juni 2012 slår opp at det er folk i byene som trives best. Mest fornøyd er folk i byer med mer enn 50000 innbyggere.²⁰

I kommunens evaluering av deltakelsen i Blilyst-programmet (Rindal 2010) vurderes det at det alltid er vanskelig å måle innsats og resultat: Man vet konkret hva som er brukt, men det kan være vanskelig å måle hva en har oppnådd tilbake i kroner og ører relatert til nettverksbygging, omdømmebygging, ny tilført fagkompetanse, inspirasjon til å fokusere på samfunnsutvikling lokalt, resultater av igangsetting av nye tiltak som ellers ikke har sett dagens lys. Flere av resultatene fra Blilyst omtales i egnevalueringen som goder av ikke økonomisk art.

Visjon, merkevare, profil

Visjonen Rindal - Tid til å leve og slagordet – 5 minutter til det meste i Rindal er hovedelementer i merkevaren og profilen. Profilens utfordring med å være spiss og samtidig inkluderende finnes det eksempel på i Rindal. Ut ifra intervjuene var det tydelig at det i begynnelsen ble reist kritikk mot å bruke 5 min til alt, ut fra at ikke alle bor i sentrum. Slagordet ble likevel valgt da man mente det viste en kvalitet i Rindals samfunnet, selv om det ikke stemmer helt bokstavelig i alle sammenhenger. En av informantene argumenterte på følgende vis:

«Fem minutt til de tingene du verdsetter i livet ditt. (selv om man bor i den øverste grenda)»

Følgende utsagn berører litt av kritikken som har kommet;

- *«5 min til alt er litt misforstått. Tid til å leve – 5 min. Tanken er å samle alt på et sted. Tilgang på alle tilbud. Bra konsentrert. Noen oppfatter det som å samle kommunen i sentrum – men mer om at du rekker alt på kort tid»*
- *«Tid til å leve – bra for den som ser bare TV også»*
- *«5 minutter kan man spøke med...»*

Det ble likevel poengtert at mange identifiserer seg med slagordet. For de som bor i sentrum beskrives det slik at det er lettvisst å bo i sentrum og der har man det man trenger og naturen 5 minutter unna.

Visjonen og merkevaren blir av mange relatert til en markedsføringskampanje (som Tid til å leve var i starten) og innbyggerne oppfattet at formålet med denne kampanjen var å få flere til å flytte til Rindal og rekruttere kvalifisert arbeidskraft.

¹⁹ http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/more_og_romsdal/1.8035865

²⁰ <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Byboere-trives-best-i-Norge-6848145.htm>

Fra informanthold ble følgende resonnement lansert:

«Også i Rindal er en av utfordringene å skaffe kompetanse, samt å sikre at de som skal jobbe i Rindal også bor i kommunen. Viktig å fortelle at Rindal er bra, men da må det også oppleves, må være reelt. Visjonen bygger på å se barnefamilier som ressurs. Videre at sentrum er kompakt, med 5 min til alt. Det skal være rask tilgang, god service og korte veier»

TTL magasinet ble omtalt som «et feel-good magasin (...) Litt glanset, men veldig reelt, viser frem det gode vi har». Skal samfunnet utvikles må folk vises og få aksept for å være synlig. Det ble fortalt at TTL-magasinet har en egen side for barn og unge og at det også brukes til annonsering. «TTL-magasinet har blitt noe som er med oss i hverdagen for eksempel når vi snakker om Rindal» fortalte en informant.

I gruppeintervjuene fikk vi høre ulike synspunkter på hvilken effekt visjonen og merkevarearbeidet har hatt. Vi får da høre om økt bevissthet i lokalsamfunnet og at det blir lagt merke til. Noen knytter befolkningsutviklingen til utviklingsarbeidet og andre mener at det er effektene av Rindal i vekst (2000-2003) som man nå ser effekter av. Andre er også inne på at bare visjonen får virke lenge nok så har den effekt.

Identitet, selvbilde (selvtillit) og omdømme

Utviklingsarbeidet kan også påvirkes av lokale holdninger og kultur. «Rindalingen er forsiktige, de tør ikke å stikke seg fram». Kutyme er at en skal ikke kritisere i Rindal. Det positive er at det er mange bygdepatrioter, sterk identitetsfølelse. «Patrioter når vi er ute, men ikke så patriotisk hjemme». Det ble påpekt at TTL hadde gitt innbyggerne stolthet og at det er et balansert fokus på å ta vare på de som faktisk er her og de som kan komme. Vi får høre at det i Rindal er endringsvilje i samfunnet til å være med på utviklingsarbeidet.

Det pekes på at spesielt skolesammenslåinga har dempet det som kunne oppfattes som en grendestridd. Samtidig har Rindalshuset, et flerbrukshus bygd tidlig på 1990-tallet har hatt en samlende effekt på kommunen.

Noen av utsagnene om identitet og omdømme fra intervjuene er følgende:

- *«... tror identiteten har endret seg. Har satt Rindal på kartet.»*
- *«Rindalingene er kjøle stolt av identiteten sin.»*
- *«Omdømmet er bra – delvis velig bra, men det er vanskelig å vite hva som gjør de forskjellige tingene.»*

Når vi spør innbyggerne om hva Tid til å leve har gjort av tiltak får vi ikke en oppramsing av aktuelle tiltak. Flere sliter med å finne eksempler. Det som vanligvis nevnes først er TTL-magasinet, videre kommer merkesteinene ved innkjøringen til kommunen. Av andre tiltak som blir nevnt er Kul-tur-sti, men alle oppfatter ikke at det nødvendigvis er en sammenheng mellom dette tiltaket og TTL.

Møteplasser og kulturliv

Det generelle inntrykket fra intervjuene er at det er mye aktivitet i Rindal, men det etterspørres flere møteplasser eller samlingsplasser. Noen uttalelser som understreker dette er:

- «Mykje gøtt å finne på.»
- «Savner flere samlingsplasser»
- «... mye som skjer fordi om det er et lite samfunn.»

Det meste av det som skjer i Rindal skjer i sentrum og det refereres at man får mye skryt av det som fremstår som et relativt tett og kompakt sentrum. Igeltjønnna som ligger like ved sentrum og som inngår som del av Kul-tur-sti har en sentral plass i Rindal både sommer som vinter. Rindal Vel (etablert 1961) har ansvaret for området, og vi får høre at Tjønna har vært et sentralt møtested i en årrekke, men at det i den siste tiden har blitt gjort en hel del, blant annet oppsetting av badstue og fugletittertårn.²¹ Tjønna er også arena for ulike arrangement. Noen kritiske informantrøster hevder at Kul-tur-sti prosjektet i for stor grad har hatt fokus på Tjønna. På sensommeren 2012 ble det besluttet å arrangere en såkalt tilflytterkveld, og den naturlige møteplassen var da nettopp Igeltjønnna. Dette arrangementet ble behørig omtalt på nettsiden Trollheimsporten.²²

Vi får høre om stor aktivitet i kommunens idrettslag og at hallen i Rindalshuset brukes svært hyppig. Rindalshuset er samlokalisert med skolen er en viktig møteplass. I tillegg til hallen, rommer Rindalshuset skytebane, basseng, styrketreningsrom, kino og bibliotek. Det ble fortalt at Rindalshuset i sin tid var et omdiskutert prosjekt, men at det har vist seg å være et viktig grep for å integrere sentrum og bygd. Det ble også fortalt at mange av idrettsanleggene og de fire tråkkemaskinene i kommunen er privat eid. Dette forklares med at:

«... hvis du er levende engasjert da får du til det meste. Det må være ildsjeler.»

Og nettopp ildsjeler og personlig og gruppevis engasjement trekkes frem av en rekke av informantene. Det ble også kommentert at i byene er tilbudene kommersielle og da trengs ikke ildsjelen. Det ble samtidig fortalt at kommunen har blitt kritisert for manglende engasjement for idretten og at den økonomiske støtten derfra har blitt redusert med årene.

Småtrolluka trekkes fram som en viktig årlig møteplass og aktivitetsskaper. Da avholdes Tine fotballskole og skiskole, hvor de eldste ungdommene er med som instruktører. Sommeren 2012 samlet arrangementet 240 barn. «Det er en bra møteplass hvor alle deltar» var uttalelsen fra en informant.

Kulturvøkku er også en møteplass med fjellturer, optimistkonferanse og gaukveld. Det vises også til flere arrangement på idrettsfronten og at man etter hvert har fått god kompetanse på å gjennomføre slike arrangement.

Flere informanter påpekte likevel at tilbudet kan fremstå som litt stusselig for ungdommer som ikke driver med idrett, men helgearrangement i idrett på kulturhuset samler også de som ikke er aktive utøvere på arenaene. Puzzlebua er et samlingssted for ungdommer, hvor ungdomsrådet har åpent noen dager hver uke. Her er det blant annet mulig å se TV og kjøpe godteri.

Til tross for at det fortelles om stor aktivitet fremhever enkelte informanter bekymringer over økende passivitet i en stadig økende gruppe i befolkningen og det er stadig flere som ikke bidrar som frivillig

²¹ Om Rindal Vel: <https://trollheimsporten.custompublish.com/index.php?id=5062641&showtipform=1&cat=259369>

²² <http://www.trollheimsporten.no/positiv-tilflytterkveld-ved-igeltjoenna.5083945-137312.html>

generelt og i lag og foreningslivet spesielt. En relatert bekymring som ble ytret handlet om at det er fort gjort å bruke opp dem som sier ja, og at man må passe på å frede seg selv innimellom.

Noen mente at kul-tur-sti-prosjektet var viktig, og at det var bra man hadde fått gjennomført første fase med tilrettelegging rundt Igeltjønnna, men også her har det gått litt tregt og stoppet opp. Fra enkelthold ble det hevdet at Kul-tur-sti og andre stier som har blitt etablert er et resultat av befolkningens innsats (frivillige representert gjennom enkeltpersoner, lag og foreninger) og at kommunen ikke har bidratt spesielt. Herunder ble det fortalt om private stiinitiativ som var gjennomført uavhengig av kommunen og kul-tur-sti prosjektet. Dette understreker det vi fikk høre om at:

- «... vanlig at folk har tatt et tak og ordnet det i Rindal.»
- «Rindal har gjennomføringsevne.»
- «Rindal får til ting.»

Men samtidig fremkom synspunkter som gikk i retning av misnøye rundt labert oppmøte på bygdefester og enkeltarrangement.

På basis av det kvalitative intervjumaterialet synes det uansett å være gjennomgående enighet om at det finnes gjennomføringskraft i Rindal, men at noen – grupper - må gå i bresjen for ting. Det at befolkninga får et eierforhold er helt avgjørende for spesielle initiativ og ansvar er et argument som går igjen. Illustrerende utsagn i denne sammenhengen er «sinnsyk dugnadsånd» og «et solid samfunn».

Funn

Det kan virke som om Rindalingen har en sterk identitet og stolthet til egen kommune i utgangspunktet. Visjonen som ble valgt passet denne identiteten og gjorde at mange identifiserer seg med visjonen. På denne måten kan man si at omdømmesatsingen i Rindal har bidratt til å smøre og øke bevisstheten i lokalsamfunnet og gjort flere ytterligere stolt. Innbyggerne er også bevisst på viktigheten av langsiktighet for at visjonen skal få satt seg. Foruten visjonen er det diffust for innbyggerne hva omdømmeprosjektet omfatter.

Rindalssamfunnet framstår som endringsvillig. Skolesammenslåing, Rindalshuset og nå sammenslåing av idrettslag ser ut til å ha en samlende effekt på innbyggerne. Dette er også sentrale møteplasser. Det at innbyggerne gjør noe sammen bidrar til å skape fellesskap, men en del faller utenfor.

5.7 Sentrale funn og anbefalinger

5.7.1 Sentrale funn

I tabellen under er funnene i dette kapitlet oppsummert. Noen av disse funnene danner grunnlag for diskusjoner i neste kapittel.

Tabell 5-2: Oppsummering av funn Rindal

Prossesser	Funn
Innledning	- Flere hendelser gjennom en rekke år fungerer som viktige rammer for det lokale utviklingsarbeidet i Rindal (se tidslinje i kapittel 5.1) - Flere formaliserte prosjekter som over tid har avløst hverandre. Kommunen har vært en sentral premissleverandør og initiativtager.
Mål og strategier	- Hovedmål: befolkningsutvikling. - Forankring i kommuneplan. - Strategier: stedsmarkedsføring, merkevarebygging, møteplasser/ tettstedsutvikling, næringsutvikling og klima og miljøbidrag Profileringsarbeidet kan spores tilbake til prosjektet Rindal i Vekst.
Tiltak	- Nære koblinger mellom Blilyst og omdømmeprosjektet Rindal –TTL. Omdømmearbeidet er ett av flere tiltak i det lokale utviklingsarbeidet. - Kommunen har vært tilbakeholden med å få fram alle ønsker og forslag til tiltak
Arbeidsmåter	- Kommunen som politisk og administrativ enhet er sentral i styring og operativt arbeid i omdømmesatsingen (og Blilyst). Kommunen er en kontinuitetsbærer. - Prosjektorganisering av utviklingsarbeid medfører evalueringsrutiner. - Bevisst læring fra deltakelse i Blilyst og innhenting av ekstern kompetanse - Skille mellom frivillig sektor sin involvering på styringsnivå og operativt nivå – rindalingen foretrekker handlinger - Frivillig sektor: viktig utøvende part i det daglige (og praktiske) utviklingsarbeidet - Samarbeid kommune næringsliv
Innsats	- Rindal kommune er sentral i finansieringen i tillegg til prosjektmidler utenfra. Deler av arbeidet er fasett inn i kommunens daglige drift og kostnadene med omdømmesatsingen kommer derfor ikke fram i sin helhet - Den tette koblinga mellom omdømmeprosjektet og kommunens organisering og økonomi gjør at prosjektet blir utydelig for innbyggerne.
Resultater og effekter	
Bosetting	Positiv befolkningsutvikling siden 2008, men utviklingen er lik referansekommunene de siste årene
Sysselsetting	- Fra 2001 synker sysselsettingen sammenlignet med referansekommunene. Dette fører til mer utpendling enn referansekommunene - Behov for næringsutvikling for å styrke sysselsettingen i egen kommune og utvikle kompetansearbeidsplasser - Muligheter for utvikling av reiselivet
Bolyst	- Rindal fremstår som et attraktivt bosted til tross for dårlig sysselsettingsutvikling, men dette har sammenheng med relativ lokalisering og pendlingsavstand til arbeid (bo- og arbeidsmarkedsregion). - Trivsel og stolthet; som forutsetning for eller effekt av utviklingsarbeidet? - Identifiserer seg med visjonen. Har bygd stolthet og forsterket en sterk identitet. - Endringsvillig samfunn - Mange møteplasser og stort engasjement, men noen faller utenfor.

5.7.2 Anbefalinger

Anbefalinger kan sorteres etter begrepene forkaste, fornye og forbedre. Med forkaste mener vi tiltak, arbeidsmåter eller andre sider ved utviklingsarbeidet som bør avsluttes. Fornye peker på tiltak, arbeidsmåter eller andre forhold hvor det er behov for å fortsette eller gjenoppta arbeidet, men at det bør gjøres vesentlige endringer. Forsterke peker på tiltak, arbeidsmåter og andre forhold som vi oppfatter har en god utvikling og som kan gis mer energi i fortsettelsen.

Vi har ikke identifisert noe som direkte bør forkastes, men presenterer under noen punkter som vi mener bør være viktige grunnlag for ettertanke, fornying og forsterking for utviklingsarbeidet i kommunen fremover:

- **Ambisiøse mål:**
Som fremtidsvisjoner kan hårete eller ambisiøse befolkningsutviklingsmål virker positivt, men som kortsiktige mål kan de virke nedbrytende. Trender i bosetningsstrukturen er tunge strukturer å endre. Heller ikke Rindal er unik i forhold til det å drive med utviklingsarbeid. En kan derfor ikke forvente store dramatiske endringer i befolknings og sysselsettingsutviklingen sammenlignet med andre kommuner. De utviklingstrekk en ser i forhold til Rindal kan også forstås ut fra strukturelle forhold som kommunens geografiske plassering. I en tid med økt mobilitet er det helt naturlig, gitt Rindals geografiske plassering, at en får en utviklingen i retning av regionalt integrert pendling.
- **Tunnelsyn**
Merkevare og omdømmebyggingen i Rindal oppleves som godt forankret i befolkningen – noe majoriteten kjenner seg igjen i. Faren er om en tror merkevare og omdømmebygging løser alle problemer. En har også hatt andre arbeidsmåter knyttet til tradisjonell stedsutvikling i Rindal. Fokuserer en for sterkt på omdømmearbeidet kan annet viktig arbeid bli neglisjert.
- **Offentlig - privat partnerskap:**
Proessen i Rindal skiller seg fra prosessen i Rauma ved at næringslivet spilte en mindre dominerende rolle, og kommunen en sterkere rolle. I perioder har også kontakten mellom kommune og næringsliv vært svak. Dette er naturlig ut fra at Rindal har et næringsliv med mindre aktører enn Rauma. Det er like fullt svært viktig å utvikle og opprettholde det offentlig – private partnerskapet i en slik type prosess.
- **Utvikling av attraktive tomte- og boligløsninger**
- **Næringsutvikling for å redusere avhengigheten av arbeidsplasser i nabokommunene.**
- **Visjonen:**
Rindal sin visjon har vært meget godt fundamentert i lokalsamfunnet. Selv om enkelte i begynnelsen kom med kritisk kommentarer, er man etter hvert enig i at visjonen stemmer godt overens med Rindalsamfunnet. Sett med vårt utenfrablikk virker også visjonen godt forankret i hvordan en litt tabloid oppfatter folkesjelen i Rindal. Imidlertid kan visjonen forsterkes noe og synliggjøres slik at arbeidet blir mer tydelig for befolkningen. En visjon må også være levende for å virke, og derfor også i stadig debatt.
- **Målrattede delprosjekt:**
For å unngå at omdømmearbeidet blir stående alene er det viktig å forsterke arbeidet med delprosjekter rettet mot nærings- og stedsutvikling. Dette er arbeid som bidrar positivt i seg selv, og som er med på å gi omdømmearbeidet et konkret innhold for befolkningen i Rindal.

6. DISKUSJON

I de to foregående kapitlene er det lokale utviklingsarbeidet i Rauma og Rindal gjennomgått og diskutert med utgangspunkt i den enkelte kommune. I dette kapitlet diskuteres disse funnene nærmere og relateres til prosessene som skjer i det lokale utviklingsarbeidet og effektene av lokalt utviklingsarbeid.

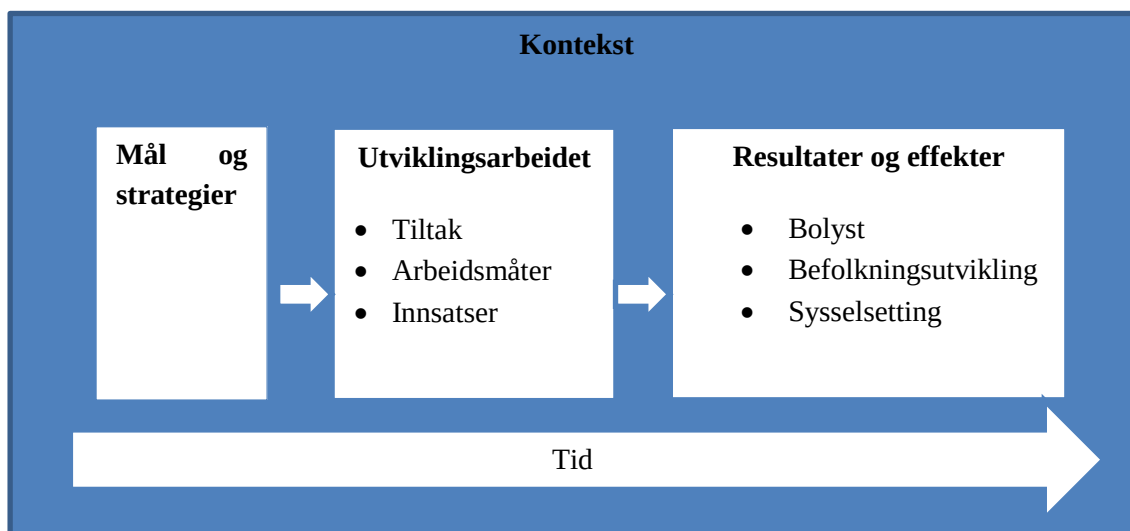
Mange evalueringer fokuserer på **prosessene** i utviklingsarbeidet fremfor **effektene**, fordi effektene er vanskeligere å identifisere og måle. Vårt arbeid omfatter både en analyse av prosessene og en analyse av effekter.

Diskusjonen om prosessene følger den tilpassede versjonen av Vislies modell i figur 3-1/ figur 6-1. Det er elementene i denne modellen som er utgangspunkt for en diskusjon om hva som bør forkastes, fornyes og forsterkes.

Diskusjonen om effekter bygger på årsak-virkningsmodellen i figur 3-2/ figur 6-4. Her gis det svar på hvilke effekter det lokale utviklingsarbeidet har på kommunens utvikling, og hvordan det har påvirket innbyggernes oppfatning av bolyst og egen kommune. Diskusjonen munner ut konklusjoner som presenteres i kapittel 7.

6.1 Gode grep i lokalt utviklingsarbeid: Om prosesser

Diskusjonen om gode grep i det lokale utviklingsarbeidet er basert på modellen under som er nærmere beskrevet i kapittel 3.3. Modellen fanger opp sentrale elementer i lokale utviklingsprosesser.

Figur 6-1: Analysemodell

Farner (1988) har identifisert grunnleggende forutsetninger for at lokalt utviklingsarbeid skal lykkes. De ni grunnleggende forutsetningene er; 1) ildsjeler, 2) lokalt organisasjonsapparat, 3) kunnskap, 4) deltagerens arbeidskraft, 5) utstyr, redskaper, materiell, 6) lokale møtesteder, 7) penger for å løse fellesoppgaver, 8) rettledning, 9) legitimitet. Disse grunnleggende forutsetningene er det mulig å knytte til ulike deler i figur 6-2, og de inngår i den videre diskusjonen.

6.1.1 Kontekst

I Rindal og Rauma har lokalt utviklingsarbeid en lang historie som gjør at det ligger en historie bak det lokale utviklingsarbeidet som er studert her, og som ble formalisert som omdømmesatsing i Rindal (fra 2008) og som merkevareprosjekt i Rauma (fra 2006).

Kontekstuelle forhold virker inn på utviklingsarbeidet underveis. Dette omfatter det som ellers skjer i lokalsamfunnet samt rammebetingelser og hendelser på regionalt, nasjonalt og internasjonalt nivå som også har betydning for det enkelte lokalsamfunn.

Selv om det finnes en veileder for lokalt utviklingsarbeid (Bygdeforskning 2010) så vil og må utviklingsarbeidet tilpasses og utformes ut fra de lokale forholdene og rammebetingelsene. Betingelsene for, og måten det lokale utviklingsarbeidet gjennomføres på, har altså betydning for hva man kan oppnå og ikke minst innbyggernes oppfatninger av arbeidet.

Ethvert sted er unikt og det kan derfor ikke lages en fasit for hvordan utviklingsarbeidet kan skal utformes og gjennomføres.

6.1.2 Mål og strategier

Mål og strategier rommer hele målstrukturen for det lokale utviklingsarbeidet og visjonen blir derfor en del av mål og strategier. Både i Rauma og Rindal har visjonene blitt utmeislet gjennom prosesser. De har således ikke vært et gitt utgangspunkt, men en dynamisk prosess. Dette har vært viktig for å gi mål og strategier legitimitet i lokalsamfunnene. Vi opplevde at mål og strategier hadde stor legitimitet både i Rauma og Rindal, selv om det i begge kommunene fantes eksempel på negative ytringer omkring dem.

I likhet med Karlsen & Lysgård (2002:31-32) kan vi konstatere at stedprofilering som utviklingsstrategi og tilhørende mål, strategier, arbeidsmåter og tiltak reiser flere problemstillinger, slik som:

- 1) Selektiv i forhold til målgrupper
- 2) Blanding mellom hva stedet er og det man ønsker stedet skal bli
- 3) Forskyvning fra produksjon til forbruk
- 4) Konkurransetenking

Diskusjonen omkring målgruppe for utviklingsarbeidet har vært til stede i begge kommunene, og det har gått et skille mellom å fokusere på de som bor i kommunen i dag og de som man ønsker skal flytte dit. I gruppen ønskede innflyttere ønsker man helst barnefamilier, gjerne folk med kompetanse som savnes i lokalsamfunnet. Er slikt mer eller mindre bevisst uttrykt kan det bidra til at andre grupper ikke kjenner seg igjen og føler seg fremmedgjort. Det er uklart hvor sterk bevisstheten omkring målgrupper for utviklingsarbeidet var i starten av prosjektene, eller om diskusjonen har kommet som et resultat av at noen opplever at de hører til en målgruppe som det ikke er fokusert på.

Karlsen og Lysgård (ibid) skriver: «Stedsprofilering kan derfor både være en bremse for kulturelt mangfold og et kosmetisk skjul for sosiale problemer». Dette berører utfordringen med at et sted gjennom bruk av en visjon, utgir seg for å være noe annet enn det er, noe som vil redusere troverdigheten, blant annet med det resultat at omdømmet svekkes fordi kommunen var noe annet enn hva det ble gitt uttrykk for. Et annet perspektiv er at visjoner, mål og strategier må balansere mellom å

være passe spisse til å utmerke seg og samtidig være bred nok til å inkludere. I en spissing reduseres mangfoldet og samtidig kan andre forhold undertrykkes. Dette er et dilemma i lokalt utviklingsarbeid.

Forskyving fra produksjon til forbruk er et uttrykk for at det legges stor vekt på bolyst gjennom fokus på den kulturelle og sosiale sfære, på bekostning av næringsutvikling, produksjon og sysselsettingsvekst. Her gjelder det også å finne en balanse. Når befolkningsutvikling er det overordnede målet kan ikke bolyst (kulturell sfære) erstatte sysselsettingsutvikling (produksjons sfære).

Konkurransetenkingen henviser til at mange små kommuner har målsettinger om befolkningsvekst, og at alle kjemper om de samme flytterne. Over så vi at tilbakeflytterne er de mest ønskelige innflyttere. Men hva med andre som ønsker å flytte til stedet? Kan det gjøres noen grep for å integrere dem på en best mulig måte og dermed sikre at de blir boende? Innflyttere har kanskje med seg en eller annen kunnskap eller erfaring som kan være til nytte i lokalsamfunnet. Både i Rauma og Rindal har integrering vært et tema uten at man har klart å finne gode løsninger. På samme måte som det er mest lønnsomt å beholde eksisterende kunder i stedet for å skaffe nye, er det antakelig mest lønnsomt for lokalsamfunnet å forsøke å beholde de som allerede bor der i stedet for å skaffe nye.

Karlsen og Lysgård (ibid) skriver at: «Noen vil mislykkes og tape konkurransen, og hvem er det da som skal fange opp disse kommunene. Eller skal man faktisk akseptere at noen små perifere samfunn vil mislykkes og dø stille ut gjennom fraflytting?»

Både i Rauma og Rindal er målsetting om befolkningsutvikling kvantifisert til et visst antall innbyggere på et bestemt tidspunkt. Samtidig finnes det i begge kommunene ulike delmål som bygger opp under denne målsettingen. Det er verken unaturlig eller overraskende at distriktkommuner har befolkningsutvikling som målsetting, men det er ikke dermed sagt at dette nødvendigvis er det eneste og beste målet. Det er enkelt å velge befolkningsutvikling som mål fordi det er enkelt målbart, slik man lærer at målene skal være. Dette kan føre til at målbare mål blir foretrukket og valgt framfor målsettinger av mer kvalitativ karakter. Kanskje er visjonsformuleringene med «Tid Til å Leve» og «Verdens beste kommune for naturglade mennesker», et uttrykk for mer kvalitative mål? Senere diskuteres det om befolkningsutvikling er det rette målet for lokalt utviklingsarbeid.

6.1.3 Tiltak synliggjør aktiviteter

De tiltakene som iverksettes og gjennomføres har stor betydning for å synliggjøre aktiviteten og fylle visjonene med innhold. I begge kommunene finnes det flere slike tiltak som underbygger visjonen og som var raske resultater av satsingen, eksempelvis Naturgledeposten og Tid til å leve magasinet. Det har også vært kritiske vurderinger av hvilke tiltak man skal sette i gang slik at visjonen ikke samler «alt og ingenting», men at det er tiltak som det ligger en logisk begrunnelse bak sett i forhold til å fylle visjonen med innhold.

Det er gjennomført en rekke tiltak på ulike områder. Både i Rauma og Rindal knytter disse an mot alt fra kultur og fritid til næringspub og tiltak rettet mot næringslivet. Slik sett utgjør gjennomførte tiltak en bredde i innretning og type innsats. Likevel utgjør merkevare/omdømmearbeidet et overordnet fokus, og det som flest kobler til utviklingsarbeidet.

Når merkevarebygging er en bærende strategi i utviklingsarbeidet hører det med tiltak som bygger opp under denne strategien. Samtidig er det slik at engasjementet blant innbyggerne er viktig fordi det er

menneskene som skaper stedet (Follo og Villa 2010). Engasjementet blant innbyggerne er viktig for å utvikle stedets identitet og innbyggernes tilhørighet til stedet.

6.1.4 Arbeidsmåter utgjør en forskjell

Sentralt for arbeidsmåtene er hvilke aktører som involveres og i hvilken fase i arbeidet de blir involvert. Lokalt utviklingsarbeid handler om stedet og ikke kommunen som organisasjon. Gode medvirkningsprosesser både på styringsnivå og i gjennomføringen er viktig for å få alle gode krefter til å jobbe i fellesskap for felles beste. I lokalt utviklingsarbeid er det mange funksjoner som skal fylles og rom for ildsjeler og frivillige. Samtidig kan det være ulike synspunkter på arbeidet, noe som er avgjørende for hvor mye energi som legges ned fra frivillige. Balansen mellom mobilisering og deltagelse, og styrken til sentrale aktører vil også ha betydning for legitimitet og tydeligheten i arbeidet. Blir den sentrale organiseringen av arbeidet diffus kan retningen bli vanskelig å se for menigmann.

Det lokale organisasjonsapparatet er forskjellig i Rauma og Rindal. I Rauma er Nordveggen synonymt med organisasjonsapparatet og er veldig tydelig i innbyggernes bevissthet. Det er slik at visjonen kobles til Nordveggen, som en form for materialisering. I Rindal er organisasjonsapparatet nærmere knyttet til kommunens organisering og framstår som mer diffust, selv om Trollheimen NæringsSørvis har en operativ rolle i Merkevarereprosessen. Selv om Nordveggen og Trollheimen NæringsSørvis har mange likhetstrekk, f.eks. gjennom felleseie mellom kommunen og næringslivet, så har de to organisasjonene ulike rammer og vilkår for å gjennomføre utviklingsarbeidet. I Rauma framstår samarbeidet mellom kommunen og næringslivet mer likeverdig enn i Rindal hvor mye av samarbeidet skjer på kommunen sine premisser, ettersom det er representanter fra kommunen som sitter i de styrende organ. En forskjell som dette har gitt seg utslag i er at ordførerskiftet i Rindal ser ut til å ha skapt en større usikkerhet/ avventende holdning enn i Rauma.

I Rauma står Nordveggen for kontinuiteten i arbeidet, mens kommunen har representert kontinuiteten i Rindal. I Rindal har avslutningen av Blilyst-prosjektet ført til et brudd i arbeidet som kommunen har tatt ansvar for å videreføre.

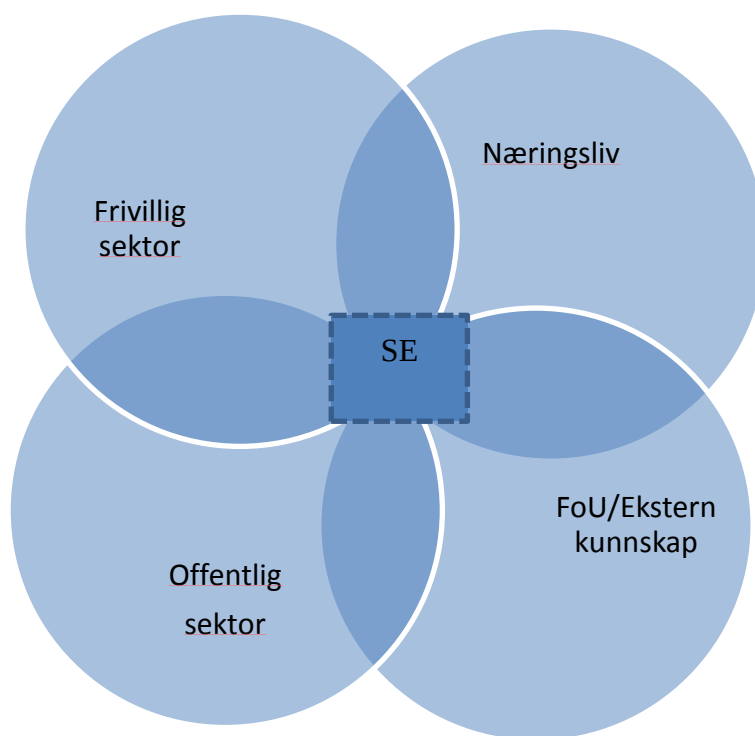
Et annet viktig rammevilkår for lokalt utviklingsarbeid har vært samarbeidet mellom næringsliv og kommune. I både Rauma og Rindal er kontakt og samarbeid mellom næringsliv og kommune spilt en viktig rolle. I Rauma representerer Rauma Næringslag et nettverk av lokale næringslivslivsledere og andre samfunnsaktører som har tett samspill. Starten på dette nettverket var motivert av et forsøk på å snu stemningen i lokalsamfunnet.

Kommunen og næringslivet har felles interesser av at folk bor i Rindal og det bør være et godt utgangspunkt for å samarbeide om lokal samfunnsutvikling. For å få til dette samarbeidet er det avgjørende at begge parter opplever en gjensidig nytte av involveringen. Det påpekes av enkelte informanter i Rindal at interessen oppleves å være varierende i næringslivet.

Et positivt trekk med Rindal er at ungdommene og andre vi snakket med skrøt av skolen og læringsmiljøet. Det utstrakte samarbeidet mellom skole og næringsliv trekkes fram som positivt, samt at det er enkelt å få lærlingeplasser i kommunen.

Samhandling og kollektivt entreprenørskap

Samhandling kan forklares som [koordinering](#) og gjennomføring av aktiviteter i en [prosess](#) der ingen enkelt person eller institusjon har et totalansvar for prosessen, men at fellesskapet har et ansvar. Kvadrupel helix-modell i figur 6-2 illustrerer poenget med samhandling mellom ulike aktørgrupper, inklusive frivilligheten for å promotere kollektivt lokalt utviklingsarbeid, eller det som betegnes som samfunnsentreprenørskap i modellen 6-2

Figur 6-2 Samfunnsentreprenørskap (SE) som en «kvadrupel heliks» av aktiviteter i skjæringspunktet mellom næringsliv, FoU/ekstern kunnskap, offentlig og frivillig sektor (Kilde: KK-Stiftelsen 2007: 9)

I begge kommunene har det vært folk som har vært dedikert til jobben med å initiere og koordinere innsatser i **mellomrommet** av offentlig forvaltning, privat næringsliv og andre grupper. Næringslivet har ikke minst vist en evne til å engasjere seg for egen kommune, sentrum og grend, både finansielt og tidsmessig, og dette har blant annet sammenheng med behovet for arbeidskraft og kundegrunnlag.

I kommunene er det iverksatt og gjennomført ulike former for mobiliserende prosesser på en rekke fronter i en årrekke som følge av involvering i ulike prosjekter og programmer. Dette har vært viktig – både for å ha trøkk over tid, for å opparbeide legitimitet for gitte prioriteringer og tiltak, men også for å få innspill til aktiviteter og gjennomføring der det er behov for at en rekke parter i lokalsamfunnet og på steder i kommunen jobber sammen mot felles mål i form av det vi har omtalt som **kollektivt entreprenørskap**. Det frivillige lag og foreningslivet spiller en sentral rolle i denne sammenhengen, og har vært av avgjørende betydning for det som er gjort – og det praktiske arbeidet som til enhver tid gjøres i begge kommunene. Mobilisering av frivillige er ikke minst helt avgjørende for å gjennomføre

arrangement og festivaler på en god måte. Dette er viktige identitetsmarkører for det som gjøres i kommunene, i tillegg til å fungere som møteplasser i en årrekke, og for Raumas del representerer så vel RaumaRock som Fjellfestivalen en viktig kontinuitet som trolig ville skjedd uavhengig av utviklingsarbeidet som sådan, da begge disse ble iverksatt før det offisielle tidsskillet på midten av 2000-tallet i form av lanseringen av merkevarestrategien. Kanskje var disse to av flere viktige premisser for det som faktisk har blitt prioritert og gjort? Det er utvilsomt en rekke historiske og kontekstuelle betingelser som over tid har påvirket strategiutforming og handlingsmønster i (det offisielle) utviklingsarbeidet. Herunder vil kobling til – og forankring i – tidligere og eksisterende aktiviteter og tiltak være alfa og omega for å skape kontinuitet og engasjement over tid i og mellom ulike aktørgrupper.

Det er mye aktivitet og energi i lag og foreninger i Rindal, og flere fungerer bra og delvis uavhengig av hva kommunen foretar seg. Kommunen framstår med god kontroll over kommuneøkonomien, på den andre siden kan den oppfattes å være gjerrig og at det er befolkningen som får ting til å skje i Rindal. Dette kan vi basere på at dugnadsånd og frivillig arbeid løftes fram som drivkraft for at Rindalingen får ting til; lokalt utviklingsarbeid og involvering basert på egeninteresse og opplevd glede ved frivillig arbeid i lag og foreninger. De fleste både private og offentlig initiativ synes å dra i samme retning, men det er rom for et mer systematisk og gjensidig samhandling.

Ildsjeler finner vi i begge kommunene. Farner (1988) beskriver ildsjelen som uunnværlig for initiativ og oppstart, og av stor betydning som personalforvaltere, kontaktledd internt og eksternt, inspirator og organisator. Ildsjelene har ulike roller og arbeidsstil (Jf. Farner). Ildsjeler er personer som har gjort og gjør en viktig jobb i relasjon til lokalt utviklingsarbeid. Noen er ildsjeler som fronter arbeidet som ambassadører, andre er ildsjeler som jevnt og trutt arbeider med å iverksette aktiviteter og en tredje gruppe er de som bygger nettverk og utløser energi i form av arbeidsinnsats og penger. I begge kommunene finner vi ildsjeler som er innenfor det formaliserte utviklingsarbeidet og ildsjeler som er utenfor. Ildsjelene representerer uansett en energi til arbeidet og det vil være et potensial for kommunen å få alle ildsjelene til å dra sammen, noe som også kan være en destruktiv ambisjon fordi ildsjeler ofte har en egenmotivasjon og ikke alle lar seg styre.

Verdien av ildsjeler løftes fram, men samtidig kommer en advarsel om at mange inntar en passiv rolle. Dette eksemplifiseres med at folk sier at de ikke har tid, men de har tid til å sitte hjemme å se TV. Hvis det viktige blir å sitte hjemme å se TV, så verdsettes kanskje ikke de verdiene som fører til at folk bor i Rindal. Vi fant en bekymring i begge kommunene for at man om få år står ovenfor et betydelig tidsskille med tanke på videre rekruttering av de som er villig til å ta et frivillig tak og overordnet ansvar. Farner (1988) er også inne på faren for at ildsjeler kan bli utbrent, fordi rollen er krevende, den krever stadig årvåkenhet og beredskap og at den har ubekvem arbeidstid. Begge kommunene framstår som dugnadskommuner og spesielt i Rindal vektlegges dugnadsånden i befolkninga. Samtidig fremkom det konkrete bekymringer om at dugnadsånden er avtakende og at flere og flere ikke deltar i dette fellesskapet. Dugnadsinnsats og ulike former for frivillig arbeid er en viktig energikilde i lokalsamfunnsutvikling, og hvis det er slik at den er på retur så er det en generell trussel for lokalsamfunnsutviklingen. Forsvinner denne står man tilbake med kommuneorganisasjonen og næringslivet.

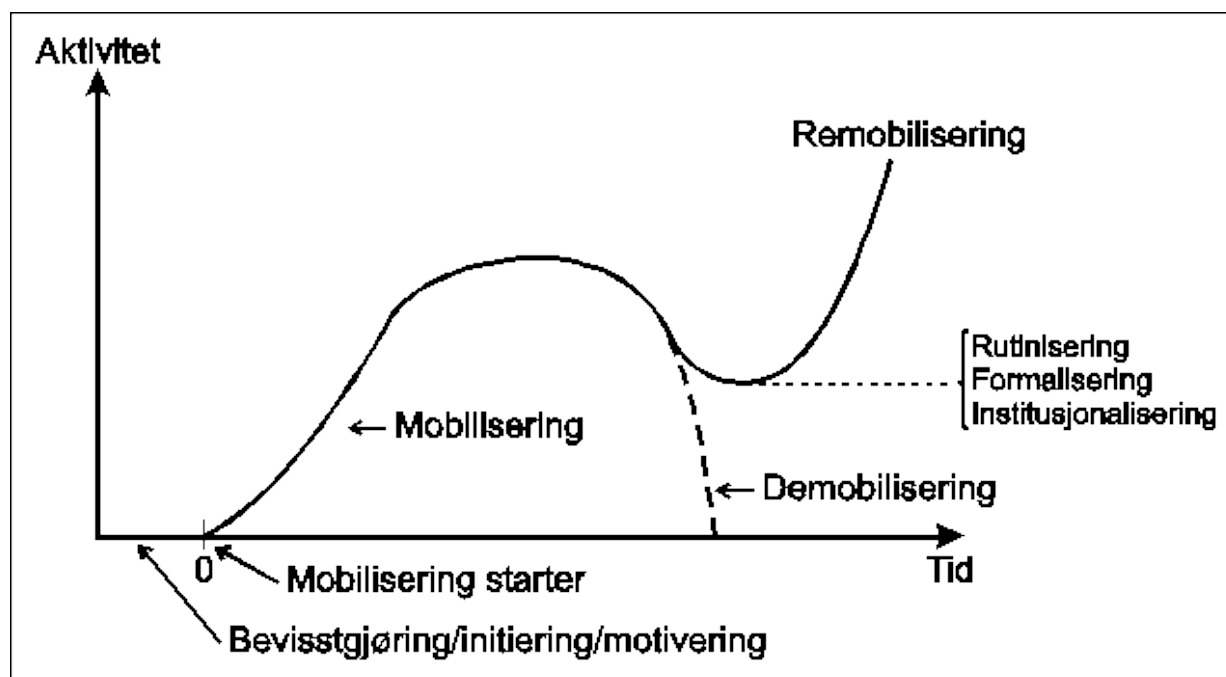
Et **kollektiv av ildsjeler** har med andre ord bidratt til å gjøre utviklingsarbeidet gjennomførbart, og dette må også ses i lys av betydningen av det å skape engasjement rundt felles målsettinger.

Legitimitet

Legitimiteten til prosjektene i Rindal og Rauma har det ikke blitt stilt spørsmål ved. Kanskje like viktig er det å se på forankringen av prosjektene i befolkningen generelt. Visjonen kan være et perspektiv på dette. Det er en utfordring å formidle at visjonen skal være spiss og samtidig favne alle. Folk flest tar visjonen veldig bokstavelig. Det blir da viktig å fylle visjonen med innhold og relatere innholdet til visjonen gjennom stadig revitalisering av aktiviteter/innhold. Her har Rauma som nevnt kommet lengre enn Rindal, men i begge kommunene uttrykkes oppmerksomhet om at det er viktig å være kritisk i arbeidet med å fylle visjonen med aktiviteter, hendelser og tilhørende arbeidsmåter, slik at den ikke ender med å bli alt og ingenting.

Dette leder over til et annet perspektiv, nemlig innbyggernes muligheter for å komme med innspill i arbeidet. I Rindal er det i flere runder gjennomført folkemøter. Samtidig hører vi fra noen informanter at det eksisterer mange gode ideer som ikke lanseres grunnet «frykt» for gjennomføringsansvaret. Kanskje er det et resultat av passivitet at man ikke i større grad evner å åpne opp for – og integrere – disse innspillene, fordi det undertrykker medvirkning og kan svekke legitimiteten til arbeidet fordi det kun er noens ideer som løftes fram.

Et tredje perspektiv er mobiliseringsaktiviteter som grunnlag for å skape legitimitet hos innbyggerne. Figuren under er hentet fra Sletterød (1997) og viser forløpet av aktiviteter i forbindelse med mobilisering. Det er mulig å tenke seg at legitimiteten i prosjektet også har et noe liknende forløp, kanskje med en tidsforskyvning fordi konkrete resultater av aktivitetene kan styrke legitimiteten.

Figur 6-3 Prosjekter, aktivitet/tiltak og tid – forløpet i en typisk mobiliseringsprosess (Kilde: Sletterød 1997:41)

Hvis legitimiteten har et slikt forløp, så er det aktuelt og/eller nødvendig å remobilisere for å opprettholde legitimitet over tid. I Rauma etterlyste innbyggerne en ny runde med folkemøter, fordi

det var gått syv lange år siden sist og tilhørende forandringer. Rindal gjennomførte et folkemøte våren 2012 og har fått nye innspill til det videre arbeidet.

Et fjerde perspektiv på legitimitet er det mange beskriver som en økende andel hjemmesittere. Mange av disse er nok tause, men noen av dem er kritiske uten særlig innsyn i det arbeidet som foregår. Dette så flere informanter på som et problem, spesielt hvis denne gruppen vokser. Noen vil alltid være negative til det som skjer mens andre er mest opptatt av at de negative ikke blir for dominerende. Det kan være et dilemma for det lokale utviklingsarbeidet å vite hvor mye energi som skal legges i å involvere de som ikke vil delta eller som er hjemmesittere av andre årsaker, kontra den energien som legges i å få ting til å skje på generelt basis.

Kunnskap og kunnskapsinnhenting

Ingen av kommunene hadde kunnskap om merkevare- og omdømmearbeid i utgangspunktet. Ideen og inspirasjonen kom utenfra. Forut for merkevarearbeidet har begge kommunene arbeidet aktivt med lokalt utviklingsarbeid i flere år og på den måten vært både åpen for og forberedt til å arbeide med merkevarestrategier. Fenomenet merkevarestrategier kommer fra næringslivet og ble i Rauma spilt inn fra næringslivet, mens det i Rindal både er spilt inn gjennom arbeidet i Blilyst og fra næringslivet. For Rindal sin del er det litt vanskelig å si akkurat hvor det hele startet fordi Blilyst, engasjementet fra næringslivet og merkevarearbeidet er flettet inn i hverandre. Det vi kan si er at næringslivet bidro til å hente inn ekstern kompetanse for å få hjelp til denne jobben. Det kjennetegner begge kommunene at de har benyttet seg av kommuneekstern PR og markedsføringskompetanse fordi de har erkjent at de ikke besitter denne kompetansen selv.

I Rindal ble det poengtert at nye prosjekter i kommunen åpner opp for å ansette eksterne prosjektledere i tidsavgrensede stillinger, og at disse personene representerer en ressurs inn i lokalsamfunnet fordi de har med seg andre kunnskaper og erfaringer, som kan bidra til å utvide perspektivene for de som allerede jobber lokalt.

Begge kommunene bygger videre på tidligere erfaringer fra andre prosjekter. I Rindal har man for eksempel bevisst brukt de erfaringene man har høstet fra deltakelsen i Blilyst og anvendt dette i det videre arbeidet. I Rauma har antakelig samhandlingen mellom kommunen og næringslivet vært en drivkraft og rettleidningsmekanisme. I begge kommunene har man som nevnt lagt vekt på å hente inn ekstern kompetanse, noe som kan ha redusert behovet for hjelp fra andre offentlige aktører slik som for eksempel fylkeskommunen.

Måten det lokale utviklingsarbeidet i Rauma gjennomføres på kan spores tilbake til det toårige prosjektet Rauma Utvikling (2003-2004). Dette betyr at det har skjedd et relativt kontinuerlig arbeid over en periode på 10 år med en omfattende portefølje av ulike former for tiltak som har hatt til hensikt å bidra til positive prosesser i kommunen for å utvikle bosetting, sysselsetting og bolyst/attraktivitet.

Vi har også sett at de siste års lokale utviklingsarbeid i Rindal har lange røtter tilbake i tidligere prosjekter. Dette gjelder både frikommuneforsøket (1986-92), Rindal i Vekst (2000-2003) og spesielt Blilyst (2005-2010). Det er vårt inntrykk at Rindal var en aktiv deltaker i Blilyst, og tok med viktige erfaringer fra Blilyst-programmet inn i det videre lokale utviklingsarbeidet. En av informantene sa det ganske treffende: «... som å ta utdanning, tar med litt fra alt.» Det tyder på at alle prosjektene opp gjennom tida har bidratt til å bygge den kunnskapsbasen som ligger til grunn for nye prosjekter. Det

bevisste forholdet til læring gjør at kommunen framstår som endringsvillig og ser verdien av å være proaktiv.

I Rindal er det mange som vektlegger viktigheten av at det lokale utviklingsarbeidet tar tid. Det ble kommentert at det er først nå man begynner å se resultater av Rindal i Vekst. Det er gjennomført ulike prosjekter til ulike tider og fra befolkningen uttrykkes det uklare sammenhenger mellom prosjektene, deres innhold og resultater. Likedan får vi mange innspill på at arbeidet med merkevare og omdømme er langsiktig og at merkevaren står seg i mange år. Selv om arbeidet er langsiktig får vi også innspill på at det underveis er viktig med kunnskapspåfyll, enten som kunnskapstilegnelse eller at man henter kunnskap fra eksternt hold gjennom ansettelser eller innleie i sentrale tiltak og deler av arbeidet. I dette ligger det en balansegang mellom å holde en stø kurs og ha kontinuitet i arbeidet på den ene siden, og på den andre siden sørge for å få påfyll og innspill slik at man ikke blir satt. Det blir derfor viktig å utvikle det lokale utviklingsarbeidet blant annet med kunnskapspåfyll og dialog med folk i lokalsamfunnet.

I begge kommunene får vi inntrykk av at man mer eller mindre bevisst har bygd – stein på stein. Spesielt i Rindal var de opptatt av hvordan de skulle videreføre det lokale utviklingsarbeidet den gang Rindal i Vekst ble avsluttet i 2003. Det påpekes også fra begge kommunene at lokalt utviklingsarbeid betinger langsiktige arbeidsmåter, noe som kan passe dårlig med prosjektlogikken, hvor prosjektene per definisjon varer i maksimalt tre år. Rauma har klart å få til en kontinuitet gjennom oppbygging av Nordveggen, og hvor finansieringen av Nordveggen er uavhengig av prosjekter. I Rindal har kommune i større grad tatt ansvar for en videreføring etter at Blilyst ble avsluttet, slik at omdømmesatsingen fortsatt består.

6.1.5 Innsats

Innsats relateres ofte til penger, men ofte glemmes det at andre ressurser som f.eks. næringslivet, frivillig sektor og innbyggerne besitter i form av kompetanse, tid og engasjement, kan representere store verdier som kan utløses. Derfor er det relevant å ha et bredt perspektiv på hva som kan være ressurser for utviklingsarbeidet. Dette handler også om hvordan man klarer å samhandle og hvordan man i hverdagen kan arbeide smartere sammen for å nå målsettingene man har satt seg.

Økonomi

Et fellestrekk synes å være at begge kommuner har hatt et godt finansielt handlingsrom. Samtidig synes det som de to kommunene gjennom fornuftige fondsavsetninger har beholdt denne handlingsfriheten over tid. De har med andre ord skaffet seg et fleksibelt handlingsrom som har blitt prioritert brukt på utviklingsarbeid. De har i tillegg hatt egenkapital til å utløse eksterne finansieringsmuligheter (Department, fylkeskommune, Innovasjon Norge etc) for å gjennomføre tiltak og aktiviteter som på ulike måter underbygger visjons- og merkevarearbeidet. Rauma har hatt og brukt mer midler enn Rindal slik det ser ut fra prosjektenes side, men det er viktig å huske på at de har ulik organisering.

Rauma har gjennom sin finansiering av Nordveggen laget en finansieringsplattform for det lokale utviklingsarbeidet som er uavhengig av prosjektfinansiering. På denne måten har de laget en mer langsiktig struktur for utviklingsarbeidet. I Rindal var finansieringen fram til avslutningen av Blilyst i 2010 basert på det prosjektet. Etter den tid har kommunen over eget budsjett videreført noe av virksomheten.

Møteplasser

Etablering og bruk av møteplasser er sentrale innsatser i det lokale utviklingsarbeidet. Møteplassene har en viktig funksjon som nøytral arena der det er lav terskel for å delta samt at de bidrar til å avpersonifisere prosjekter i lokalt utviklingsarbeid (jf. Farner 1988). I begge kommunene finnes ulike tilrettelagte *møte- og arrangementssteder både innen og utendørs*. Tilfeldig eller ikke så har begge kommunene relativt nye kulturhus/flerbrukshus som trekkes fram som viktige møteplasser, som også fungerer som identitetsbyggere og fellesskapsmarkører gjennom innbyggernes bruksmønster. Vi har hørt fra begge kommunene at disse husene har bidratt til å bygge ned grendemotsetninger.

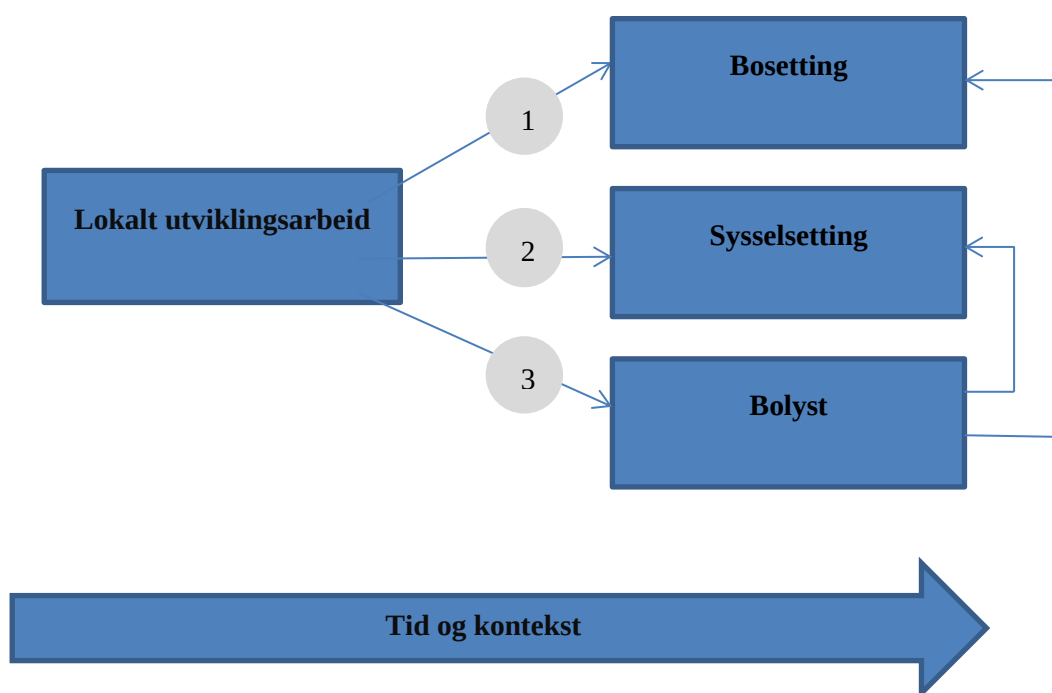
I Rindal framstår Tjønna med ulike fasiliteter omkring som et viktig møtested, både fordi innbyggerne har stått sammen om å utvikle området, men også fordi det er her de møtes. Dette er badeplass om sommeren, arena for konserter, arena som skirenn og i hele tatt et sentralt rekreasjonsområde. Tjønna inngår i Kul-tur-sti prosjektet og er prioritert så langt på bekostning av stiforbindelse med nærliggende boligområder.

I Rauma finner vi noe tilsvarende gjennom Grindbyggene som er satt opp tre steder i kommunen og som er koblet til Turmålskonkurransen. Turmålskonkurransen innebærer at ulike deler av kommunen får i oppgave å rydde sitt stiprosjekt, og senere får de muligheten til å besøke hverandre sine stier. Ungdommens initiativ til å utvikle området omkring Bjørosen i Rauma kan også være et slikt fellesskapsinitiativ. (Dette har ikke fått politisk støtte så langt). Kanskje er den etterlyste sentrumsutviklingen i Rauma et uttrykk for et behov for andre og ulike former for møteplasser?

Både i Rindal og Rauma er disse møtestedene eller rettere sagt arenaene for felles aktiviteter for felles glede viktig elementer. Her møtes og engasjeres innbyggerne, de gjør en jobb og får dermed et eierskap og et sosialt fellesskap.

6.2 Utviklingsarbeid og effekter

Et sentralt formål med studien er å se på sammenhengene mellom det lokale utviklingsarbeidet (prosessen) og effekter på bosetting, sysselsetting og bolyst i Rindal og Rauma, jf. figur 6-1. I dette kapitlet diskuteres sammenhengene i analysemodellen og funnene fra kapittel fire og fem brukes for å illustrere og utdype diskusjonen i en større sammenheng.

Figur 6-4: Årsak - virkningsmodell

Å si noe sikkert om årsakssammenhenger er vanskelig, da de er komplekse og sammensatte. De historiske forutsetningene har uansett vært viktig for hva som har skjedd både i Rauma og Rindal. Funnene peker også i retning av at det er fellestrekk i de to kommunene. I begge kommunene er det viktige lokale forutsetninger og hendelser som har påvirket utviklingsarbeidet. I begge kommunene er det gjort prioriteringer og kjørt en rekke utviklingsprosesser og prosjekter av ulik art i forkant som har beredt grunnen for dagens prosesser. Slike forhold gjemmer seg både i boksen tid og kontekst og boksen lokalt utviklingsarbeid i figur 6-1. Etter at utviklingsarbeidet er satt i gang vil også konteksten endre seg med tiden parallelt med utviklingsprosjektet.

Vi finner også at det lokale utviklingsarbeidet i de to kommunene i realiteten er vanskelig å identifisere og isolere. Spesielt i Rindal opplevde vi at befolkningen hadde en uklar oppfatning av prosjektet og at de hadde problemer med å identifisere tiltakene. Et eksempel er Kul-tur-sti, et tiltak som de fleste kjenner til, men som de nødvendigvis ikke relaterte til Tid til å leve og som i tillegg står godt på egne bein som prosjekt. Når prosjektet er relativt ullent, kan man risikere at det ikke får ære som fortjent eller at det tillegges mer ære enn fortjent.

For å få en forståelse av mulige effekter av utviklingsarbeidet har vi tatt utgangspunkt i de endringer som vises i det statistiske materiale om befolknings- og sysselsettingsutvikling, hvilken oppfatning ulike informantgrupper har av det som har skjedd i Rauma og Rindal og hvordan dette henger sammen

med utviklingsarbeidet. Ut fra slike vurderinger kan vi drøfte hvordan utviklingsarbeidet kan ha påvirket utviklingen i de to kommunene.

Usikkerheten i modellen kan også relateres til at det vil være et større eller mindre tidsgap mellom det lokale utviklingsarbeidet og effektene, og at en vurdering av effektene på ett tidspunkt vil være et øyeblikksbilde som må forstås i et lengre tidsperspektiv. Alt utviklingsarbeid skjer i samspill med det som skjer for øvrig i en kommune og samfunnet ellers, slik at det er vanskelig å isolere både utviklingsarbeidet og effektene av det.

Et særdeles viktig funn i studien er altså at denne typen utviklingsarbeid og tilhørende prosesser må sees i en historisk sammenheng. Eksisterende lokalt utviklingsarbeid står på skuldrene av - og fungerer som en fortsettelse av - tidligere utviklingsarbeid. Det gjør det vanskelig å isolere det enkelte utviklingsarbeidet og det er lite trolig at effekter kan isoleres til bare å gjelde pågående prosesser.

6.2.1 Hvordan har lokalt utviklingsarbeid påvirket bolyst og innbyggernes oppfatning av egen kommune?

Bolyst handler i stor grad om en individuell oppfatning som den enkelte innbygger er bærer av. Det betyr at vi ikke kan måle utviklingen i bolyst - statistisk sett - på samme måte som bosetting og sysselsetting. Oppfatningene om bolyst må derfor basere seg på innbyggernes. Sett fra innbyggernes subjektive ståsted vil det derfor være mer eller mindre uklare sammenhenger mellom bolyst, deres valg om å bo i kommunen og arbeidssituasjonen.

Både Rindal og Rauma har i flere år prioritert å arbeide med og profilere de naturgitte fortrinnene som begge har i form av fjellsport- og friluftsliv og umiddelbar nærhet til naturomgivelser. Denne prioriteringen er nedfelt i merkevaredokumentene «Rauma – verdens beste kommune for naturglade mennesker» og «Rindal – tid til å leve». Visjonene som velges må fylles med innhold, og her har Rauma kommet lengre enn Rindal. Rauma har klart å etablere mange tiltak relatert til merkevaren og samtidig involvert innbyggerne på ulike måter. Dette har nok bidratt til å gi innbyggerne et eierskap til merkevareprosjektet og ikke minst visjonen. Utne og Skjelvan Wikdahl (2010) diskuterer det å finne balansen i identiteten, noe som kan relateres til hvordan innbyggerne identifiserer seg med visjonen. I de tilfellene hvor det oppstår en ubalanse skiller de mellom hypertilpasning og narsissisme. Narsissisme er et innelukningsfenomen hvor innbyggerne stemmer ikke når fram, mens hypertilpasning innebærer raske endringer for å tilpasse seg den siste uttalte meningen. Selv om det er i Rindal har vært gjennomført folkemøter har man vært tilbakeholden med å etterspørre mulige tiltak i relasjon til omdømmesatsingen, men innbyggerne har tatt visjonen til seg. Visjonen må gjenspeile en viss troverdighet og den må fylles med et innhold slik at det ikke blir alt og ingenting.

Resultatene fra intervjuene indikerer likevel at nettopp trivselsfaktoren og stedsfølelsen gjør at en del velger å bo i Rindal på tross av behovet for å jobbe andre steder. Men grunnlaget for trivselsfaktoren synes å være der fra før Tid til å leve startet, og kanskje det nettopp er årsaken til at Tid til å leve ble valgt som motto. Tid til å leve passet rett og slett med befolkningens egen oppfatning av Rindal. Mye tyder på at identiteten hos befolkningen har endret seg som følge av utviklingsarbeidet. En ting er at Tid til å leve har bidratt til å sette Rindal på kartet, en annen ting er at det har vokst fram en stolthet i befolkningen. Det er konsensus om at Rindal har truffet innbyggerne sine med visjonen Tid til å leve og mange har identifisert seg med den umiddelbart, selv om det har vært fleipet med de fem

minuttene, så har også dette blitt snudd og vendt på slik at mange finner sin versjon av «5 minutter til alt».

I Rauma var de veldig bevisst på å styre hva som ble lagt under merkevareprosjektet. Det ser ut til at kommunene imøtegår litt av den kritikken som kommer mot stedsmarkedsføring generelt, fordi visjonene har blitt materialisert på ulike måter i Rindal og Rauma. I begge kommunene sendes det ut informasjon til innbyggerne i form av Naturgledeposten i Rauma og Tid til å leve magasinet i Rindal, noe som blir synlig for innbyggerne. Merkesteinene ved innkjøringen til Rindal kommune er også veldig synlig representasjon av omdømmesatsingen og det samme er brukeren av logoen og markedsføringsmateriell i Rauma.

I Rauma tyder det på at det arbeidet Dinamo startet i 2005 for å utvikle merkevaren Rauma har en betydning for identitet, selvfølelse og stolthet over egen kommune, for eksempel gjennom enkle tiltak som turmål i samtlige grender og tilhørende konkurranser. Her det også viktig å dra frem betydningen av det arbeidet lag og foreninger legger ned for tilrettelegging og rydding av stier og turmål, og den eierskapsfølelsen slikt arbeid gir.

Deler av utviklingsarbeidet har hatt en positiv innvirkning på innbyggeres stedsfølelse og de har en opplevelse av at Rauma fremstår på en ny og mer vital måte ovenfor omverdenen enn tidligere. Det har også skjedd en rekke parallelle løp som har hatt innvirkning her, for eksempel åpningen av Kulturhuset i Åndalsnes. Men det er fortsatt en betydelig veg å gå når det kommer til sentrumsutvikling i Åndalsnes, der den gjengse oppfatningen er at dette har stått i stampe i en årrekke, blant annet grunnet beslutningsvegring.

Fjellfestivalen og RaumaRock som ble etablert i henholdsvis 1998 og 2002, har blitt sentrale identitetsmarkører for Raumasamfunnet, og bidrar til å samle kommunen og skape en fellesskapsfølelse og stolthet over egen kommune. På samme måte har også Rindal arrangementer som stolt løftes fram, slik som Småtrolluka, Kulturvøkko og idrettsarrangement. Slike arrangement har en sammensatt effekt. Vanligvis trekker de tilreisende til kommunen, men like viktig er kanskje den fellesskapsfølelsen som oppleves gjennom frivillig innsats for å gjennomføre slik tiltak, en stolthet som igjen er med og bygger bolyst. Slike arrangement er møteplasser for innbyggerne og kanskje er disse eksempler på de mer uformelle møteplassene hvor man gjerne kan komme sammen og gjøre en jobb/ drive et arrangement i fellesskap med andre. Dette er muligens også er en tolkning av Tid til å leve – man kan gjøre en innsats utenfor egen arbeidsplass, for et fellesskap på frivillig basis. Det er en annen type involvering i det lokale utviklingsarbeidet enn for eksempel grendemøter som det lett tenkes på i samband med mobilisering og involvering av befolkningen.

Den sterke vektleggingen fra flere av informantene på at arbeidet må fortsette betyr at innbyggerne ser en verdi eller nytte i arbeidet. Det kan være slik at det er denne formen for lokalt utviklingsarbeid som gjør at de blir boende, noe som også er like viktig for befolkningsutviklingen som tilflytting. I flere sammenhenger ble det berørt at det var et balansepunkt mellom å gjøre kommunen attraktiv for potensielle innflyttere og det å ta vare på de som allerede bor i kommunen.

I Carlsson og Haugum (2011) diskuteres betydningen av positive spiraler, kontra negative spiraler med tap av arbeidsplasser, negativ befolkningsutvikling og dårlig bolyst. Ofte er det små grep som skal til for å starte de positive spiralene, og når de først starter kan de være selvforsterkende. Det at noen starter et positivt utviklingsarbeid gjør at andre blir inspirert og støtter opp omkring det. Utviklingen av Romsdalseggen som turmål kan være et eksempel på dette. For å kunne utnytte all energien som

ligger i det potensielle engasjementet er det viktig at alle får et eierskap til prosjektet og at prosjektet utvikles i samhandling mellom involverte parter.

I begge kommunene oppfattes det at den negative befolkningsutvikling har snudd en over til en folketallsvekst. Videre argumenteres det for at den pessimistiske stemning er snudd i retning av at folk er stolte av og fornøyde med lokalsamfunnet. Problemet med slike oppfatninger er selvsagt i hvilken grad en kan dokumentere årsakssammenhengene bak eventuelle endringer. Stemning og stolthet er engang individuelle vurderinger som ingen kan trekke i tvil. Vi kan derfor ikke utelukke at bolyst har påvirket befolkningsutviklingen, med de direkte sammenhengene kan ikke påvises.

6.2.2 Om effekter på kommunenes utvikling

I det statistiske materialet over befolkningsutvikling og sysselsetting har vi sammenlignet Rindal og Rauma med henholdsvis 17 og 8 referansekommuner. Begge kommunene har hatt en positiv utvikling i befolkningen de siste årene.

Befolkningsutvikling

Befolkningsutviklingen i Rauma ser ut til å ha et vendepunkt rundt 2003, noe som er forskjellig fra referansekommunene. Fram til 2003 hadde Rauma en mer negativ befolkningsutvikling, men etter 2003 stabiliserte utviklingen seg og Rauma fikk en utvikling mer på linje med referansekommunene. Dette tyder på at den positive utviklingen startet før merkevareprosjektet og at det ikke er noen tydelig sammenheng mellom befolkningsutviklingen og merkevareprosjektet.

Utviklingen i Rindal har både fellestrekk og ulikheter med referansekommunene. I hovedtrekk følger befolkningsutviklingen i Rindal utviklingen for referansekommunene, med negativ befolkningsutvikling fram til ca 2008, hvor utviklingen stabiliserer seg og vi får en positiv utvikling de siste årene. Utviklingen i Rindal er ikke vesentlig annerledes enn referansekommunene og vi kan ikke hevde at utviklingsarbeidet har hatt en spesiell effekt på befolkningsutviklingen i Rindal sammenlignet med referansekommunene.

For begge kommunene betyr det ikke at utviklingsarbeidet ikke har effekt, men bare at utviklingsarbeidet ikke er bedre/mer effektivt enn det som skjer ellers i referansekommunene.

I begge kommunene finner vi at netto flytting har mye større innvirkning på befolkningsutviklingen enn fødselsoverskuddet. Det betyr at utviklingsarbeidet må innrettes mot å påvirke flyttestrømmene.

Berg (2009) viser til Villa (2005) som mener at livsfaser til en viss grad har sammenheng med mobilitet mellom rurale og urbane områder. Dette kan forstås gjennom ulike generasjoners tilpasninger og kan sorteres i følgende typologi;

- 1) utflyttere, som er unge som forlater bygda til fordel for byen,
- 2) tilbakeflyttere, som er i småbarnsfasen,
- 3) globale besteforeldre, som er den yngre generasjonen eldre som er yrkesaktive og som reiser mye ut av bygda, særlig i ferier, og
- 4) sen-urbanister, som ser for seg et liv i byen etter at ungene har fått sin trygge bygdeoppvekst

Flere av disse flyttestrømmene finner vi i begge kommunene. Tydeligst er det at ungdommene flytter fra stedet, hovedsakelig for å ta utdanning. I Rindal flytter mange ut for å ta videregående utdanning, mens Rauma har egen videregående skole noe som gjør at flere blir i Rauma til de er ferdig på

videregående skole. Noen mente at det var viktig å holde ungdommene i kommunen lengst mulig for å styrke deres identitet til hjemstedet.

Enkelte av de som flytter ut kommer tilbake når de er i ferd med å etablere seg, og der tilbakeflytting er begrunnet med at de vil gi barna trygge og oversiktlige oppvekstforhold det de selv hadde hatt og nærhet til slekt. Tilbakeflyttere har allerede en tilhørighet til stedet sammenlignet med innflyttere som har få relasjoner til stedet. I utgangspunktet bør det da være enklere å rekruttere tilbakeflyttere enn nyinnflyttere. Befolkningssammensetningen i Rindal kan tyde på at kommunen har rekruttert flere unge de senere årene. I begge kommunene hørte vi om unge familier som hadde flyttet tilbake, og det ble fortalt om flere som ønsket å flytte tilbake, men ikke hadde gjort det på grunn av manglende jobbmuligheter eller begrenset boligtilbud. Grunnlaget for tilbakeflytting legges i barndommen og på grunnlag av positive oppvekstopplevelser. Derfor vil det være mer effektivt å sørge for en god skole og et godt oppvekstmiljø mens barna fortsatt er på stedet, i stedet for å bruke store ressurser på å få de som allerede har flyttet ut til å flytte tilbake.

Vi får også signaler på at kommunen og andre må ta ungdommene på alvor og involvere dem i større grad. Inntrykket er at det drives et godt forebyggende ungdomsarbeid som representerer en stor verdi, og en verdi som kanskje overgår verdien av merkevarebygging - når det gjelder innvirkningen på at ungdommene skal flytte tilbake når de har vært ute og fått seg utdanning.

Rauma har i en periode arbeidet aktivt med å få nyinnflyttere til Rauma, både gjennom eget prosjekt i Tettstedsprogrammet og senere gjennom Placement, som har spesialisert seg på å rekruttere europeere til Rauma, og spesielt nederlendere. Engasjeringen av Placement ble avviklet og funksjonen ble overført til servicekontoret i kommunen. Gjennom intervjuene fikk vi også høre at arbeidet med merkevaren også var rettet mot å rekruttere nyinnflyttere og da på bakgrunn av deres friluftsinnteresser, som kunne oppfylles i Rauma. Begrunnelsen for dette var at deres friluftsinnterese gjorde stedet attraktivt og at de dermed ble boende.

I begge kommunene hevder innbyggerne at de er dårlige på å integrere de som kommer flyttende til kommunene, noe som kan være en medvirkende faktor til at noen flytter ut av kommunene i neste omgang. Her er det et betydelig potensial for å ta nye grep.

Gruppen globale besteforeldre er ikke flyttere, men er innbyggere med hyppig reiseaktivitet ut av kommunen for å oppsøke nære og fjerne impulser. Det er nok også slik at flere av disse globale – reisende og ferierende - besteforeldrene nettopp er en viktig kundegruppe for både Rindal og Rauma både som besøkende og for å oppleve aktiviteter, kultur og natur.

Sen-urbanistene finner vi ikke mange av, men tanken var ikke fremmed for noen av de som bodde i kommunene i dag. Dette gjaldt spesielt det å flytte etter barn/barnebarn som hadde etablert seg andre steder. Åndalsnes er en bygdeby, men vi fikk ikke inntrykk av at det gikk noen flyttestrøm fra bygdene i Rauma og til Åndalsnes. Kanskje er det slik at Molde og Ålesund er like attraktive, eller som noen antydte at det kanskje er mer aktuelt å flytte etter barna sitt bosted når de blir eldre?

Karlsen og Lysgård (2002: 30) har identifisert fire motivasjonsfaktorer som ser ut til å være viktige deler av det de kaller en rural livsstil og for å velge å bosette seg på mindre steder i distriktene. Dette er faktorer som også er relevante for å identifisere flyttemotiver i Rauma og Rindal:

- 1) *Fritidssfæren og boformen* der kvalitetene man finner knyttet til tette sosiale nettverk, god plass, nærhet til natur og et aktivt friluftsliv, sikkerhet og trygghet er sett på som positive

kvaliteter. Tid er et sentralt stikkord i den forstand at man ved å bytte byen med mindre steder i distriktet også kan bytte tiden som brukes på arbeidsreise i fritid (hvis jobbsituasjonen tilsier det)

- 2) *Nærhet til familie og «røtter»* som ofte gir seg utslag i et ønske om å flytte «hjem» igjen
- 3) *Privat økonomi* som er et betydelig aspekt for familier som flytter fra typiske pressområder med høye boligpriser etc.
- 4) *Karriere*. Her kan det skilles mellom de som a) flytter for å realisere en form for karriere (yrker som best kan utføres ut fra de forutsetningene som finnes på små steder), b) de som har yrker som kan flyttes uten at det de gjør faktisk endres (IKT-assistert) og c) de som faktisk devaluerer sin karriere for å kunne flytte fra urbane til rurale strøk

Det er spesielt de to første punktene som har vært tydelige flyttemotiver. Fritidssfæren spiller begge kommunene på, Rauma med naturen og Rindal med tid til å leve. Boform har i Rauma vært et viktig motiv for *nederlenderne* som har kommet til kommunen. Nærhet til familie og oppvekststedet er også viktig, og i Rauma så handlet dette om at flere som hadde vokst opp sammen ønsket å flytte tilbake, mens i Rindal ble det lagt vekt på egne opplevelser fra barndommen. Vi har ikke fått presentert privatøkonomiske begrunnelser for å flytte. Når det gjelder karriere så er bildet litt mer sammensatt. Dette handler om både tilbudet av arbeidsplasser og størrelsen på kundegrunnlag i kommunene.

Begge kommunene har utfordringer i forhold til å tilby ulike boliger og attraktive boligtomter. I Rindal har boligutvikling vært et tema i flere år, og det samme kan sies om Rauma og utbygging av Kvartal 1. Det er vanskelig å oppnå befolkningsvekst hvis de som kommer flyttende ikke har noe sted å bo. Kanskje er det slik at begge kommunene har undervurdert behovet for boliger som et ledd i å oppnå befolkningsvekst. Det vil også være forskjell på attraktiviteten om tomtene er ferdig opparbeidet med vei, vann, avløp, strøm og bredbånd, eller ikke. Både i Rindal og Rauma kan det være en terskel å bygge ny bolig fordi man risikerer at byggekostnadene vil overstige markedsverdien. Hvis situasjonen er slik vil boligbygging også innbefatte en økonomisk risiko som gjør at det ikke er like attraktivt å flytte til kommunen og bygge egen bolig. Boformer, boliger og lokalisering er et område hvor man før lette etter kreative løsninger som et ledd i å sikre befolkningsutviklingen. Kanskje er Rindal på sporet av en god løsning med å bygge et sterkt sentrum i en distriktskommune, men foreløpig svikter tomte- og boligmulighetene her.

Sysselsetting

Næringslivet i kommunene har en betydelig rolle for sysselsettingen. Utviklingen i næringslivet vil til en viss grad påvirke sysselsettingen. Begge kommunene har et variert næringsliv som i stor grad er lokalt eid. Spesielt Rauma har mange og relativt store næringsaktører sammenlignet med andre kommuner på sin størrelse. Rauma har en historie med ulike typer industri og har således blitt vant til omstilling, mens Rindal er en utpreget primærnæringskommune basert på primærnæringene og industrivirksomhet basert på lokale råvarer, og har derfor ikke opplevd de samme litt større omstillingsperiodene som Rauma

Næringslivet tilbyr arbeidsplasser for innbyggere og innpendlere, og de som bor i kommunene ønsker i størst mulig grad å ha en jobbmulighet nært bostedet. Næringslivets behov for arbeidskraft må finnes innenfor innbyggernes tilbud av kompetanse. I begge kommunene hører vi at det etterlyses både kompetent arbeidskraft og arbeidsplasser for personer med ulike kompetanse. Ofte etterspørres kompetansearbeidsplasser, og kanskje er det slik at når befolkningen i større grad får høyere utdanning så blir arbeidsmarkedet i større grad segmentert, slik at det lett blir ubalanse mellom tilbud og etterspørsel etter kompetanse på mindre steder.

I den nye nasjonale strategien for reiselivsnæringen (NHD 2012: 10) presiseres regjeringens visjon for reiselivsnæringen: *Verdifulle opplevelser*. Her påpekes det at «*reiselivsnæringen er en viktig distriktsnæring og bidrar til attraktive lokalsamfunn*» (ibid.). Det argumenteres for at utvikling av flere arbeidsplasser (jf. punkt 1) og attraksjoner på et mer helårsmessig plan derfor vil være et bidrag til så vel kvalitet som mer stabil bosetting i lokalsamfunn i distriktene. Slik sett vil satsing på reiseliv være et viktig redskap i det lokale utviklingsarbeidet, men samtidig peker målsetningene også mot at reiselivet må tilpasses andre mål som bærekraftighet og lokalsamfunnenes levedyktighet.

Syssetling i Rauma

For å bli boende eller for å komme flyttende har tilgangen på arbeid betydning. Utviklingen i syssetling i Rauma har vært negativ fram til 1996, og etter den tid har utviklingen vært mer lik utviklingen i referansekommunene. Endringene i syssetling skjedde derfor på et mye tidligere tidspunkt enn merkevareprosjektet. Utviklingen i syssetling må ses i sammenheng med pendling.

Rauma har hatt større nettoutpendling enn referansekommunene. Utviklingen i Rauma er ganske lik referansekommunene med unntak av perioden 2001 til 2005 hvor Rauma hadde en betydelig større nettoutpendling. Både endringene i syssetling og nettoutpendling skjedde før merkevareprosjektet startet. Når det gjelder tidligere utviklingsprosjekt, kan vi ikke utelukke at disse har gitt effekter på utviklingen. I forhold til merkevareprosjektet kan en kanskje snu årsaks-rekkefølgen, og heller hevde at det er mer sannsynlig at en mer positiv utvikling har gitt optimisme og overskudd som understøtter utviklingsarbeidet heller enn motsatt, eller at utviklingsarbeidet har styrket den positive utviklingen som allerede var i emning.

I Rauma pekte noen av innbyggerne tilbake på en tidligere periode hvor kommunen aktivt hadde arbeidet med å rekruttere nye bedrifter til Rauma og hadde lyktes med dette. De mente at arbeidet med å tiltrekke seg ny næringsvirksomhet burde blitt prioritert på nytt. Ny næringsvirksomhet kan også utvikles gjennom entreprenørskapssatsninger og oppstart av nye bedrifter. Begge kommunene er tilknyttet Hoppid som jobber med næringsutvikling. I begge kommunene ligger det nok et uutnyttet potensiale i utvikling av reiselivsnæringen. Rauma har Trollveggen, Trollstigen, Romsdalseggen/en flott fjellheim og cruisebåttrafikken å bygge på. Rindal har hytteturisme og muligheter knyttet til Trollheimen. Grøtta Grav (2010: 67-68) peker på mulighetene som ligger i naturbasert turisme og kommersialisering av natur og fritid. For å kunne utvikle helhetlige, velfungerende reiselivsprodukter, kreves det at aktører innenfor turismen inngår i nettverksamarbeid, både med hverandre og andre kreative aktører, med tanke på stadig produkt- og tilbudsutvikling.

For Raumas del vil for eksempel Tindesenteret representere spennende muligheter her. Kanskje vil man om noen år ha Nord-Europas best utbygde nett av Via Ferrata-ruter i ulike vanskelighetsgrader som turister valfarter til?

Syssetling i Rindal

Utviklingen i syssetling i Rindal har en lik utvikling som referansekommunene fram til 2001. Etter 2001 synker syssettingsnivået i kommunene, men referansekommunene har en stabil til økende syssettingsutvikling. Nedgangen i antall syssette har ikke hatt konsekvenser for befolkningsutviklingen. Dette kan forklares med at utpendlingen i Rindal i perioden 1997 – 2011 har økt relativt mer enn i referansekommunene. Utviklingen med økt utpendling fra Rindal har skjedd samtidig med reduksjon i syssettingen, men dette er endringer som startet noe før «Tid til å leve» prosjektet startet. Slik sett trenger det ikke ha påvirket at folk i større grad velger å bli i Rindal selv om

de pendler ut av kommunen. Men, vi kan heller ikke utelukke at det har bremsset utflytting da det ble igangsatt. Det kan bety at mange synes Rindal er en attraktiv kommune å bo i, og at de velger å bli boende selv om de må pendle. Denne utviklingen startet helt tilbake ved årtusenskiftet, altså før Tid til å leve startet. Tidligere prosjekt som blant annet Blilyst kan ha påvirket folks bostedspreferanser og slik sett bidratt til at Rindal har en befolkningsutvikling på linje med referansekommunene.

Rindal har også en utfordring med få arbeidsplasser for de med høyere utdanning. Samtidig er det virksomheter med behov for spesiell kompetanse som har problemer med rekruttering. Det uttrykkes også at det kan være vanskelig å skaffe arbeidsplasser til to. Dette var også utfordringer som ble fremhevet av informanter i Rauma. Dette er eksempel på et område hvor eksisterende næringsliv og kommunen kan jobbe sammen, spesielt i Rindal. Her finnes det også eksempler på relativt nyetablerte kompetansebedrifter, som viser at det er muligheter.

Pendlingen i Rindal er knyttet til fylkesveien som går gjennom kommunen, og som enkelt kan bringe innbyggerne til Surnadal for arbeid i den ene retningen, og Orkdal og Trondheim i den andre retningen. Gode veier gjør pendlingen enklere for innbyggerne. I Rauma, som er en langstrakt kommune er pendlingsmulighetene veldig forskjellig fra de ulike grendene. Grender som ligger i utkanten i nord og vest har relativt kort vei til arbeidsmarked i retning Molde og Ålesund, mens det i andre deler av kommunen er store pendlingsavstander.

6.3 Dilemmaer i lokalt utviklingsarbeid

Gjennom studien av lokalt utviklingsarbeid i Rauma og Rindal er det noen dilemma eller balanseanger som gjør seg gjeldende.

Den første tydelige balansegangen er mellom bredde og spissing av visjonen. Dette er en balansegang som Utne og Skjelvan Wikdahl (2010) også diskuterer og dysfunksjonelle effekter av at visjonen blir for smal og passer bare til de involverte, eller at den blir for bred eller utydelig for å passe alle. Visjonen må gjenspeile den identiteten som innbyggerne har til stedet, og det naturlige er at innbyggerne har ulik identitet som man må finne likhetstrekkene innenfor.

Det andre dilemmaet er balansegangen mellom å fokusere på egne innbyggere og tilflyttere. Vi fant at noen pekte på at man var mest interessert i tilflytterne og ikke egne innbyggere. Antakelig er det mest effektivt å forsøke å beholde de innbyggerne som allerede bor på stedet, i stedet for rekruttere tilflyttere. Dette handler også om å sørge for et godt oppvekstmiljø for de unge mens de bor på stedet, i stedet for å bruke mye ressurser på å få dem til å flytte tilbake når de først har flyttet ut.

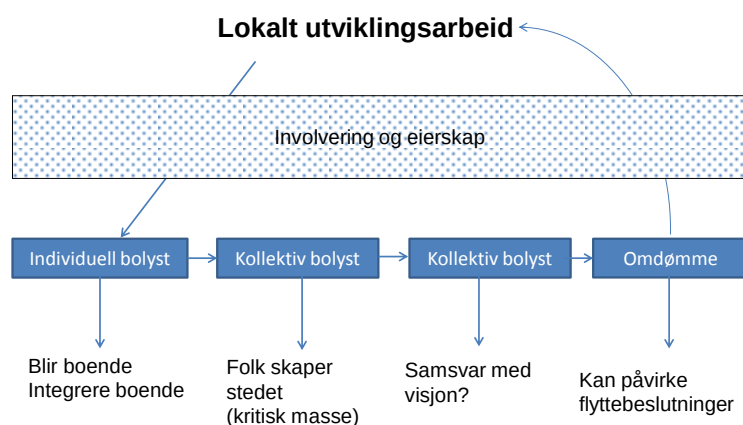
Det tredje dilemmaet handler om balansen mellom stor involvering og framdrift. Begge deler er ønskelig, men det er et spørsmål om hvor mye ressurser skal brukes på å få med f.eks. ti prosent fler av innbyggerne i forhold til å bruke ressursene på å iverksette tiltak. I prosjektet har vi sett at involvering handler om mer enn å delta på folkemøter, og kanskje er involvering i operative oppgaver like interessant for mange innbyggere – det at man gjør noe praktisk i stedet for å snakke om det.

Det fjerde dilemmaet er balansen mellom å holde en stø kurs og kontinuitet kontra å ta hensyn til innspill og lære underveis. Her er også Ole Brum-politikken gjeldende – Ja takk, begge deler! Men den innebærer en balanse mellom å lære for å forbedre arbeidet samt å ta hensyn til korrigerende innspill fra ulike interessenter, samtidig som kontinuiteten skal opprettholdes.

Det lokale utviklingsarbeidet må balanseres gjennom disse dilemmaene og antakelig flere, og blir det en ubalanse så oppstår det dysfunksjonelle effekter i den ene eller andre retningen slik Utne og Skjelvan Wikdahl (2010) beskriver. En tidlig bevisstgjøring av disse og andre mulige dilemma kan være med å bygge opp en beredskap for å håndtere og balansere disse i lokalt utviklingsarbeid.

6.4 Sammenhenger

Vi finner ingen tydelige sammenhenger mellom henholdsvis Merkevarerprosjektet i Rauma og omdømmesatsinga i Rindal og kommunenes utvikling når det gjelder befolkningsutvikling og sysselsetting. Vi finner sammenhenger mellom prosjektene og innbyggernes bolyst. Bolyst har betydning for om folk blir boende, men det er også mange andre forhold som påvirker valget av bosted. I figuren under har vi forsøkt å illustrere noen relevante sammenhenger mellom prosessene og effektene av det lokale utviklingsarbeidet. Det at det lokale utviklingsarbeidet skjer i et lokalsamfunn med mange andre påvirkninger og utviklingsforløp gjør det vanskelig å identifisere tydelige sammenhenger.

Figur 6-5: Sammenhenger i lokalt utviklingsarbeid

Av figuren framgår det at det lokale utviklingsarbeidet påvirker individuell bolyst, men filtrert gjennom involvering og eierskap. Denne sammenhengen representerer et av dilemmaene i lokalt utviklingsarbeid, nemlig hvor mye innsats skal brukes på å involvere alle og legge til rette for bolyst for alle, når kanskje ikke alle vil involvere seg, men leve et stille og tilbaketrukket liv.

Den individuelle bolysten har betydning for at folk blir boende. Individuell bolyst er også viktig for å integrere nyinnflyttere.

Kollektiv bolyst oppstår når en kritisk masse av innbyggerne har individuell bolyst. Det kan blant annet handle om man identifiserer seg med visjonen og har samme identitet. Folk skaper stedet som Follo og Villa (2010) påpeker. Den kollektive bolysten blir tydelig når folk starter med å forsterke positive elementer i det lokale utviklingsarbeidet, og det kan være så enkelt som måten man snakker om sitt lokalsamfunn – at man har det bra, er optimistisk og trives. For at det skal være grunnlag for kollektiv bolyst må folket på stedet involveres og får et eierskap til det som skjer. Det er folket som

skaper stedet og ikke kommunen som politisk og administrativ organisasjon, derfor handler lokalt utviklingsarbeid om folket og lokalsamfunnet.

Den kollektive bolysten og fellesskapsfølelse gir innbyggerne en identitet. Ofte relateres identitet til et sted, og dette kan relateres til identiteten til de menneskene som skaper stedet. Når identitet og visjon samsvarer vil de forsterke hverandre, og stedet med de som bebor og bygger det gir visjonen et ekte innhold. Det er denne identiteten som gir grunnlag for det omdømmet som stedet får av betraktere av stedet og menneskene i samspill. Et positivt omdømme er dermed en fortsettelse på en positiv spiral som forsterker lokalt utviklingsarbeid. Det positive omdømmet og arbeidsplasser er det som rekrutterer nyinnflyttere uten relasjoner til stedet. Deres inntrykk av stedet formes først og fremst av hvordan folk som skaper stedet framstår, men også markedsføringsmateriell, medieomtale og lignende.

Ut fra disse sammenhengene kan man stille spørsmål ved om befolkningsutvikling er det riktige målet med lokalt utviklingsarbeid. Befolkningsutvikling er ofte målet i kommuneplanen, men kanskje burde målet for lokalt utviklingsarbeid avgrense seg til bolyst, som har en indirekte betydning for befolkningsutvikling? Utviklingen av antall arbeidsplasser ser ut til å være en viktig drivkraft for befolkningsutvikling. Når det er et stort tilbud av arbeidsplasser kommer folk flyttende så fremt det er boliger, men arbeidsplassene kommer sjeldnere flyttende etter folk. I denne sammenhengen kan bolyst fungere som en korrigeringsmekanisme som gjør at folk strekker seg lengre for å bli boende eller at stedet kommer høyere opp på listen over aktuelle steder å flytte til.

7. KONKLUSJONER

I dette kapitlet presenteres konklusjoner og anbefalinger fra undersøkelsen av lokalt utviklingsarbeid i Rauma og Rindal. Begge kommunene har drevet lokalt utviklingsarbeid over flere år gjennom ulike prosjekter og tilhørende prosesser. Denne undersøkelsen er knyttet til effektvurdering av merkevarearbeid og profilering. Rauma kommune lanserte sitt merkevareprosjekt Verdens beste kommune for naturglade mennesker i 2006. Rindal sitt merkevareprosjekt, kalt omdømmesatsing, Rindal – Tid til å leve ble lansert i 2008.

7.1 Sammenstilling

Lokalt utviklingsarbeid må sees i en historisk kontekst som en kjede av tiltak og prosjekter. Utviklingsarbeidet har en verdi i seg selv fordi det fører til at noe skjer på stedet. Det at noe skjer er starten på positive spiraler, i motsetning til steder hvor det ikke skjer noe og pessimismen får ta overhånd. Lokalt utviklingsarbeid i en eller annen form vil være en kilde til å bygge identitet og stolthet hos innbyggerne som gjør at stedet framstår med en tydeligere identitet, noe som gir grunnlag for det omdømmet som stedet får i neste omgang.

Vi har analysert en del utviklingstrekk i de to kommunene knyttet til befolkningsutvikling, sysselsetting og bolyst. Tabell 7-1 gir en oversikt over effekter som er identifisert i studien.

Tabell 7-1. Funn presentert etter effektvariabel og dokumentasjonsform.

Datakilde: Effekt- variabel:	Metode 1 (Informanter)	Metode 2 (Referansegruppemetodikk)
Befolkning	• Tilgang på attraktive boliger og tomter kan hemme befolkningsutvikling • Dårlig integrering kan være en av grunnene til at nyinnflyttede blir boende i kort tid	Ingen sammenheng
Sysselsetting	• Mer segmentert tilbud og etterspørsel er utfordrende • Utviklingen i eget næringsliv påvirker mulighetene	Ingen sammenheng, med unntak av at sysselsettingsnedgangen har ført til pendling i stedet for flytting i Rindal
Bolyst	• Stolthet • optimisme • identitet • stedsfølelse	Har ikke data

Når begge kommunene sammenlignes med hver sine referansekommuner så finner vi ikke at befolkningsutviklingen er annerledes i Rauma og Rindal, noe som betyr at det ikke er tydelige effekter av det omtalte utviklingsarbeidet.

Når det gjelder sysselsettingsutviklingen er utviklingen i Rauma og referansekommunene lik, slik at vi ikke kan identifisere noen effekter av Merkevareprosjektet/utviklingsarbeidet. Rindal har en dårligere sysselsettingsutvikling enn referansekommunen, men pendling gjør at dette ikke slår negativt ut på befolkningsutviklingen.

En begrensende faktor i begge kommunen er boliger og ikke minst attraktive boliger og tomter. En god barndom med gode minner fra skoletiden og et godt oppvekstmiljø er viktig for at noen velger å flytte tilbake. Dårlig integrering av de som kommer flyttende til kommunene kan føre til at de lett flytter ut av kommunen igjen.

Næringsutvikling er viktig for å stimulere etablering av ny næringsvirksomhet fordi ingen bedrifter lever evig. Etablering av nettverk mot utflyttet ungdom, utvikling av næringslivsnettverk, støtte til etablerere med mer er positive bidrag for å skape samhold og tro på framtida. Sysselsetting er krevende når arbeidsmarkedet blir mer segmentert i forhold til kompetanse som tilbys og kompetanse som etterspørres.

Det lokale utviklingsarbeidet har betydning for bolyst. Det skaper identitet, optimisme, stolthet og stedsfølelse. Bolyst er individuelt og det er når flere opplever bolyst - kollektiv bolyst - at grunnlaget for identitet skapes. Folket skaper stedet på denne måten. Kollektiv bolyst og identitet legger grunnlaget for godt omdømme. På den måten kan lokalt utviklingsarbeid ha en indirekte betydning for at folk blir boende eller at noen flytter til stedet.

7.2 Sammenhenger mellom prosesser og effekter

Gode og velfungerende lokale utviklingsprosesser er en forutsetning for å oppnå effekter på befolkningsutvikling, sysselsetting og bolyst, men ikke tilstrekkelig til alene å gi ønskede effekter. Årsaken til det er at mange andre forhold også har betydning.

Tyngre trender i befolkningsutvikling og sysselsetting er vanskelige å konkurrere med for lokale utviklingsprosjekter, noe som også fremkommer klart gjennom sammenligninger med referansekommuner. Målet om befolkningsutvikling kan derfor være for ambisiøst for lokalt utviklingsarbeid.

Våre analyser tyder på at utviklingsarbeidet har hatt en positiv innvirkning på bolyst i begge kommunene. Bolyst er en individuell vurdering, som har betydning for at innbyggerne blir boende. Det er først når flere opplever bolyst, kollektiv bolyst at folk skaper stedet og gir det en identitet. Det er denne identiteten som gir stedet et omdømme, som kan være grunnlag for at noen vurderer å flytte til stedet.

7.3 Anbefalinger

Ut fra våre funn og konklusjoner ovenfor vil vi komme med følgende anbefalinger. Anbefalingene omfatter forhold som bør forsterkes og forbedres sett under ett på et litt mer overordnet nivå. Vi har ikke identifisert noe som direkte bør forkastes. Anbefalingene grupperes tematisk, først punktvis;

- Gode og inkluderende prosesser og fruktbar samhandling
- Kontinuitet og langsiktighet

- Bredt fokus med lokal tilpasning
- Næringsutvikling og arbeidsplasser
- Boliger og tomter som viktig premiss
- Forventningsreduksjon, justere mål
- Stedsmarkedsføring og innbyggerdeltakelse
- Gode oppvekstmiljø og opplevelser for barn og unge

Om prosess og samhandling

En god prosess er en nødvendig, men ikke tilstrekkelig forutsetning for et vellykket utviklingsarbeid. En god prosess krever legitimitet i og medvirkning fra lokalsamfunnet. Videre må de økonomiske og organisatoriske forutsetningene for arbeidet være på plass. En viktig organisatorisk forutsetning er samhandling på tvers av ulike aktørgrupper. Videre at prosessen bidrar til bred deltagelse i utviklingsarbeidet både på styringsnivå og i gjennomføringen. Stikkord som anerkjennelse, tillit, kommunikasjon, medvirkning og læring i lag (jf. Sletterød 2001) er sentrale her.

Forhold som spiller inn vil være engasjement, og ildsjeler. Videre at prosessen er inkluderende og skaper engasjement. Et sterkt engasjement kan skape problemer om fokuset er såpass spisst at det virker ekskluderende for bestemte grupper. Nettverksbygging som styrker samhandlingen vil også være positivt for gjennomføring av utviklingsarbeidet.

Om betydningen av kontinuitet og langsiktighet

Vi konkluderte ovenfor med at det er vanskelig å skille effekter av de pågående tiltakene og prosessene fra tidligere arbeid. Sannsynligvis fordi en kontinuerlig «strøm» av prosjekter og prosesser bidrar til effekter på lokalsamfunnet over tid. Å opprettholde et kontinuerlig press på utviklingsarbeidet blir derfor viktig. Merkevarebygging og stedsmarkedsføring er langsiktige prosesser. Vi har også sett at slike prosesser utvikles med tiden gjennom læring underveis og innhenting av kommuneekstern kompetanse. Utviklingsarbeidet må også utvikle seg selv.

En del av langsiktigheten handler om å sørge for en langsiktig finansiering for lokalt utviklingsarbeid. Her har Rauma klart å få til en finansiell plattform for arbeidet og gjort seg uavhengig av kortsiktige prosjekter. Rindal har så langt en løsning hvor utviklingsarbeidet finansieres over kommunens budsjett.

Om bredt fokus med lokal tilpasning

Å lete etter en beste praksis eller en «mirakelmetodikk» som løser utviklingsproblemene til en kommune er sannsynligvis en mislykket strategi. Utviklingsarbeidet må tilpasses de lokale forholdene og menneskene på stedet. Vi vurderte ovenfor at merkevarestrategier sannsynligvis hadde størst innvirkning på folks oppfatninger og identitet. Ulike tiltak vil være rettet mot ulike forhold. For å få til en god og bred utvikling av lokalsamfunnet trengs sannsynligvis en bred satsning hvor ulike typer tiltak kombineres. Dette kan omfatte: arbeid og arrangement for å bedre lokal identitet, attraktive boliger og tomter for barnefamilier, billige boliger for ungdom, attraktive arbeidsplasser, god integrering av innflyttere, generelt og bransjespesifikt næringsutviklingsarbeid, - for eksempel i form av satsning på naturbasert reiseliv osv.

Om næringsutvikling og arbeidsplasser

For å kunne tilby attraktive arbeidsplasser er det nødvendig å prioritere næringsutviklingsarbeid rent generelt. Tilfeldig eller ikke, så har begge kommunene et godt utgangspunkt for naturbasert reiseliv. Det skjer allerede mye i begge kommunene, men potensialet til å utvikle kommersielle tilbud synes å være større. Dette krever prioriteringer og betinger samarbeid inne og mellom ulike sektorer. Reiselivsutvikling vil kunne skape arbeidsplasser lokalt og gjerne arbeidsplasser som krever ulike kompetanser.

Om tilgjengelige boliger og tomter som premiss

Attraktive boliger og tomter er en forutsetning for at potensielle innflyttere skal finne det attraktivt å flytte til kommunen. Begge kommunene har lite ledige boliger og lite attraktive tomter. Jo mer tilrettelagt utbyggingen er fra kommunens side jo enklere vil det være å starte bygging. Noen steder i begge kommunene er det slik at husbyggere bærer en stor økonomisk risiko ved at bygge kostnadene er større enn markedsverdien. Dette gjør beslutningen om å bygge hus mer komplisert for de fleste.

Om betydningen av å redusere forventningene og justere mål

Det er vanskelig å identifisere store (målbare) effekter knyttet til utviklingsarbeidet. Sannsynligvis bør en dempe forventningene, og være tilfreds med de små seire. I Rauma og Rindal har en vært raske med å innkassere de siste års folketallsøkning som resultat av pågående prosesser, samtidig som sammenligning med referansekommunene viser at dette er generelle utviklingstendenser. Denne typen argumentasjon kan virke negativt når pendelen svinger i motsatt retning igjen. Samtidig kan ikke verdien av å skape aktivitet og framtidstro gjennom utviklingsarbeid underslås. Det ser ut til å skape positive spiraler av stolthet og optimisme som igjen gir energi til utvikling. Det bør derfor vurderes om befolkningsutvikling er rett målsetting for lokalt utviklingsarbeid.

Om stedsmarkedsføring og innbyggernes rolle

Stedsmarkedsføring er markedsføring av stedet og ikke kommunen som organisasjon, noe som krever et annet fokus på deltakelse. Merkevarebygging er en arv fra næringslivet og er lett å overføre til kommunen som organisasjon. Merkevarebygging og stedsmarkedsføring går ut over kommuneorganisasjonen sine grenser og omfatter innbyggerne og ulike former for aktivitet i lokalsamfunnet. Dette kan også knyttes til behovet for samhandling som er nevnt i det første punktet over. Innbyggernes identitet til stedet er viktig for selvbildet og det er selvbildet som er kilden til det omdømme kommunen som sted får. Det hjelper lite hva en kommune gjør for å bedre omdømmet hvis dette ikke har sammenheng med – og gjenklang blant - innbyggerne i kommunen. Som Follo og Villa (2010) påpeker om bygdene, så blir de like mye markedsført gjennom de prosessene som utgjør samarbeidet mellom personer. Det er slike prosesser som bygger stedet stein på stein, løfter stedet og skaper forventninger og bevissthet om at dette er et sted med særpreg.

Oppvekstmiljø og gode opplevelser for barn og unge

Gode opplevelser fra barndommen er viktig for at noen skal vurdere å flytte tilbake. Det vil være mer effektivt å målrettet legge til rette for gode oppvekstmiljø når de unge fortsatt bor i kommunen, i stedet for å legge mye ressurser i å få dem til å flytte tilbake etter at de har flyttet ut. Gode oppvekstmiljø har

en langsiktig effekt og glemmes fordi det tar noen år før de unge kommer tilbake. Ofte er det slik at de kortsiktige løsningene vektlegges for å få raske resultater.

Noen avsluttende punkter til ettertanke og grunnlag for fornying og forsterking

- **Ambisiøse mål**
Ambisiøse befolkningsutviklingsmål kan virke positivt som fremtidsvisjoner, men som kortsiktige mål kan de virke nedbrytende. Trender i bosetningsstrukturen er tungt å endre. Rindal og Rauma er ikke unike i forhold til det å drive aktivt lokalt utviklingsarbeid. En kan derfor ikke forvente store dramatiske endringer i befolknings og sysselsettingsutviklingen sammenlignet med andre kommuner. Ambisiøse befolkningsutviklingsmål betinger både en ambisiøs nærings- og boligpolitikk og tilhørende beslutninger og prioriteringer fra kommunenes side
- **Forankring og fokus**
Merkevare og omdømmebyggingen i de to kommunene oppleves som relativt godt forankret i befolkningen. Faren er om en tror merkevare- og omdømmebygging løser alle problemer. En har også hatt andre arbeidsmåter knyttet til tradisjonell stedsutvikling i de to kommunene. Fokuseres det for sterkt på omdømmearbeidet kan annet viktig arbeid bli neglisjert.
- **Sammenheng og kontinuitet**
Rapporten dokumenterer at utviklingen i de to kommunene best forstås ut fra et historisk perspektiv hvor ulike initiativ og prosjekt bygger på hverandre. Kontinuitet er viktig. Når nye «faglige moter» dukker opp skal en nødvendigvis ikke forkaste alle gamle perspektiv.
- **Visjonen:**
De to kommunene hadde noe ulike visjoner som ble vurdert litt ulikt i befolkningen. I Rindal var det nesten unison oppslutning, mens enkelte følte seg ekskludert av det sterke friluftslivsfokuset i Rauma. Dels for å justere for uønskede effekter og dels for å holde visjonen levende og vital må den stadig være oppe til debatt.
- **Målrettede delprosjekt:**
For å unngå at omdømmearbeidet blir stående alene er det viktig å forsterke arbeidet med delprosjekter rettet mot nærings- og stedsutvikling. Dette er arbeid som bidrar positivt i seg selv, og som er med på å gi omdømmearbeidet et konkret innhold for befolkningen.
- **Medvirkning**
De fleste informantene vi snakket med berømmet prosessen i kommunene som inkluderende. Noen var skeptiske, men det må en regne med i et demokratisk samfunn. Det er uansett viktig å forsterke medvirkningsarbeidet. Medvirkning er ikke en fase, men noe arbeidet må ha med seg hele tiden. Videre må en bygge bro over mot de grupper som av ulike årsaker ikke deltar.

LITTERATURLISTE

- Aftenposten (2012): Å skape en turistattraksjon. Artikkel skrevet av Hilde Lundgaard. *Aftenposten*, 29. september 2012
- Agnew, J.A. & Duncan, J.S. (1989): *The Power of Place: Bringing together Geographical and Sociological Imaginations*. Unwin Hyman Ltd, London.
- Aure, M, Nilsen, H., Josefsen, E, og Ringholm, T. (2011): *Med håp og engasjement. En kunnskapsstatus og utfordringer og strategier i rekruttering av arbeidskraft til distriktkommuner*. Norut Tromsø, Rapport nr.: 6/2011
- Berg, N.G. (2009): Bostedsvalg – et spørsmål om sted, mobilitet, bygd og by og hjem(me). I Berg, N.G., Jørgensen, S. & Aase, A. (red): *Mennesker og steder i samspill. Festskrift til Britt Dale*. Trondheim, Tapir akademisk forlag
- Berg, N.G. & Dale, B. (2004): Sted – begreper og teorier. I Berg, N.G., Dale, B. Lysgård, H.K. & Løfgren, A. (red) 2004: *Mennesker, steder og regionale endringer*. Trondheim, Tapir Akademisk Forlag,
- Borch, O. J. & Førde, A. (red) (2010): *Innovative bygdemiljø. Ildsjeler og nyskappingsarbeid*. Bergen, Fagbokforlaget
- Borch, O.J. & Vestrum, I (2010): Samfunnsentreprenøren og «de gode hjelperne». I Borch & Førde (red)
- Bygdeforskning (2010): *Veileder i lokalt utviklingsarbeid*.
- Carlsson, E. & Haugum, M. (2011): *Effekter av Nord-Trøndelag fylkeskommunes innsats innenfor stedsutvikling – En vurdering på grunnlag av tre eksempelstudier*. Rapport 2011: 2. Steinkjer, Trøndelag Forskning og Utvikling AS
- Daler, V & Stafnes, S.D. (2007): Når kommuner kommuniserer. *Kommunikasjon* nr. 1/2007: 10-11
- Dinamo PR (2005): *Stedsutvikling for Rauma kommune*. Innsiktsrapport utarbeidet av Dinamo for Nordveggen AS, datert 13. desember 2005
- Farner, A (1988): *Usynlig arbeid og skjulte ressurser: ressurser for og i lokalt utviklingsarbeid*, NIBR-rapport 1988:15. Oslo, NIBR
- Florida, R. (2002): *The Rise of the Creative Class... and how it's transforming work, leisure, community, & everyday life*. New York, Basic Books.
- Follo, G & Villa, M. (2010): Å Bygge staden stein på stein. I Borch & Førde (red): 121-135
- Frisvoll, S, Almås, R og Daugstad, K (2004): Program og satsninger rettet mot distriktkommuner og småsamfunn. Notat utarbeidet til distriktskommisjonens arbeid
<http://www.regjeringen.no/Upload/KRD/Vedlegg/REGA/distriktskommisjonen/17.Frisvoll.pdf>
- Furre, H., Johansen, S., Brastad, B. & Gundersen, F. (2009): *Harmoni innen vide rammer. Effekttindikatorsystem for evaluering av kapittel 551, post 60*. Kristiansand, Oxford Research og NIBR
- Gertner, G. (2011): Unfolding and configuring two decades of research and publications on place marketing and place branding. *Place Branding and Public Diplomacy* 7, 91-106 (May 2011)
- Graziano, A.M. & Raulin, M.L. (1989): *Research Methods - A Process of Inquiry*. Harper & Row, Publishers, New York

- Grøtta Grav, S (2010): *Bratte gleder. Hvem kan gjøre hva det bratte friluftslivet?* Masteroppgave
Avdeling for sykepleier-, ingeniør- og lærerutdanning Levanger, HINT,
http://brage.bibsys.no/hint/bitstream/URN:NBN:no-bibsys_brage_13146/1/Mastergradsoppgave%20Sturla%20Gr%C3%B8tta%20Grav.pdf
- Hansen, H. K. & Niedomysl T. (2009): Migration of the creative class: evidence from Sweden.
Journal of Economic Geography 9 (2009) pp. 191–206
- Haugum, M. og Sivertsen, H. (2010): *Selvbilde, identitet og omdømme – veien fra industrisamfunn til småsamfunn i Verran*. Rapport 2010:2. Steinkjer, Trøndelag Forskning og Utvikling AS
- Hegtun, H. (2004): Med slagord skal landet bygges. Artikkel i *Aftenposten* 19.06.2004
- Holm, F. E. & Stræte, E. P. (2006). *Partnerskap for lyst og næring?: evaluering av Blilyst-programmet i Sør-Trøndelag*, Rapport 4/06. Trondheim, Norsk senter for bygdeforskning.
- Holm, F. E. & Stræte, E. P. (2008): *Utfordringer i lokalt utviklingsarbeid. En delrapport fra følgeevalueringen av Regjeringens småsamfunnssatsing*. Rapport 14/08. Trondheim, Norsk Senter for bygdeforskning,
- Holm, F.E. & Kroken, E. (2009): *Hva nå Blilyst? En evaluering av utviklingsprogrammet Blilyst*. Rapport nummer 9/09. Trondheim, Norsk senter for Bygdeforskning
- Hörnström, L. Hansen, K.G & Roto, J. (2012): *Att möta demografiska förändringar. En handbok för inspiration till handling i nordiske kommuner och regioner*. Nordregio Report 2012: 4. Stockholm, Nordic Centre for Spatial Development
- Johannisson, B (1990): *Entrepreneurship as a collective phenomenon*. Nedlastet 26.06.09 fra:
http://www.vxu.se/ehv/filer/forskning/entrepofil/publikationer/collective_phenomen.pdf
- Karlsen, J. & Lysgård, K.K. (2002): Stedsprofilering og livsstilsflyttere – redningen for rurale småsamfunn? *PLAN - Tidsskrift for samfunnsplanlegging, bolig og byplan og regional utvikling* nr. 2, 2002, s. 26-32
- KK-Stiftelsen (2007): *Samhällsentreprenör – en förstudie*. Stockholm, KK-stiftelsen
- Krueger, R.A. (1994): *Focus Groups: A practical guide for applied research*. 2nd. edn. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Langørgen, A., Galloway, T.A. & Aaberge, R. (2006): *Gruppering av kommuner etter folkemengde og økonomiske rammebetingelser 2003*, Rapporter 2006/8, Statistisk sentralbyrå.
- Langørgen, A., & Aaberge, R. (2011): *Gruppering av kommuner etter folkemengde og økonomiske rammebetingelser 2008*, Rapporter 8/2011, Statistisk sentralbyrå.
- Langørgen, A., R. Aaberge & R. Åserud (2001): *Gruppering av kommuner etter folkemengde og økonomiske rammebetingelser 1998*, Rapporter 2001/35, Statistisk sentralbyrå.
- Lindeløv & Karlsen A (2004): *Forskning på "nyskaping i småbedriftsmiljø"*. Nordlandsforskning – NF-rapport nr. 17/2004. Bodø, Nordlandsforskning
- Lysø, R., E. Carlsson, J. Karlsen, & J.K. Fosse (2003) *Følgeevaluering av programmet Miljøvennlige og attraktive tettsteder i distriktene*. Midtveisrapport 2003. Prosjektrapport nr. 42/2003, Agderforskning.

- Lysø, R. J. Karlsen & N.A. Sletterød (2005): *Miljøvennlige og attraktive tettsteder i distriktene*. Sluttrapport fra følgeevalueringen av programmet. NTF-rapport 2005:4. Steinkjer: Nord-Trøndelagsforskning.
- Massey, D. (1991): A Global Sense of Place. *Marxism Today*. June 1991:24-29.
- Miles, M.B. & Huberman, A.M. (1994): *Qualitative data analysis : an expanded sourcebook*. Sage, Thousand Oaks, Calif
- Miljøverndepartementet (2005): *Miljøvennlige og attraktive tettsteder. Erfaringer og anbefalinger fra Tettstedprogrammet*.
- Niedomysl, T (2006): Migration and Place Attractiveness. *Geografiska regionalstudier* 68. 46 pp, Uppsala Universitet. ISBN 91-506-1875-X
- Norberg-Schultz, C. (1978): *Mellom jord og himmel*. Oslo, Pax forlag
- Pasquinelli, C. (2011/2012): Competition, Cooperation, Co-opetition. Widening the perspective on Place Branding. PhD-dissertation. Scuola Superiore Sant Anna. De Studi Universitari e de Perfezionamento
- Rauma kommune (2006): KOMMUNEPLAN RAUMA KOMMUNE 2006-2017 Utfordringer, visjon, langsiktige mål: «Vi skal bli verdens beste kommune for naturglade mennesker». VEDTATT I KOMMUNESTYRET 19.12.2006
- Rainsto. S. K. (2003): *Success factors of place marketing: A study of place marketing practices in Northern Europe and the United States*. Helsinki University of Technology, Institute of Strategy and International Business, Doctoral Dissertations 2003/4. Helsinki, Helsinki University of Technology
- Rindal kommune (2008): *kommuneplan Rindal 2009-2020: Planprogram*
- Rindal kommune (2010a): *Sluttrapport om Blilyst-satsningen i Rindal 2004-2010*. Datert 08.03.10 <http://www.rindal.kommune.no/Filnedlasting.aspx?Mid1=445&FilId=1571&back=1>
- Rindal kommune (2010b): *Sluttrapport forprosjekt kul-tur-sti*, 29.11.2010
- Rindal kommune (2011): *Kommuneplan 2011-2022: Samfunnsdel og arealdel*. Sluttvedtatt i kommunestyret den 16.03.2011 i sak 10/11
- Ringholm, T. Aarsæther, N. Nygaard, V. & Selle, P. (2009): *Kommunen som samfunnsutvikler. En undersøkelse av norske kommuners arbeid med lokal samfunnsutvikling*. Rapport nr 8/2009. Norut Tromsø
- Rønning, L (2010): Samfunnsentreprenørskap som initiering av lokal næringsutvikling. I Borch & Førde (red): 53-67
- Sand, R. Steen, M. Carlsson, E. & Nilsen, S.K. (2010): *Langtidseffekter av omstillingsprogram*. TFoU-rapport nr.1 2010. Steinkjer: Trøndelag Forskning og Utvikling AS.
- Sand, R. Steen, M. Carlsson, E. & Nilsen, S.K. (2011): Regional omstilling og langtidseffekter. Stene M. (red) *Forskning Trøndelag 2011*, Trondheim, Tapir akademisk
- Skoglund W (2005): *Lokala samhällsutvecklingsprosesser och entreprenörskap*. Doktoravhandling. Företagsekonomiska institutionen, Stockholms Universitet
- Skålholt, A. & Batt-Rawden, K.B. (2008): *Regionenes kamp? Om tilflyttingsprosjekter*. ØF-rapport 19/2008, Lillehammer, Østlandsforskning

- Skålnes, S. Gundersen, F. Skogheim, R & Sørli, K. (2011): *Langtidseffekter av nasjonale utviklingsprogram*. NIBR-rapport 2011: 17. Oslo, Norsk institutt for by og regionforskning
- Sletterød, N. A. (1997): *Teoretiske og metodiske perspektiv på mobilisering*. NTF-rapport 1997: 4. Steinkjer, Nord-Trøndelagsforskning
- Sletterød, N. A. (2001): Interregprosjektet Bedriftsutvikling utan grenser. NTF-rapport 2001: 2. Steinkjer, Nord-Trøndelagsforskning
- Stame, N. (2010): What doesn't work? Three failures, many answers. *Evaluation* 16(4) 371-387
- Storper, M (2011): Why do regions develop and change? The challenge for geography and economics. *Journal of Economic Geography* 11 (2011) pp. 333-346
- Trollheimen NæringsSørvis (2012): *Årsrapport Tid til å leve 2011*. Datert 30. januar 2012
- Utne, K.K. og Skjelvan Wikdahl, T. (2010): Omdømmehåndtering i kommunene, kommunal sektor som merkevare. Avhandling Master of Public Administration, Handelshøjskolen i København.
- Viken, A. (2009): Den store image-strabasen. *Syn og segn* 0209.
- Vislie, A. (1987): *Ideal og virkelighet ved evaluering av forsøk. Litteraturgjennomgang og case-beskrivelser*. NIBR-notat 1987:113. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning

VEDLEGG

1. Intervjuguide: Gruppeintervju Rauma og Rindal, august 2012

Velkommen

- Espen og Margrete fra Trøndelag Forskning og Utvikling AS (Steinkjer) og Jørund fra Asplan Viak (Trondheim)
- Oppdrag fra Møre og Romsdal fylkeskommune og Distriktssenteret om å se på effekter av lokalt utviklingsarbeid. Indirekte bestilling fra Rindal og Rauma. Utgangspunkt i Tid til å leve og Verdens beste kommune for naturglade mennesker.
- Gruppeintervju – for å høre litt hvordan dere opplever det og hvilke synspunkter dere har på lokalsamfunnsutvikling
- Vi kommer ikke til å oppgi hvem vi har snakket med. Vanskelig for oss å pålegge gruppen gjensidig taushetsplikt. Hvis noen har synspunkt i etterkant – ta med visittkort og ring meg for en prat senere.

Presentasjon

- Kjenner deltakerne hverandre?
- presenterer seg, hvem de er og litt om sin bakgrunn

(forteller om sin tilknytting til Rindal/Rauma, og hvordan en tror denne tilknyttingen vil utvikle seg i fremtiden)

Kjennskap til utviklingsarbeidet.

- a) (Hva har skjedd av lokalt utviklingsarbeid?) En rund der deltakerne så forteller litt i hvilken grad de kjenner til utviklingsarbeidet i Rindal/Rauma.
 - - Hva er den viktigste endringen som har skjedd i lokalsamfunnet?
 - - Hva består (før og nå) det lokale utviklingsarbeidet i Rindal/Rauma av?
- b) I hvilken grad er dere selv involvert i arbeidet (rundt bordet)
 - I regi av utviklingsselskap
 - I hvilken grad har de selv tatt initiativ inn i dette arbeidet?
- c) I hvilken grad oppfatter dere at en har hatt mulighet til å delta?
 - På hvilken måte?
 - Hvorfor (ikke)?
- d) Oppfatter dere at det finnes begrensninger for å delta?

Resultater og effekter

a) Hva har man oppnådd med utviklingsarbeidet og de tiltakene/aktivitetene som er gjennomført de siste årene? (Rindal; Blilyst... Tid til å leve, Rauma; innflytterkontor, merkevarearbeidet etc)

- Hvilke resultater og effekter oppfatter en at utviklingsarbeidet har hatt?
- Har det gjort noe med trivsel
- Integrering av nyinnflyttere

b) Har utviklingsarbeidet påvirket innbyggernes oppfatning av egen kommune?

- Hvordan/På hvilken måte?

- Hvor ligger identiteten og har det forandret seg.

- Trives folk i kommunen – har dette endret seg? Hva påvirker trivsel.

c) Har utviklingsarbeidet hatt effekt/betydning på kommunenes (befolknings og nærings-) utvikling?

- Hvordan/På hvilken måte?

- Hva påvirker befolkningsutviklinga?

Hvordan vil dere forklare dette?

(Viser grafer)

Hva kan en lære av prosessen?

- Hva har fungert godt?
- Hva har fungert dårlig?
- Hva har manglet i arbeidet?

Hva er etter deres mening de viktigste forhold som må til for å få til positiv befolkningsutvikling i kommunene/ at kommunene fremstår som attraktive?

Andre sluttkommentarer?

2. Prosjekter i regi av Nordveggen

<u>Prosjekt</u> <u>Gründerhjelp</u>	Nordveggen AS er hoppid-kontor for Rauma og skal være et naturlig kontaktsted for personer som har ideer om bedriftsetablering eller bedriftsutvikling. Skape kontakt mellom ungdommene i Rauma og næringslivet	Hoppid.no. Bistå etablerere i en oppstartsprosess, arrangere kurs, jobbe for etablering av Gründergruppe av etablerere Gründercamp. Gründercamp for 9.klasse med kommunefinale. Lage en gruppe av mellomledere fra 4 bedrifter til å være med å utvikle konseptet. Rauma kommunes kraftfond. Saksbehandler. Rauma næringshage. Organisere Rauma Næringshage
<u>Prosjekt</u> <u>Profilering</u>	Gjennom merkevareprosjektet ønsker en å bidra til å utvikle og omdømmebygge Rauma som verdens beste kommune for naturglade mennesker. Dette for at Rauma-samfunnet skal stå sterkere i kampen om arbeidskraft, kompetanse og en videre positiv folketallsutvikling	”Rauma på skjerm” i alle bygder og tilbud til bedrifter i Partnerskap for Naturglede. Skjermene skal vise hva som skjer i Rauma samt bilder fra naturgledekommunen. Grindbygg – naturglade møteplasser: Bruke de tre grindbygg i tilknytning til ungdomsskolene i Åndalsnes, Måndalen og på Åfarnes. Naturgledeposten og andre informasjonstiltak. Informasjonsskriv fra Nordveggen to ganger pr år. Eventuell annen profilering/ markedsføring av naturgledekommunen, eksempel fellesannonse, kampanjer, bannerbilder. Prosjekt Z Støttefunksjon i Nordveggen AS med ekstern organisering
<u>Prosjekt</u> <u>NærKontakt</u>	Gjennom prosjekt ønsker en å bygge videre på og forsterke den positive energien i dette samarbeidet, som bidrar til en videre positiv utvikling av Rauma.	NæringsBesøk: Ordføreren, lederen for Rauma næringslag og lederen i Nordveggen AS besøke lokale virksomheter, ca 20 per år. NæringsPub: Hver første tirsdag i hver måned arrangeres det NæringsPub som et uformelt treffsted for diskusjon og meninger om hva som rører seg i raumasamfunnet. NæringsLunsj: En til to ganger i året arrangeres det NæringsLunsj hos en av Raumas bedrifter. Målet med lunsjmøtene er dialog og informasjon overfor ledere og mellomledere.

		Ledersamling: Det arrangeres strategisamling for Styret i Rauma næringslag, Rauma formannskap og ledere/styreledere for Partnerskapsbedrifter og administrasjon i Nordveggen AS våren 2011. Mellomledersamling: Det arrangeres mellomledersamling for Partnerskap for Naturglede en til to ganger i 2012. Partnerskap for naturglede Avtaler for 2012 på kr 25.000/år inngås. Arbeidet fordeles på aktører i Rauma Næringslag og Nordveggen AS. Rauma næringslag Sekretariat for Rauma Næringslag Kurs for næringslivet. Kurs etter behov fra næringslivet Jobb i Rauma: Holde sida ”Jobb i Rauma” oppdatert med ledige stillinger i Rauma. E-post med ledige jobber sendes ut til medlemmer i Ytterveggen hver måned. Næringsfora i Romsdalsregionen. Holde kontakt med næringsfora i de andre kommunene i Romsdal. Samarbeidsforum. Fast møteplass mellom festivalene, sentrumsforening, reiselivslag, kulturhuset og Nordveggen.
<u>Prosjekt Romsdal.com</u>	Prosjektet skal tilrettelegge for aktiv bruk av romsdalsnaturen, for å gjøre Åndalsnes og Rauma til et mer attraktivt bo- og arbeidsområde, samt gjøre Rauma mer attraktiv for besøkende. Eies av Nordveggen AS, men er et samarbeidsprosjekt mellom Nordveggen AS, Rauma kommune, Rauma Næringslag, Norsk Fjellfestival, Rauma Idrettsråd, Åndalsnes og Romsdal Reiselivslag, Rauma Bondelag. Romsdal.com samarbeidet omfatter portalen www.romsdal.com .	Portalen www.romsdal.com. Holde portalen oppdatert. Utvikle digital registrering av turer. Utvikle kontakten med regionale og nasjonale friluftsportaler. Turmålkonkurranse. Kjøres etter mal fra 2011 med justeringer. Tilrettelegging. Fortsette kvalitetssikring. Engasjere idrettslag og andre lag i bygdene til å ta ansvar for årlig vedlikehold av bestemte stier. Informasjonsskilt. Bruke ferdig utvikla mal til å sette opp informasjonsskilt på parkeringsplasser. Turkart.
<u>Prosjekt</u>	Gjennom Ytterveggen skal man skape og opprettholde	www.ytterveggen.no . Oppdatere nettstedet og få bedrifter til å ta det i

<u>Ytterveggen</u>	kontakt med raumaværingar i Norge og verden. Ytterveggen er et verktøy for næringsliv og kommune for rekruttering av kompetanse og arbeidskraft. Nordveggen AS skal være en informasjonskanal for arbeidssøkende og andre om bedriftene i kommunen og deres kompetansebehov.	bruk. Sosiale media: Sørge for at facebook-gruppen til Ytterveggen er aktiv. Ildsjeler Følge opp Ildsjelene som er frivillige i Oslo, Trondheim, Bergen og Stavanger. Møte med ildsjelene i romjula. Bedrifts/kommune besøk i Oslo. Ytterveggen show. Sikre at Ytterveggen show arrangeres.
<u>Prosjekt Åndalsnes</u>	Bidra til å revitalisere Åndalsnes som et attraktivt kommunesenter.	
<u>Prosjekt Norsk Tindesenter</u>	Norsk Tindesenter skal bli det ledende kompetanse- og opplevelsessenteret i Norge med fokus på bratt friluftsliv og Norsk og Europeisk klatrehistorie. Skal inneholde: Klatrehall med buldre- og klatrevegg, Filmauditorium, Interaktiv utstilling, Fjellbibliotek, kontorfellesskap, café- og restaurant, med mer. Norsk Tindesenter skal bli en reiselivsaktør gjennom aktiviteter, pakketilbud og natur- og kulturbaserte opplevelser.	
<u>Prosjekt Rauma kommunes Kraftfond</u>	Nordveggen AS er saksbehandler for Rauma kommunes kraftfond.	

3. Pendlingsoversikt

	UTPENDLING				INNPENDING			
	RINDAL		RAUMA		RINDAL		RAUMA	
	2011	2001	2011	2001	2011	2001	2011	2001
1502 Molde	2	2	248	188	0	1	69	55
1503 Kristiansund (t.o.m. 2007)	0	1	0	7	0	0	0	4
1504 Ålesund	1	3	44	39	0	0	31	10
1505 Kristiansund	7	0	9	0	0	0	14	0
1511 Vanylven	0	0	0	1	0	0	1	0
1514 Sande (M. og R.)	0	0	0	0	0	0	0	0
1515 Herøy (M. og R.)	0	0	1	1	0	0	0	0
1516 Ulstein	0	0	0	2	0	0	1	0
1517 Hareid	0	0	0	2	0	0	2	0
1519 Volda	0	0	1	9	0	0	4	0
1520 Ørsta	0	0	1	1	0	0	2	1
1523 Ørskog	0	0	0	1	0	0	1	1
1524 Norddal	0	0	2	0	0	0	0	1
1525 Stranda	0	0	2	3	0	0	2	2
1526 Stordal	0	0	4	0	0	0	1	0
1528 Sykkylven	0	0	3	1	0	0	2	2
1529 Skodje	0	0	2	0	0	0	3	1
1531 Sula	0	0	3	2	0	0	4	0
1532 Giske	0	0	0	1	0	0	2	0
1534 Haram	0	0	3	4	0	0	2	1
1535 Vestnes	0	0	66	77	0	0	49	44
1539 Rauma	1	0	3163	2967	0	0	3163	2967
1543 Nesset	0	0	3	6	0	0	41	22
1545 Midsund	0	0	2	2	0	0	0	2
1546 Sandøy	0	0	0	0	0	0	0	1
1547 Aukra	0	0	1	0	0	0	1	1
1548 Fræna	0	4	12	5	0	2	12	7
1551 Eide	0	0	0	1	0	0	5	4
1554 Averøy	1	0	1	4	0	0	4	2
1556 Frei (t.o.m. 2007)	0	2	0	2	0	0	0	2
1557 Gjemnes	0	0	23	0	0	0	4	0
1560 Tingvoll	0	1	1	0	0	0	3	2
1563 Sunndal	12	4	5	1	0	1	4	3
1566 Surnadal	195	104	1	0	104	90	0	2
1567 Rindal	707	793	0	0	707	793	1	0
1569 Aure (t.o.m. 2005)	0	0	0	0	0	0	0	1
1571 Halså	4	1	0	0	1	3	0	0
1572 Tustna (t.o.m. 2005)	0	0	0	0	0	0	0	0
1573 Smøla	0	0	0	0	0	0	0	0
1576 Aure	3	0	0	0	0	0	8	0

	UTPENDLING				INNPENDING			
	RINDAL		RAUMA		RINDAL		RAUMA	
	2011	2001	2011	2001	2011	2001	2011	2001
1601 Trondheim	39	32	30	29	13	4	18	8
1612 Hemne	2	1	0	0	0	1	0	0
1613 Snillfjord	1	2	0	0	0	0	0	0
1617 Hitra	0	2	0	1	0	0	1	0
1620 Frøya	0	0	0	0	0	0	0	0
1621 Ørland	0	0	1	0	0	0	0	0
1622 Agdenes	0	0	0	0	1	0	1	0
1624 Rissa	0	0	0	0	0	0	0	0
1627 Bjugn	0	0	0	0	0	0	0	0
1630 Åfjord	1	3	1	0	0	0	0	0
1632 Roan	0	0	0	0	0	0	0	0
1633 Osen	0	0	0	0	0	0	0	0
1634 Oppdal	1	1	1	0	1	0	3	0
1635 Rennebu	1	2	0	1	0	1	2	0
1636 Meldal	24	18	0	0	30	41	1	0
1638 Orkdal	26	16	0	0	13	12	0	0
1640 Røros	0	1	3	0	0	0	1	0
1644 Holtålen	0	0	0	0	0	0	0	0
1648 Midtre Gauldal	0	2	0	0	1	1	0	0
1653 Melhus	2	2	0	0	2	1	2	0
1657 Skaun	0	1	0	0	3	1	0	1
1662 Klæbu	0	0	0	0	0	0	1	0
1663 Malvik	1	0	0	0	1	0	1	0
1664 Selbu	0	0	0	0	0	0	0	0
1665 Tydal	0	0	0	0	0	0	0	0